UDK 821.163.42:008:7

kaj

1-2

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2024.
ISSN 0453 - 1116

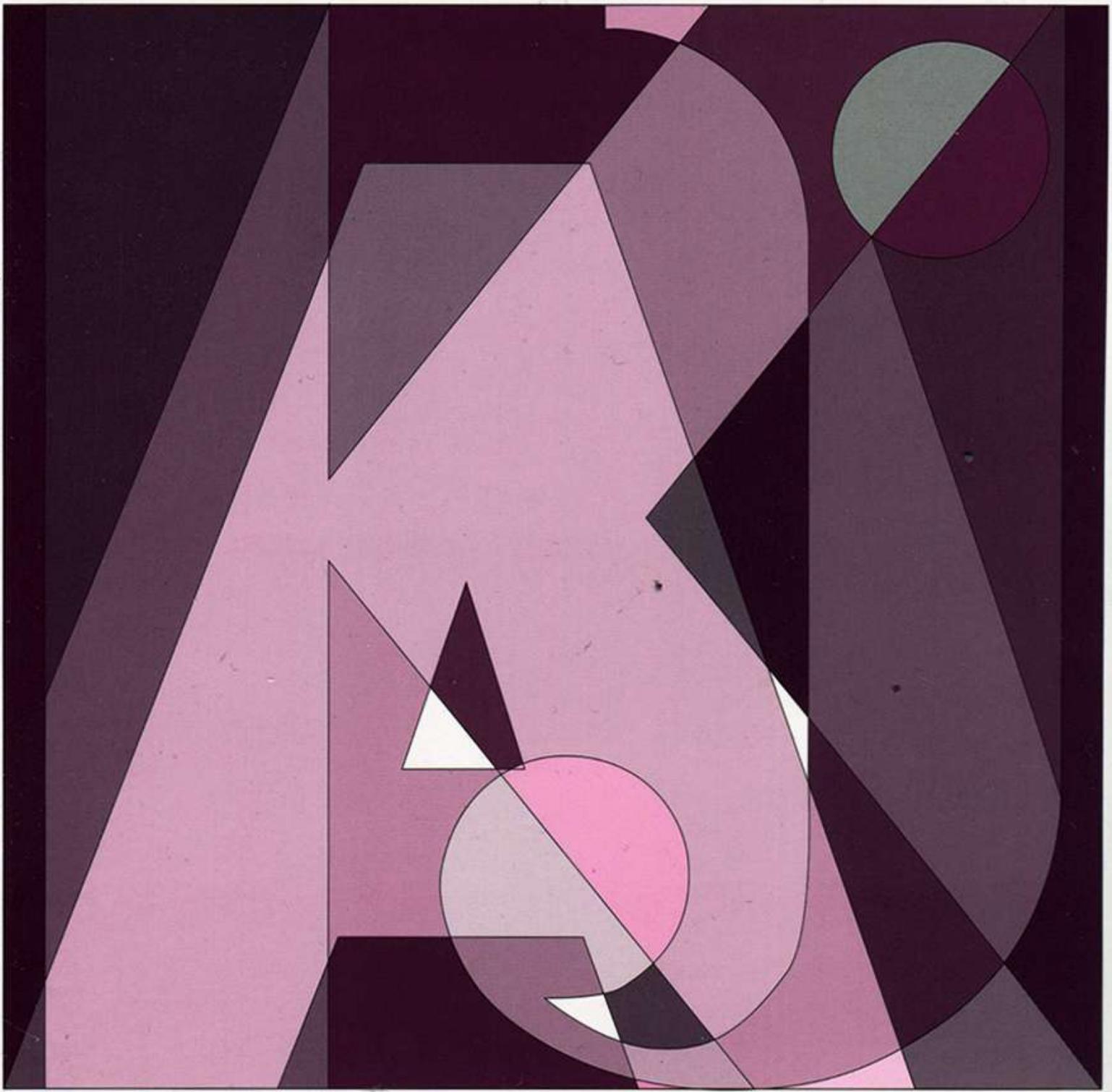

Kazalo

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Zvonko Kovač: Bumo rekli: hiža, kak zgoreti sen*(Izbor)* 3
Lada Žigo Španić: Od kolapsa svijeta do intimističkoga mira / Uz *Odabrane pjesme* Zvonka Kovača/ 13
Katarina Zadrija: Cesta za nekam i nikam 23
Miljenko Muršić: Živim v krugima 30

*

DJEČJE KAJKAVSKO PJESNIŠTVO
Mali kaj v Zelini:
Izbor s 43. Smotre dječjega kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić* u Sv. Ivanu Zelini 2023. *(Chriztel Renae Aceveda, Veronika Pomper, Ivano Nemčić, Tara Ferenčina, Borna Šlogar)* 35

*

KNJIŽEVNE KORELACIJE
Kristina Grgić: Krizmanićeva kajkavska inačica Miltonova *Izgubljenog raja* [*Krizmanić's Kajkavian prose rendering of John Milton's Paradise Lost]* 41

*

18. natječaj za književni putopis / 20. natječaj za kratku kajkavsku prozu 66

*

IZ HRVATSKE (STARO)KAJKAVSKE BAŠTINE
Barbara Štebih Golub: Projekt rekonstrukcije *Kristijanovićeve Biblije* [*The Reconstruction of Ignac Kristijanović's Bible*] 67

*

KAJ & ČA
Božica Pažur: Breberika & Eklektika Božice Brkan i Borisa Domagoja Biletića 73

*

20. natječaj za kajkavske i 13. za čakavske srednjoškolske radove 80

*

POVIJESNE TEME
Franjo Pajur: Sveti Ivan Zelina kao središnje mjesto okolice *[Sveti Ivan Zelina as the central place of the surrounding country side*] 81

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS
Željko Bajza: Hodočašće na Mariju Bistricu 127
Marija Drobnjak Posavec: Triput v Samoboru 132
Aleksandar Horvat: Lijepa Gorica 137
Irena Kalan: U Pleternici ljetnoga popodneva 140

*

*

IN MEMORIAM

U spomen samoborskoj povjesničarki †Ivanki Brekalo *(Edi Kirschenheuter)* 143
Bibliografija objavljenih radova †Ivanke Brekalo u časopisu Kaj *(Uredništvo)* 145

*

OSVRTI, PRIKAZI

Nekoliko skromnih riječi o Zlatinom *Zlatnom lijeru* /Izabrane pjesme *u povodu 90. obljetnice života i 30. književnog rada Zlate Bujan Kovačević (Ivo Kalinski)* 147
Tiskan vrijedan zbornik o patru Greguru Kapucinu *(Juro Šimić)* 148
Podrhtavanje tišine Ive Kalinskoga *(Božica Pažur)* 149
Autori/suradnici – *Kaj 1-2/2024.* 151

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, suradnici i pretplatnici!

U 2024., 56. godini (a 57. godištu) redovitog izlaženja, časopis Kaj nastavlja koncepcijski kontinuitet znanstvene, umjetničke i publicističke obrade kulturološke i povijesne cjelovitosti kajkavskoga govornog područja kao temeljnih i trajnih vrijednosti hrvatske kulture i znanosti. O tome u dvobroju 1-2/2024. najbolje svjedoče tri izvorna znanstvena rada, prije svega dva rada suvremene revalorizacije kajkavskog književnog prevođenja u 19. stoljeću (autorice: Kristina Grgić i Barbara Štebih Golub). Riječ je o kajkavskom proznom prijevodu "Izgubljenog raja", spjeva Johna Mittona (1667., 1674.) iz pera Ivana Krizmanića (1827.), te kajkavskim prijevodima Biblije Ignaca Kristijanovića sredinom 19. stoljeća.

Prvi kao "spoj kajkavske, engleske i europske književne tradicije", a drugi kao predmet projekta rekonstrukcije "Kristijanovićeve Biblije", polazište su primjerenog znanstvenog prevrednovanja kajkavske jezične i književne tradicije općenito. U svom nenadmašno uzornom znanstvenom radu, na proučenoj iscrpnoj i bogatoj arhivskoj građi, Franjo Pajur donosi temeljitu i opsežnu povijesnu diakroniju Svetog Ivana Zelina kao središnjeg mjesta okolice. Među devet raznolikih rubrika, njih sedam književne je tematike: od književnog portreta hrvatskog pjesnika Zvonka Kovača do suvremenog dječjeg kajkavskog pjesništva, znanstvenog vrednovanja kajkavskog književnog prevođenja, do kaj & ča prožimanja, novih književnih putopisa, sve do osvrta. Tematikom, ili domicilom, znatan opseg ovoga Kaja veže se uz šire zagrebačko, županijsko područje. Kaj 1-2/2024. ostvarilo je 20-ero autora, među kojima petero učenika osnovnih škola. Zahvaljujemo Zagrebačkoj županiji na ovogodišnjoj novčanoj potpori.

Zahvaljujemo Vama, dragi čitatelji, na pretplatničkoj odanosti kojom podupirete Kajev opstanak. (Uredništvo /B. P.)

BUMO REKLI: HIŽA, KAK ZGORETI SEN

(Izbor)

Zvonko Kovač, Zagreb

BUM SE VUBIL, Z RIEČIMA

Bum se vubil, z hrgjavom žicom,
z zamazanemi nofti: bum se vubil.
Bum se vubil z ciglom, z kotačom
od biciklina: bum se vubil.
Bum se vubil z knjigom, z koricami,
trdemi: bum se vubil, z riečima.

---

* Pretežito autorskim izborom iz kajkavske i standardno-jezične poezije, uz studiju Lade Žigo Španić, donosimo svojevrsni književni portret književnika i znanstvenika Zvonka Kovača, antologijskog pjesnika postrazlogovske generacije i jedinstvene autorske poetike u oba jezična izbora. Dr. sc. Zvonko Kovač (1951.), umirovljeni redov. profesor Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, svojim se istraživanjima te u nastavi književnosti posebno bavio pitanjima interpretacije i metodologijom povijesti književnosti, suvremenim južnoslavenskim književnostima, međuknjiževnom kritikom, kajkavskim pjesništvom i dr. (od djela Interpretacijski kontekst, 1987., Kritika knjigoslovlja i druge kritike, 1987., do novijih - Međuknjiževna tumačenja, 2005., Domovinski eseji, 2009., Međuknjiževne rasprave, 2011., Interkulturne studije i ogledi, 2016.; Međujezična razlaganja, 2018.). Godine 2023. objavljene su mu dvije knjige: Jučer je bilo sutra, Odabrane pjesme (širi izbor), MH u Čakovcu; Nove studije i ogledi, Zagreb: FF press. Dotad objavljene zbirke: Courbette,1973.; Korelacije, 1982.; Slutim sretnu ruku, 1988.; Goetingenske elegije: žalostnice i druge pjesme, 2000.; Vrnul se buom: popievke kajkavske i najljepše, 2001., Co, kaj? (u suautorstvu s Joškom Božanićem, u nakladi Kajkavskoga spravišča), 2009., Zvon u kiši, 2015. O Kovaču kao pjesniku „iskustva jezika" (jezični i formalni eksperiment, verbalni ludizam, zapaženi postupak prožimanja standarda i kajkavskog jezika), među ostalim i kao kajkavskom „petrarkistu", ali i autoru „kalendarsko-kajkavske nadopune" 14. pjevanja Gundulićeva Osmana…, najizrazitije je pisao antologičar i kajkavolog Joža Skok (v.: Kaj, XXXI, br. 3-4/1998., Ignis verbi kajkavicae, 2007.) – op. ur. (B. P.)

Bum se vubil z misli, z očima,
z njenim vusnicama: bum se vubil, bum se dal zatoči.

ŽUHKE ŽUHKE ŽUHKE RIEČI,
ŽUHKE POSLE, ŽUHKE VSE

žuhke žuhke žuhke rieči žuhke posle žuhke vse
žuhke su nam žuhke senje žuhke tenje žuhke vse
vse se žuhke žuhke vse se žuhke žuhke žuhkeme

žuhka kniga žuhka meša žuhka žena žuhka žuhka
žuhka zemlja žuhka karv žuhka misel žuhka splav
žuhka vse se vse se žuhka žuhka žuhka žuhkama

žuhki moži žuhki noži topi žuhki rat
žuhki človek žuhki bik žuhki norci žuhki rik
vse žuhki si vse si žuhki žuhki žuhki žuhkimi

žuhke solze vino žuhke roke žuhki vsi
žuhki žive žuhko hmerne žuhke žule ližeme
žuhke stranjske žuhke naše žuhke kruhe glodžeme
žuhki bregi žuhki deždži žuhka sonca žuhke kmice
žuhke laži žuhko ime žuhka reka žuhki tečeme
žuhke žuhka žuhki se žuhke žuhke se žuhko smejeme

žuhko žuhko žuhko žuhko žuhko žuhko žuhkomo

XXII.

Na zaletištu Historije (staza je pripravljena,
gledateljstvo spremno, arena je prepuna)
Opružiti se silno neprijelazno, prkosno
(s izbačenim grudima ponoćne cure
i s iskustvom)

Biti individuà, individuà
(gavroški kupiti metke, poginuti)

II.

ka da bi jedno m da se z bude
da šapu ću mini s tri o pa huljama snij ega
da vo j nici č iste p oljupce
ne puš ke
da izljub e se j e dnom CIJe log
Svi jeta n juške

MI NEMIRNE VUPRTOSTI JOK

Zdignjene so roke vun
Na obloke nočne tenje
Vuprte vu šurec zviezda pun
Obrnjen z vetrom gori v senje

Sihču ljudi po hižaj, totu, tu
Strhčečih vu mokre oblake
Ar niš se nebu, kaj tu je tu
A mi sme same penječe slake

Beršljani prekleti z ocpodnjih oblok
I z ovih zmočenih slov
Mi nemirne vuprtosti jok
Iščemo svoj perhetevi plov

Zdignjene so roke vun
Vuprte vu sprepiškani šurec zvezda pun

TI TAK TOPLE ROKE MAŠ, TI ZGORETA VSA

Ani

Ja te imam čistam drugač rad
Drugač nek vsi drugi radi imaju
Ja te imam rad
Tak, tak znutra vrelo, tak preveč fest

Vu mojih rokah večpot
Draga se draganja skrito ponuđaju
Za tvoje lasi, za tvoj vrat
Na mojih se vusnicah kušleci oslobađaju

Za tvoje čarne obrve
Za tvoje čarne joči
Za tvoje čarne, črne, črnaste
lasi, za tvoj vrat

O čarne dekla ma
Ti tak tople roke maš, ti zgoreta vsa
Od mojih vročih kušlecov boš
Makar i pozabljena, ja bom te imel rad

ZRAK, I SUNCE: NA IZVORIMA

Nisam, ni za stvarnost, ni za riječ.
Između predjela, u asocijacijama,
odviše je jasnosti, odviše podataka, zla:
prethodno bi valjalo očistiti cipele, i hodati.
Po rosama, oko obala jezera, u jutra
i u kasne večeri, kada se vode bude i
dok se krave doje. Mlijeko,
a mogao bi opet rat. Ne, nisam
ni za opetovani smisao, ni za cvijet. Lišće dozrijeva,
a septembar je i djeca će u školu.
Moja daleka domovina, ovdje je. Bos bih hodao,
na rubu mora, u rijekama.
I onda ribe i vino: grožđe i kruh. Trunem,
a ne znam čemu sve to, mogao bih i ne postojati.
Oprati ruke, i otići. Međutim, kupine s planina,
zrak, i sunce: na izvorima. Ne, nisam
ni za očaj, ni za smijeh. Nestvarni smo,
u snu nam se i ljubav događa, snijeg.

TINJA SLABA SVJETLOST, U SJENAMA

Plamen svijeće gori, u dubini dvadesetoga stoljeća:
dogorijeva svjetlost luči, nemirnim plamenom,
tišina je, samo vjetar huči,
jesenjim znamenom. Prohladno je, vedro:
tinja slaba svjetlost, u sjenama,
cakli se suza na zjenama, a vrijeme je bolno,
neprestano u mijenama.
Plamen svijeće gori, u dubini dvadesetoga stoljeća:
noć je, tek oreol svjetla obasjava prostor,
kroz vjekove, i stihove, kroz sjećanja,
i proljeća. Zrim, u svijesti,
u truplu prošlosti, u povijesti,
a vani zima, loše vijesti, u eteru:
kao vječan lavež, u psu seteru.

HIŽA, ŽOTE KRIZANTEME

I.
Bumo rekli: hiža, kak zgoreti sen,
vrabec na obloku, zletel je v tren,
za večerjo riža na mleku, zutra
hajdinska kaša, zjutra korizmena maša.
V zimi zornice, z kolbasicami,
za obed zelje z mejsom, kyrie eleison,
z koroša, orgulje. Bumo rekli, cirkveni zbor.
Hiža, žote krizanteme, si sveci,
i grob: nerodi na grobju, protuletje, Drava,
v žganci zežgana drob.

II.
Kukuriče pevec, hiža se zbudi,
a vu noči nihče, z obloka vun gledi.
Morti samo tenja od svetla
na steklu blešči, a morti su senje
dok ti pamet spi. Rišejo se cirkve
i rati opaki, jen veliki grob. Starijapa

ležiju vu raki, suonce i štenge,
jen stuop. Kukuriče pevec, kak v globokem snu.

SNIJEG JE VANI, SNIJEG U STRANOJ ZEMLJI

I.
Snijeg je vani: snijeg u stranoj zemlji.
Sve je isto, i tišina i bjelina. I borovi i krovovi.
Samo ti si drugi, prepun neke tuge, neke teške sjete.
S radosti malo i s puno operete, s kulisom snijega i
sa snježnim snima, zamišljen od šetnje, od samoće, od vina.
Ipak, snijeg je vani, i to u stranoj zemlji:
a sve se stvarno čini isto kao doma.
Jedna zemlja, mirna i čedna, okružena
samo pahuljama snijega, beskrajnoga, beskrajnoga.
U tebi dobrota priče i naivnost smijeha paluca, na usne:
vani, snijeg i zima, igraju se sa horizontima.

II.
Opet si sretan, makar samo sada
dok snijeg vani pada ti se igraš rimom,
značenjima, smislom, i zemlja je jedna i svemir je velik
i sve je tako sretno dok snijeg vani pada,
kao neka ruka što pjesance sklada, o kako si moćan,
o kako si jak, od šetnje, od vina,
od slika zavičaja, od osmišljene sreće, pa u tebi
priče, pa u tebi smijeha, od tuge od sjete,
dok snijeg vani vlada, i borovi i kuće, sve je tebi isto:
i strano i blisko, na obzorima, na obzorima,
sve je tebi isto, sve je tebi isto.

XIX.

Kada kažem hrvatski jezik
onda mislim na pjesme moje majke,
onda mislim na stare božićne pjesme
U to vrime godišća i Narodil nam se
kralj nebeski. Kada kažem hrvatski jezik

onda mislim na latinski u crkvama,
na kajkavski na ulicama, na slavonske ikavske
vesele narodne pjesme kao Popela se Šokica na
drvo, drvo krivo a ja podvirivo. I druge.
Kada kažem hrvatski jezik
mislim na primorce čakavce kako pjevaju
u klapi, mislim na Dubrovnik i hrvatske starine
na kamen i kurije, na gromače otoka i polja
Podravine. Kada kažem hrvatski jezik
mislim na franjevce i Hercegovinu, na Istru,
na Gradišće i sve Hrvate u dijaspori. Kada kažem
hrvatski jezik stidim se naše povijesti, naše Europe,
naše braće, naše politike. Kada kažem hrvatski jezik
ponosim se samo svojim sobstvom, onda mislim
da sam ravnopravan sa svima, da imam domovinu, svijet.

PROLJEĆE NAM NITKO NE MOŽE UZETI

Proljeće nam nitko ne može
uzeti. Ono se probija, pupoljcima,
mekim lišćem, svjetlošću. Unatoč vjetrovima,
ozbiljnim promjenama vremena, mrazu,
proljetnom snijegu, ono se pomalja. Najprvo,
zablistaju tužne vrbe, pa procvjeta zlatna
žutika, breskve, rana trešnja,
kruške, škrto prolista javor u drvoredu.
Onda se i kava veselije ispija. Radost
je zapaziti lijepu ženu, zajahati
bicikl, sresti poznanika bez mržnje
ili osvete na usnama. Kada već prijatelja nemamo,
kada je sve postvareno, hladno i pijano
oko nas, sve u interesima. Ne, proljeće
nam ne može nitko uzeti.

HMIRAMO. NAJPREDI BUMO ODIŠLI

Hmiramo. Najpredi bumo odišli
z doline na planine, z grada vu sela.

Odišli bumo vu polja, na obale riekah,
vu bližinu morja, na međimorja.

Uonda bumo zestali i molčali,
premislili si kam dalje, kuod do zraka.
Dušilo nas buo, nabomo imeli nikaj
za jesti, za piti, betežni buomo i sprebešeni.

Počeli buomo saditi platane, bore,
hraste, jasene. Iskati i obderževati
izvore, sponova očistiti potoke.

Prepustiti se buomo morali naturi,
morju, zemlji, da nas prevzemeju,
da nam pomognu hmirati, preporoditi se.

VEČERAS, UZ RADIO, PIJEMO ANTRACIT

Večeras, uz radio, pijemo antracit
kamen i ja. On ima tri podloge
na kojima može stajati, i četvrtu
kada je jasno da naopako stoji.

Jedna je ravnina najšira, zato
kamen leži čvrsto, i ne obazire se;
kada je na drugom svom postolju,
onda je najveći, izgleda kao mali kunić.

Samo ga treća podloga otkiva
u nesigurnosti, koja je slična
mojima: sa svih strana izgleda

kao obelisk, vrti se oko sebe,
njiše, svaki bi ga dodir srušio
te bi pao na krivu četvrtu neravninu.

KAK VELKA HIŽA ILITI KAKTI VUPANJE

Europa kak čipkasti otok zgledi.
Europa ni morje, ni zrak. Niti zemlja ni.
Europa samo čkomi iliti nerazumno berboče.
Z naših horvatskih stran Europa prelepo zgledi.
Kak velka hiža iliti kakti vupanje.
A ni tak. I nigdar več ne bu tak.
Vupanje smo mi, kulko smo zvun i kulko smo mi.
A niti smo zvun, a niti smo mi.

BU SE ZGUBIL SMISEL SVIETA

Bu se zgubil lampaš svieta,
kakti vumiruči bogec, brez hiže.
Zlejala se bu luč zgoreta, z lojom žotim,
smerti bliže. Bu se zgubil smisel svieta,
dok se protuletje ne zbudi. Kajti,
zdrobljeni su snovi i dok se spi.
Ostali samo budu norci, tusti bedaki,
z novci, nigdar jednaki: debeli bankari i oružnjaki
vu planetarnem hropcu, pak mertvi siromaki.

ONAKO KAKO SPRETNO SJEDAŠ

Onako kako spretno sjedaš u auto, desnom rukom povlačiš remen, okrećeš ključ, okrećeš glavu lijevo i desno, pa odlaziš u dan, u razmjenu, tako te zamišljam u tuđim zagrljajima. Onako kako se jutrima oblačiš, kako ti pristaje tamnoplavi korzet, onako s čarapama do pola stegna, kako si me ostavila sama, sa svježe očešljanom kosom, toplim mirisom, odlaziš i zaboravljaš nas, u radu, udvaranju, osmijesima, široku smijehu, raskalašenosti. Onako se osjećam zaljubljeno, nemoćno, kao ostarjeli dječak, nestvarno. Onako kako dugim prstima miluješ volan auta u odlaženju.

SADA SE MOŽEMO PREPUSTITI GLAZBI I SNOVIMA

Sada se možemo prepustiti glazbi i snovima, predati se čežnjama, bjelini i slovima. Iza nas su strepnje i strahovi, preokreti, na mah donesene odluke, neslučajni gubitci. Iza nas su smutnje, opsjenari, a s nama zrelo jutro, rosa, dobre slutnje, zdravi san: žena kao stablo mlade jabuke, na blagom vjetru. Savija se, i ja sam zabrinut kako će za bure, u neverama, u nevjerama, koje se množe s poludjelom prirodom, dok idem svojim morem, svojom rijekom, svojim svodom, svojom vodom. U hramu naše nesvodivosti.

NIGDAR NABO NIŠČE VEČ MOGEL DIMO ITI, DIMO DOJTI

Vu strahu od snega, vu karvi, z trbuha,
po stegni, po plahti. Strah me od rojenja,
vu svetu brez kruha, brez jutra, bez zutra.
Strah me od betega. Mira na bu bile,
samo se vlažne megle med nami vlečejo,
a sivi oblaki se v nebo oblečejo. Nigdar
nabo nišče več mogel dimo iti, dimo dojti.
Med nami su noči i jutra kervava, med nami
grde rieči, strahi i prekletstvo. Sam duh sveti
zna kaj nas još čaka i bezgrešnadevicamarija.

OD KOLAPSA SVIJETA DO INTIMISTIČKOGA MIRA

Uz *Odabrane pjesme* Zvonka Kovača*

Lada Žigo Španić, Zagreb

Poetska kuhinja* s raskošnim *menijem

Na književnoj sceni dvije su krajnosti – razvikani i potisnuti (nepročitani) pisci. A postoje i ugledni, s mjerom eksponirani autori, što je najbolja sudbina – oni žive uvijek i svagdje, a trendovi ih zaobilaze, jer zaobilaze i oni njih. Baš zato što ugađaju umjetnosti, a ne podilaze javnosti, teško je njima i medijski manipulirati. Oni su dovoljno vidljivi da uživaju poštovanje, a dovoljno nevidljivi da ih ne napadaju opsjene varljive medijske slave. Takve osebujne pisce, koji ne vrište u tiskovinama, novinari ne pronose u svojim mahnitim *copy-paste* recenzijama. Oni se nisu pretvorili u „proizvod" na umreženim stazama javne reputacije ili forsiranoga karijerizma.

Jedan od takvih svevremenskih uglednih autora (pjesnika) jest i Zvonko Kovač, čija je bogata znanstvena i profesorska karijera, po nekima, pomalo zasjenila njegov raskošan poetski vrt. Ugledni profesor južnoslavenskih jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, esejist i povjesničar, uzgaja svoje pjesničko raslinje još od početka sedamdesetih godina, u svome miru, u svojoj zavjetrini, sa sabranim, a ne nestrpljivim ili podivljalim egom. A sada je taj vrt sa svim plodovima pred našim očima, zahvaljujući opsežnoj knjizi autorovih odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra*. Kovačeve jezične i stilske majstorije (ne samo na prevladavajućem štokavskom, nego i na autorovom rodnom kajkavskom jeziku), raskošan svjetonazor svih tonova, neobična preplitanja prošlosti i sadašnjosti, virtuozna igra riječi *homo ludensa*, dubine, širine i lapidarne doskočice – sve

* Zvonko Kovač: Jučer je bilo sutra – Odabrane pjesme (širi izbor), Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, 2022.

je to zajedno rijetko naći u kreativnoj kuhinji jednoga autora. Ako je sposoban i okretan glumac onaj koji može mijenjati uloge, od kralja Leara do skitnice, onda je dobar pisac onaj koji barata različitim stilovima. Uzmemo li to kao definiciju, Zvonko Kovač je doista svestran pjesnik, jer se u njegovim pjesmama mogu iščitati razne poetike, od krugovaške razigranosti do postmodernističkih kolaža visokog i niskog, od profinjene (starinske) liričnosti do fragmenata tzv. stvarnosne poezije. No, nije Kovač istaknuti pobornik ni jedne određene generacije, možda je baš zato njegova poezija kompleksna, nedefinirana, odnosno samosvojna.

Prije no što krenemo u analizu ove knjige odabranih pjesama iz autorovih mnogih zbirki, osvrnimo se ukratko na važnost suvremene hrvatske kajkavske poezije, jer je Zvonko Kovač jedan od njezinih najaktivnijih i najuglednijih promicatelja. I danas se lome koplja oko toga jesu li naša dva idioma nepravedno potisnuta u korist štokavštine. Akademik Drago Štambuk, koji je osmislio Zlatnu formulu ča-kaj-što, jedan je od prvih koji se na kreativan način suprotstavio bečkom izboru štokavice u ime ujedinjenja s Južnim Slavenima. Taj je izbor, koji su nastavili i ilirci, po njemu (i mnogima drugima) precrtao kajkavicu i čakavicu u javnoj uporabi.

Prema uglednom profesoru Joži Skoku, koji nas je zadužio velebnim djelima (a i prvi je vodio posebne kolegije kajkavske i čakavske književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu), stvarna afirmacija kajkavskoga pjesništva započinje u razdoblju moderne. Od tada će se kajkavsko pjesništvo vinuti u vrhove estetike – od Matoševa *Hrastovačkog nokturna* iz 1900. godine, pa do početka pedesetih 20. stoljeća. Svoj nebeski vrhunac kajkavska je poezija doživjela tridesetih godina 20. stoljeća – dakako, *Baladama Petrice Kerempuha*. I naša suvremena književnost prepuna je sjajnih ostvarenja na kajkavskom idiomu, no ta se djela ipak, prema mišljenjima mnogih, nisu dovoljno ukomponirala u matičnu književnost, odnosno, kajkavski i čakavski (po novoj međunarodnoj odredbi – jezici) i dalje stoje kako dodatni ukrasi na velikom štokavskom nacionalnom boru. Suvremena *kajkavijana* (na različitim „pod-dijalektima") toliko je bujna da Zvonko Kovač priznaje čak i „žensku" kajkavsku književnost (o čemu piše u recenziji „Kajkavske priče Božice Brkan"). Pozivajući se na knjigu Ivana Kutnjaka *Kajkavski peterolisni capriccio,* u kojoj je podosta hrvatskih kajkavskih pjesnikinja, Kovač smatra kako bujno žensko kajkavsko pismo još uvijek nije sustavno proučeno i da to itekako zaslužuje. Naravno, ako postoji žensko pismo na kajkavskom, onda postoji i muško, a tome je pismu Kovač dao izniman doprinos.

Ova prva velika panorama Kovačeve poezije (na štokavskom i kajkavskom) obuhvaća pjesme iz sviju njegovih zbirki, od prve zbirke *Courbette* do zbirke *Pjesme staroga sata*. Tu su još pjesme iz zbirki *Korelacije, Slutim sretnu ruku*,

Göttingenske elegije, Moral bi meriti se z morjem i *Zvon u kiši*, a svaki je izbor iz zbirke opet podijeljen na cikluse.

Od poetskog sklada do jezičnog ludizma

Odabrane pjesme *Jučer je bilo sutra* (s pogovorom Ivana Majića) pokazuju široku jezičnu, stilsku i tematsku lepezu Kovačeva pjesništva koje se, lirski kazano, preoblikuje poput mora – od epskih oluja (života i svijeta), preko mreškanja valova u poeziji sjetne prolaznosti do pejsažne mirnoće (bonace) u intimistički profinjenim pjesmama. Kovač je izrazito dinamičan poetski „igrač" koji može nijansiranu tugu odjednom okrenuti u anegdotu i koji može nakon raspojasana ludizma neočekivano utonuti u more tjeskobe. Ti preokreti najočitiji su u njegovim prvim dvjema zbirkama (*Courbette* i *Korelacije*). U tom razdoblju, od sedamdesetih do kraja osamdesetih, Kovač „mijesi" stihove s velikim efektima iznenađenja, svjesno se poigrava jezikom i strukturom pjesme kako bi i kod čitatelja razvio neuobičajeni čitateljski eros, kako bi ga estetski „hipnotizirao", uvukao u svojevrsnu radost pisanja. Naime, Kovačeve pjesme nisu hermetične, zatvorene u sebe, samodovoljne, odalečene od života i književne publike – one su živi organizam kojem je život (svijet) jedino stanište.

Na početku svoga pjesničkoga puta Kovač je borac za oslobađanje poezije od ustaljenih formi, inovativni „otkačenjak" koji voli poetski kreativni nered, koji pušta pjesmu da se razigra ne samo u sebi, nego često i na papiru u različitim grafičkim oblicima. Stručnjaci za povijest hrvatske poezije zasigurno bi Kovača stavili u razne generacijske kontekste, no i bez toga može se doživjeti raskoš i raznovrsnost njegova poetskoga sjemena iz kojega su izrasla prava stabla različitih stilizacija i koncepcija. Kovač u pjesme unosi i druge idiome tj. jezike, piše na kajkavskom čak u duhu starohrvatske književnosti, piše i šašavo, ali oblikuje i zahtjevne stihovne i slogovne forme, pjesmu prevodi i na druge jezike, vješto oblikuje sonete, ali i pjesme u slobodnom stihu i pjesme u prozi. I što je uvijek važno podcrtati, istražuje sve pjesničke mogućnosti jezika, čime afirmira i njegovo bogatstvo. I svjetonazorski je Kovač iznimno raznolik – tu su introspektivne pjesme o ljubavi, životu, samoći, putopisni poetski dragulji, odnosno poezija u ambijentima, pejsažno-sentimentalne pjesme, tu su i nebrojeni metafizički zagonetni stihovi koji se sad blago mire sa svime, sad se stropoštavaju u ponore apsurda i besmisla. Tu je i naglašena intertekstualnost, naročito kada mnoge pjesme Kovač posvećuje drugima (dragim ljudima ili intelektualcima – Krleži, Heideggeru, M. Slavičeku, M. Matkoviću itd.)

Ukratko – poezija za Kovača nije samo iznošenje i aranžiranje osjećaja i misli, nego i veliko istraživanje jezika koje najviše u poeziji dostiže sintaktičku i leksičku slobodu – ne samo kada treba stvoriti jezičnu skladbu (npr. sonet), nego

i kada treba preokrenuti jezik na neočekivan i maštovit način, odnosno stvoriti disonantnu, bizarnu kompoziciju pjesme. Kovač nije anemičan pjesnik, nego punokrvan, rekli bismo, jer venama njegove poezije teku gotovo sve supstancije, struje i arome svijeta i stilova. To je poezija koja *diše* – nekada ritmično, nekada aritmično, nekada tužno *izdiše*, nekada vedro *uzdiše*, ali… ne zamire u dosadi jednih te istih oblika.

U tekstu „Ukrcaj na kitaru" Zvonimir Mrkonjić piše o Kovačevoj zbirci *Göttingenske elegije*, koja je nastala dok je autor radio kao lektor u inozemstvu u vrijeme agresije na Hrvatsku. Neke Mrkonjićeve rečenice u tom tekstu mogle bi se primijeniti i na čitav Kovačev opus. Primjerice: „Općenito je zanimljiv način kako Kovač ostvaruje napetost među različitim jezicima i idiomima na kojima su njegove elegije napisane ili na koje su prevedene: rodnom kajkavštinom, standardnim hrvatskim, slovenskim, njemačkim. Sličnu ulogu imaju ulomci iz starozavjetne Jošuine knjige gdje se govori o ratnim okrutnostima (…) Ima Kovačeva knjiga više razina. Osim one očajno-nagonske, ima i ona plaho nesigurna kada se pjesnik u gluhoći izolacije, *u stranom vrtu daleke*, *bliske Europe* obraća trešnji i želi joj dobrojutro ili kada se preplaši goluba koji mu je uletio u sobu (*kakve li je vijesti donio*?)"

U prvom dijelu knjige odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra* (tj. u pjesmama iz zbirki *Courbette* i *Korelacije*) okupljene su, kako rekosmo, Kovačeve rajraznorodnije pjesme. Prva pjesma na kajkavskom posvećena je Krleži, a već u drugoj pjesmi (bez naslova i nevezana stiha) tonemo u duboku melankoliju, sjetu, slojevitu slutnju, pa i ljutnju zbog izokrenute logike svijeta i iščeznuća humane topline. Kako kazuje pjesma, pad ljudskih Ideala dokida smisao i samoga pisanja, pa su riječi, suvišne u ovom pokošenom svijetu, tek note predane na milost i nemilost raspoloženjima vjetra i mora.

Tako letargičan pjesnik pjeva: „Na žalu istinitosti i bitnosti Prijelaznoga, / Ovaj pijesak (o kome ću sada prozboriti) / Ogolio je već odavno od sramote / Te su zato ta zrnca skučena u površje / U neoformljenost u zakukuljena svojstva / Razlita zauvijek."

Česta je egzistencijalistička zebnja zbog preorana, raskomadanog i istrošenog svijeta u kojem se javljaju pogrbljene sjene, ne samo ljudi, nego i mutni iskrižani odrazi izvitoperene balkanske povijesti. Tugu će Kovač staviti i u arhaično ozračje, i u povijesno i u mitsko (među bogove i lutnje), a unijet će rezignaciju i u sliku Madone na renesansnom platnu. A onda će, nakon opijenosti drevnim, naglo skočiti u budućnost, razočaran nebom koje je prošarano tragovima mlaznih aviona. Potom će skrojiti novu pjesmu koja se nadovezuje na prethodnu, u kojoj će ironično govoriti o mogućoj međuplanetarnoj utakmici savjesti, koju prenosi TV, dok ratovi na zemlji siju smrt. To je primjer kako Kovač, uz duboku

introspekciju, pokazuje i lepršavu razigranost pisanja – on je i krtica koja stvara duboke nevidljive hodnike poezije, a i leptir koji taktilno mijenja mjesta, stilove, prizore i tonove.

Mnoge su pjesme bremenite poviješću, Historija se pokazuje kao polje sumanutosti, često se ironizira revolucija, pomodna masa, život pod parolama i ostali lažni oblici sreće. Neke takve povijesne pjesme zapravo su domoljubne, no na profinjen, metaforički način, daleko od istrošenih i patetičnih domovinskih obrazaca koji više pripadaju tekućoj politici negoli poeziji. Tako će, npr. samo u jednoj smokvi osjetiti cijelu domovinu, u pjesmi „Izgubili li se slatki okus sunca, u smokvama" (iz zbirke Slutim sretnu ruku): „Koliko domovine, samo u jednoj riječi: / smokva. Okus smokve, jug i more, / Mediteran, Latini, glagoljaši. Koliko straha, / pred hrpom gnjecavih i pozelenih smokvi, / na trešnjevačkoj tržnici, koliko straha za domovinu."

Raskošno carstvo poetskih figura

U prvim dvjema zbirkama vidljivo je također i sve carstvo Kovačevih stilskih figura – od klasičnih tropa (metafora, poredbi, metonimija itd.), preko figura misli (npr. snažne gradacije dojmova), sintaktičkih figura do glasovnih figura koje dodatno teatraliziraju tekst (onomatopeje, asonance, aliteracije itd.). Kovač jednako brine o jeziku i sadržaju, ne odriče se artizma, unatoč mnogim suvremenim temama koje isušuju svijet i jezik. Duboka misaonost, krhka osjećajnost, a i britkost kada treba „odozgor" ironizirati prizemlje svijeta – sve su to odlike njegove poezije koja pjeva i iznutra *biva*, jer je, uz visoku estetizaciju, i duboko vitalistička, živa. Životna energija prožimlje ove pjesme veoma stilizirane arhitekture. Ponekad će pjesmu oblikovati kao mali filozofijski traktat kako bi naglasio paradokse postojanja iliti razornost velike povijesne pozornice svijeta koja mrvi ljudskost, a koja se ipak skriva na malim, često nepoznatim pozornicama i u skromnim monodramama. Tako ćemo naići na stihove poput: „Permanentna revolucija kao obmana / persiflaža solipsističkih elaborata / teozofijski paradoks vječnosti (…)" Premda se poneke takve pjesme čine pojmovno zakukuljene, one zapravo ironiziraju pseudo-napredak na štetu ljudske etike."-

Čestom igrom riječi (u koju uvodi i arhaizme, rijetko i anglizme) Kovač dodatno dramatizira svoju poeziju ili u nju uvodi sarkazam. Tako jednu pjesmu završava: „Obujmismo tek možebitne pesimizme: / I potamnjeli crljeni kruzi / podobniji su od gospode što muče / povazdan / (što muče povazdan što muče)."

Ponavljanje istih riječi na kraju pjesme (povazdan, muče) još više proteže osjećaj dosade i ravnodušja gospode, a zapravo se ironizira kukavičluk („statičnost", letargičnost) kulturnjaka.

U jednoj pjesmi o povijesti koja slijedi uvijek isti obrazac, pjesnik će iskazati aliteraciju: „Okoliš bitkujućeg (od bitak, seljaci) / zobao je zubljad zalizanih zulufa."

Ponavljanjem istih suglasnika na početku riječi u nizu pjesnik također još više karikira i produbljuje ljudski negativizam, a i svoj sarkastičan odnos prema apsurdnoj, ponavljajućoj povijesnoj sceni.

U pjesmi „Tako jest I." imamo pravi koncert glasovnih (i drugih) figura: „I tako jest: tu smo /na pepelištu stijegova, na žeravici Riječi, / opterećeni tabanima vitae učiteljice: / kašljucavi, pljucavi, turobno mucavi, / oljušteni, spljošteni, srabom iritirani / (teorijski punomoćno alijenirani), / strijeljani, strjeljači (onomatopejci: t-t-t-t-t-t-t) / omrznuti ljupci, obljubljeni glupci."

Ponekad pjesnik voli ispremještati riječi i slova poput djeteta, kako bi na zaigran način dočarao životni urnebes. Život tako postaje (be)smislena slagalica, igra bez granica, a poezija sinteza duha djeteta i bunta odraslog bića.

Mnogo je pjesama u kojima se metafizika života, odnosno postojanje i nestajanje, dočaravaju slikama i jezikom prirode, kako bi se stvorila ugodna alkemija zamišljenog i stvarnog. To, npr., pokazuju stihovi neimenovane pjesme: „Moj beskraj na poljima međuriječne ravni: / horizont čučeći čeka, razdrljen / Stabla su sve samotnija: šume i livade / nuđaju se s poljima u pastelnom koktelu / Negativ trbušastoga svoda guši sivo (a za dobro / raspoloženje ima i plavoga ako baš želite) //Treba li reći što opisujem: svoj kraj ili sebe, / sebe ili svoj kraj."

Ima Kovač mnoštvo takvih suptilnih (pa i duboko spiritualnih) pjesama u kojima egzistencijalno beznađe postaje lirična tugaljivost, čak s nekom blagom, lahorastom ugodom. Te su pjesme dijelom i pejsažne, akvarelne, vidrićevski slikovite i ozvučene, sasvim suprotne njegovim pjesmama o kozmičkom razdoru, odnosno metežu kojekakvih paradoksa koji obezglavljuju čovjeka i svijet.

Pjesnik se često obraća Drugome, odnosno Svijetu, Ljepoti, besmislu, a i vlastitoj pjesmi, odnosno dok piše, opjevava i samo pisanje, pokušava ući u smisao, svrhu, tajnu, otajstvo riječi koje se slažu pod perom pjesnika, ali se prepliću u poruku ili šapat i uz pomoć neodgonetnute unutarnje magije.

Kovačeva poezija u cjelini započinje i završava dvama krajnostima – kolapsom Svijeta i ujevićevskim pobratimstvom lica u svemiru, a među njima je beskrajno mnogo tema i izričaja. Autor često započne pjesmu duboko letargično, osamljenički, da bi je završio anegdotalno, efektom iznenađenja koji mu je omiljeniji od razvlačenja i nijansiranja jednih te istih unutarnjih mijena. Jednu temu Kovač može okrenuti i preokrenuti te ju servirati na mnogo različitih načina. I u tome

je virtuoznost i domišljatost Kovačeva pjesništva – baš u tim stalnim stilskim oscilacijama i kolažima koji ne dopuštaju da njegova poezija postane jednoličnim nizom „prepoznatljivih" zbirki. On je zaigran, ali nije „uigran" u jednom te istom poetskom svijetu.

Pjesme Kovač rado stavlja i u različite ambijente – od kozmičkog i prirodnog do urbane scenografije s neonskim svjetlima, proždrljivim očima reklama i drugim slikama i glasovima „opsjednute" civilizacije.

Od kolapsa svijeta do intimističkoga mira

Lirski je subjekt u Kovačevoj poeziji često raspolovljen među totalnim suprotnostima – suhoparnog kalendara i bujnih snova, civilizacijskoga meteža i osamljenosti, empatije i apatije, punine i praznine kozmosa, duhova stoljeća i svakodnevnih trivijalija. Subjekt pokušava sakupiti vlastite krhotine u smislenu cjelinu, no sve mu izmiče i njegova egzistencijalna dezorijentiranost pretače se često u simpatičan jezični kaos, raskoš neologizama, ili, kratko kazano, sve postaje ludilo, i svijet, i jezik i tekst. No, ima i jako ozbiljnih pjesama o krhkosti postojanja, teških, punih procijepa kroz koje jedva dišemo u pretrpanu kaosu svega.

Nije Kovač baš „disonantan" pjesnik, dapače, u velikom broju pjesmama itekako teži harmoniji, pa je u njegovu opusu mnogo kompaktnih, slikovitih, zaokruženih pjesama gdje se osjećaji i slike ne sudaraju, nego se prelijevaju i uranjaju jedni u druge poput ritmičnih morskih valova. U pjesmama sa suptilnim odrazima svijeta mnogo je stihova koji se s posebnom elegancijom nadovezuju jedan na drugi, kao da žive u nekom mirnom, pomalo mističnom carstvu čula. Uzmimo za primjer pjesmu „Osjeća se lagano gibanje, skoro vjetar" (iz zbirke *Slutim sretnu ruku*): „Mirnoća je u tebi sasvim stvarna, / i lijep je raspored zraka, u predvečerje./ Osjeća se lagano gibanje, skoro vjetar, / s krošanja, u drvoredu: žgaravica, / koja ne prestaje već nekoliko dana, primirila se, / pak i nervoza nestaje, / a možda je zaista obratno, ako to nešto znači. / Popodnevna travarica, onako topla i bljutava, / sada se sasvim već neutralizirala, a vrijeme stoji, / pokreću se samo mehanizmi sata, / i radio: svježe voće, u srebrnoj zdjeli, na stolu, sjena noći, zadah jeseni, povjetarac, / vani i u ljudima. / Neko blago povjerenje čula."

U zbirci *Slutim sretnu ruku* mnogo je toplih pjesama u kojima bridi plahost, empatija, a često su oblikovane kao skladan, opojan ples čovjeka, jezika i prirode. Snježna noć, tišina, glazba, postojanje između dvaju bića koja se nisu upoznala… takvi i slični ugođaji česte su kolijevke ljubavi i samoće u nekom ezoteričnom ugođaju Svemira, koji je nježni pokrov sjeti i žudnji. Često se u ljubavnim pjesmama obraća ženi na tragu starih naših pjesnika koji su ženstvo veličali goto-

vo mitski, u poetskom zanosu, daleko od današnje prizemne erotike što je naivnim naturalističkim slikama zamijenila slatkoću i strpljenje Erosa. Često pjesnik dočarava mistiku samoće, njezino spiritualno gibanje u praznini. Veoma su česte te plemenite iskre pitomog života koji ipak obitava u moralnoj divljini svijeta. Ponekad se pjesnik predaje prostranstvu, izvan koordinata vremena i prostora, stvarajući neku vrstu poetske ontologije, bez filozofijskih i pojmovnih nerazmrsivih rebusa. Posve je jasno kako Kovač više voli da pjesma teče negoli da se komplicira sama u sebi.

Čežnja za zavičajem u tuđini, djetinjstvo, osama, priroda, ljubav… sve su to česti motivi zbirke *Slutim sretnu ruku* (a i drugih), a te nježno komponirane pjesme dobrohotno se pokušavaju otrgnuti zluradoj zbilji koja se naslađuje urnebesom. Kada je Kovač pjesnik humanizma, stihovi su mu izrazito lirični, melodiozni, ugodno melankolični, pjevni, čeznutljivi, često urešeni slikovitom i muzikalnom prirodom. Naravno, puno je pjesama u kojima samotnjak ne može skladno povezati zbilju i snove, racionalnost i ljepotu imaginacije, pa ostaje razapet između ideala i razočaranja, odnosno zapada u egzistencijalne rupe („Živimo na rubu sna, na obodu nemogućega“) .

Ciklus *Göttingenske elegije* (u kojem ima pjesama i na njemačkom) mahom je posvećen ratnoj Hrvatskoj, za kojom pjesnik čezne iz tuđine, iskazujući i epsku tragiku i lirsku bol (domovina u njemu šuti na bezbroj načina). Tako usred okrutne nevere, „Hrvatski narod, u šutnji spava, / sanja drvorede, lipa i jablanova, sanja / svoje šume i svoje more, brine otoke, i polja.“ Kovačeve tužaljke opjevavaju domovinu, a ne državu, odnosno, pisane su s ljubavlju prema našoj povijesti, našem krajoliku, gradovima, povijesti i drugom blagu, bez osvetničke mržnje i parolaštva. Tako će u jednoj pjesmi zapjevati: „Idem u svoju samoću, u svoj nebitak, u nepostojanje. / Rastvara se skepsa, u lukrativnosti dnevnog, / trne mi ruka, tromost. Bit ću / pjesma, istina, ljepota. Ne mrzim, / ne volim, ne proklinjem. Potrebna nam je / drugačija prošlost, druga povijest.“

Opsjenari, slabost, strah, strepnja daleko su češći pojmovi u ovim domoljubnim pjesmama negoli zvukovi strojnice, ratni pokliči i krv. Kovač je stvorio samosvojnu „ratnu liriku“, stavljajući tu strahotu u širi kontekst ljudske povijesti, zlurada usuda, nepravde, nesigurnosti, odnosno povezao je domoljublje i duboku egzistencijalnu rezignaciju zbog otimanja sigurnosti i opstanka drugim bićima. Ratno rušenje je ujedno urušavanje tužnoga lirskoga subjekta u samome sebi. I unatoč epskom povijesnom ponoru, pjesnik će opet naći snage da se posveti lirskoj minijaturi, odnosno da opjeva trešnju koja također živi u svemu što se zbiva ili će u nekoj drugoj pjesmi altruistički dozivati ljudskost, čak i kada je nema.

Ciklus pod nazivom *Moral bi meriti se z morjem* obuhvaća autorove pjesme

na kajkavskom jeziku koje zaslužuju posebnu pozornost znalaca *kajkavijane*. Potom slijedi ciklus *Zvon u kiši*, opet podijeljen na razne pod-cikluse. U toj je zbirci i ciklus soneta (uglavnom bez rime) – neki su narativno pitki, neki puni sumaglice života, namreškane sjete, unutarnjih paradoksa, a neki radosno opjevavaju simfoniju riječi, rečenica, stihova i strofa. U pjesmi „Muzika se, kao duboki smisao" pjesnik stvara koncert raznih instrumenata i zvukova, od serenada do rapsodija, a potom sve nestaje u šutnji. Onda ponovno navire glazba s novim krešendom i vrtlozima. Ova alegorija predstavlja ljudski život u kojem se stalno smjenjuju sklad i nesklad, buka i samoća, odnosno pjesnik orkestrira sve note života, kao i njegovu komornu šutnju.

U pjesmi „Najnespretnije je, u malom stanu" ne događa se naizgled ništa neobično – pjesnik opisuje svoj stol, stvari na njemu, svoj stan, a potom počinje pisati. No ovo je opet znak kako Kovač prelazi sa stila na stil – od gradiranja duboke osjećajnosti do nizanja običnih, svakodnevnih stvari u laganim stihovima, gotovo „usputnim". U zbirci *Zvon u kiši* naći ćemo tako i dosta elemenata tzv. stvarnosne proze. I ta neživa bića također oživljavaju u našem intimnom prostoru kao saveznici naše duše.

U spomenutoj zbirci autor i teške unutarnje naslage bića opjevava nekako staloženije, kao da žudi za blagim primirjem sa svijetom, ma kakav on bio. U pjesmi „Samoća je sabiranje sebe pred sobom" samoća nije opjevana kao težina postojanja u samome sebi, kao nemoć uzdizanja, nego kao odrastanje, upoznavanje sebe u sebi. Tako autor pjesmu završava: „Samoća nije strah, niti preplašenost, / s osloncem na radio, knjige, glazbu / novine, samoća se lako nosi, kao // komotna odjeća, ona je udobna fotelja, /balkon u sjeni, pristojna postelja, /pisanje, noćna lampica, vruća kupelj, večera."

Samoća, dakle, nije uvijek hladan protivnik našega života, nego i topli suradnik, jer se u njoj okružujemo najdražim stvarima, uranjamo u svoje omiljene rutine i oslobađamo se svih mučnih izazova vanjskog svijeta. U ovoj zbirci i lijepi gradovi i drugi ambijenti postaju često mjesta pomirbe zemlje i neba, na rubu realnog i snenog. U dodirima bića i prostora Kovačevi stihovi postaju nježni, bez pretjeranih estetskih ukrasa, u žudnji za pojednostavljenjem životnoga rebusa. No gradovi, obronci parkova, kavane znaju biti i mjesta potrošenih iluzija koje su nestale u sjenama povijesti. U zbirci *Zvon u kiši* najviše je pjesama koje se „događaju" u konkretnim prostorima ili u prirodi u kojoj inspirirana duša dopire do najtananijih čuvstava. Ima i u ovoj zbirci rezigniranih pjesama, no rijetke su one razorno pesimistične koje dokidaju svijet – češće su one s pitomim mijenama, u kojima se miroljubivo pjeva o protočnosti, promjenama, dolascima i odlascima. U ovome ciklusu nailazimo i na pjesme o „običnim", usputnim ljudima (npr. o ženama u vlaku), a takve pjesme su poput fotoaparata – čuvaju fragmente sva-

kodnevnog svijeta pred našim očima kako nam ne bi skliznuli u zaborav.

Puno je u ovom ciklusu i pjesama u prozi, zapravo malih eseja o dodirima, žudnji, nerazumijevanju, rastancima, nedefiniranim međurecima naših života, ali ima i puno kozmopolitskoga zanosa, naglo osviještene empatije koja objedinjuje sve dobre duhove svijeta, pa makar na krilima utopije.

Život u Kovačevoj poeziji, dakle, može biti veleban i veličanstven, ali i malen, omeđenih koordinata, sladak i siguran.

I završimo pjesmom iz zadnjega ciklusa *Pjesme staroga sata:* „I kada (i ako) jednom ipak umrem": „I kada (i ako) jednom ipak umrem, lirski će subjekt i dalje lebdjeti / svijesti nekog nepoznatog štioca, dok će tijelo moje blijedjeti, / trunuti, slično prahu predaka, majke i oca: eterični i vječni, upisani u riječi / živjet ćemo bez boli, nostalgije i straha, dok nas sada još stvarnost priječi, / slušat ćemo samo glazbu Mozarta i Bacha. // Neće nas opsjedati tek jadni šlageri s radija, njihovi bezbrojni refreni, / neće nas obmanuti stari maheri, o, bit ćemo mladi, nestvarni i sneni. / S pjesmom, sa stihom i strofom, bit ćemo jedno: u dnu zapisa, / pred katastrofom, / kao talog svega, ostat će zalog naše duše, jedno svejedno, / ravnodušje malog ispunjenog ega."

Zanimljiv je i naslov ove grandiozne knjige autorovih odabranih pjesama *Jučer je bilo sutra.* Naravno, tu filozofsku dosjetku moguće je doživjeti na svakojake načine, no ipak se nameće doživljaj kako se sve ponavlja, kako zapravo stalno idemo i naprijed i unatrag i kako u tom krugu uvijek ima mjesta za nadu, tu najjaču silu uzgona u ljudskome biću. Stoga bismo mogli zaključiti kako u Kovačevu poetskom svijetu tamnih i svijetlih sjena, a koje se utapaju jedna u drugu kao na kakvom apstraktnom slikarskom platnu, ipak svjetlo dominira više od tmine, što najbolje vidimo unutarnjim, a ne vanjskim okom. To je onaj skriveni nagon života, žar za preživljavanjem, ne samo u ljudskom biću, nego i u poeziji koja također želi svojim zavodljivim eteričnim jezikom i doživljajima nadvladati suhoparnu zbilju. Eros je ipak dobio bitku sa Thanatosom, zahvaljujući iznimno spretnom pjesniku koji je uz pomoć svih vrsta svoga poetskog „oružja" istjerao mrak na čistac.

CESTA ZA NEKAM I NIKAM

Katarina Zadrija, Vrbovec

KEJ JA IMAM SKUP Z MONETEM?

Vrčak morti,
sem ga imiela,
brez bajera i lopočov
i potok Veljiku
brez čona
slikarskoga platna
i ateljea.

Sounce v rasvič
mi se dopada,
vu grabe gda se
farbe pretaču
z nebeske proge.

Pariza nigdar nies vidla
a morti ni nem.
Predvečer bi najrajši
v črljenem moraju se ftopila
i v jutre se na lopoči zbudila.

Za Moneta su rekli da mu je
umetnost nedodelana.
I moja je pjesma
de koja za dodelati.

I dodelavam je,
em znam
po moji se pesma
ni jedna grana
če baš i f šume
ne zvala.

Kej imam skup z njim?
Same oke kojemu se dopada
pretakanje farbe vu farbu
drbanje svetla, lahor na vode,
tancanje grani,
pejzaži z finu nitju tkani.
Slika kej dršče kak deklica
pred prvi kušlec.
Same to me k Monetu vlječe!

(Prva nagrada stručnoga suda na 43. Recitalu suvremenoga kajkavskoga pjesništva u Sv. Ivanu Zelini, 2024.)

CESTA ZA NEKAM I NIKAM

Ze scufane su banjkine
štruncelji spouzlji na cestu.
Cikourija je pikla roub,
ščavje križeke našile.

Ze sried se ceste na črte
zkešen porinul trucljivec.
Ze šake zemlje zašarel
kakti semafor za mrafce.

Gamiljičine piknjice
po same trake za nekam.
Kak vouzlji štrče terpuci.
Se je to oplel precvel slak.

Veda prišiva se gljipše

banjkine širši, vekši nat.
Cesta za nekam i nikam
skrhan asfalt šari vrt.

Cesta za nekam i nikam
če koraknuti če stati
cesta za nekam i nikam
senje bi mogla zburkati.

SEME

Seme sem starinske na najžu našla.
Mahune šare, kakve si kuhala,
Štrudljin od jabok v struganje slagala.
Za družinu i težake se snašla.

Šlinjgani stouljnjak, na njemu obljizek.
Kak da brojiš zrnje zbiraš si za seme.
Trudne rouke niesu znale za kreme.
Za kvrgave ti ščepce gavez je lijek.

Priek štikane firinge kak da gledim
čez obloučec, f hiže sama sediš.
Glavu digneš, kvaku na vrati glediš.
Na istem sem poutu, ja se ne mladim.

Seme za zutra z češnjem sad spravljam.
V škrnecljin i staru škrinju na najžu.
Tvouj vrt je bil kak kipec na glajžu.
Za ounda gda nas ne seme ostavljam.

07. 05. 2021.

ščepci – prsti; *firinga* – zavjesa

SRČENIEŠE SRCE

Bajer na vouglu, tu auto zavija desne.
Za demlju je ostavil žoukinu hiže,
zvala sem ju dom.
Strahu na kvake, špot z on kraj vrat.
Vu mene ponor, praznu gljibinu,
krik brez krika, v možđeni mu jeka.
Znojuč se lovim z zoubmi za zrak.

Idem od svoji k svojem, vračam se dimam,
popljuvana, od tam de bila sem nečij plod,
z hiže koju sem zvala dom,
tam de plod me mouj čeka.

Za soubu vlječem od sklapanja za radost
potrene ščepce,
žnjoure od srca i beteg.
Beteg, strahu da bolša nem,
se kej sem, vlječem od tam.

Dragomu Bogu sklapam rouke
kušujem svoje kej život sem dala
v najvekše mouke.
Prosim Bogek gda vrata za demlju su zaprli
žouklinu nek su si priprli,
za demlju nek ne vlječe se kak črni trag.

Gruđice svoje na vrpu pribiram,
v gljibljine duše pernate gnjiezde pletem
vu gouskinem perju radost
v njemu z žnojuri srčrnieše srce raste.

18. 12. 2022.

bajer – jezero; *za demlju* – za mnom; *dimam* – doma; *potrene* – razbijene; *ščepce* – prste

Z DEMLJU OTPLOVI

Jezere ivanščic na črnem je nebu.
Skorem saka žmerka, de koja se gizda.
Ledena je sapa kak na čouba vuzda.
Po smržnjenem poutu noge veda zebu.

Hižicu kak cofek dim za nebe vesi,
Zahukani oblok, tople je kre peči.
Porušeni stoljec, pred pocekem kleči.
Mesec se nagledal zavijaju pesi.

Kak mljieke z čupa svetloba zljejana.
Na vrhu je jezeka molitva zastala:
za koga je zvijezda z neba opala?
Kej doma boum našla čeim prede za rana?

Drči noga pred nogu jedna drugu lovi.
Za zviezdu cureču ja sebe poklonim.
Nek mi te ne zeme same Boga moljim.
Če za otiti je z demlju otplovi!

24. 05. 2021.

STARI GREDENC

Stari gredenc senja bolše dane.
Vrganje v škrnecljin zamotane.
Lonček meda na gournje stalaže.
Babicu kak milej na njemu slaže.

V ladice čokolade skrite.
Zgora trucljivcu šiba po rite.
V zdele čriešnje friške, jedrene.
Šalice za čaj roučke potrene.

V svilnem papieru cukorlina.
Kak znamen farba mu je zelena.
Če gulji se, z nogu ne klima.

Po moderni ga zovu vitrina.
Cifer je v moude, a ne čvrstina.
Se menje sega vu njemu ima.

22. 05. 2020.

cifer – ukras

KMUKAČ

Ne pametim kmukača več z grabe.
Spominjem se negda je kmukal: kmuk, kmuk
potepel se, skril kak mnougi vnuk.
Po mulju još, krešče regeču, žabe.
Friška večer, veda preteklost teče.
Kak krunica med ščepci se prebiera.
Zbiram rieči sebe droptinu miera.
Hitre vuse preteklost Sad pretače.

Meljin melje, rabi se nas kak osle.
Melja curi, med ščepci draga dragost.
Veda gruntam sem zbavila se posle?

Kak kmukača morti me se gda zmisle
zbiram rieči noukem veda na radost,
kmukala je, rieči su je v jasle.

28. 01. 2021.

F. J. KORONE

Dedek si oca nie zapometil.
V prvem ratu na Galicije sprnul.
Poštar krvave F. J. krajcare nosil.*
Pred souzami fletne oči zmeknul.

Kak nigdar zreljeli su šipki krvavi.
V trnju su skrili zeleni kader.

F. J. koronu je potepel v krvi.
Šaka koroni, dinar v nader.

Šaka dinari za se vmorene.
Rouka na pozdrav kak za zanji pout
stišče korone na vrat denjene.

Spomenjek njemu nek se ne zatrne.
V nade oči preskakale plout.
Kak spomenjek njim još krune zvone.

10. 09. 2020.

nader – njedra; *denjene* – metnut

* U spomen na prabaku Katu Zadrija, rođenu Penđak i pradjeda nestalog u Prvom svjetskom ratu na bojištima Galicije Đuru Zadrija. Prabaki Kati Zadrija isplaćivana je mirovina u tadašnjoj valuti koja se zvala kruna (korona). Nakon propasti Austro-Ugarske, vrijednost krune je pala. Tada si je Kata za svoju uštođevinu od mirovine za pokojnog supruga, kako bi imala trajnu uspomenu na njega, od srebrnih kruna dala napraviti ogrlicu koja je još uvijek u obitelji.

ŽIVIM V KRUGIMA

Miljenko Muršić, Velika Gorica

SPALIVAJNE VEŠTIC

Spalivajne coprnic
ni pečene kolačov!
Gdo želi kolačeke
nek ide v slastičarnicu

Govoriju, ma navek tak govoriju,
da coprnice denes
nisu kak su negda bile
Deplaserano je da veštica
zgledi kak pin-up gerla
makar dobra coprnica mora dobro zgledeti,
i bez grudnaka.
Za vrijeme spalivajna cecki
nek stršiju slobodno kak na slavne slike
E. Delacroixa: Sloboda na barikadam
(Pariz, Louvre)

Čuda put se zgodi da neče goreti
To je znak da se dela o ambiciozne sirotice
Suvremena pirotehnika
savršeno spašava stvar,
ali ostaje gorek okus prevare

Teško je prozreti surogat.
Masovno crkavajne krav

ni jamstvo autentičnosti
(krave kak krave, crkavaju i same od sebe)

Nagrada za uzaluden trud:
vrhunaraven plamen obasjava celi grad

A JA ŽIVIM V KRUGIMA

A ja živim v krugima
šteri se suzivaju
se je vuže i vuže
se skučenejše i skučenejše
i jenoga dana zgnečili me buju
kak stenicu

Kača štera je vlastiti rep
prema moje sudbine
veseli je špišul

Jer ja živim v krugima
šteri se suzivaju
se je vuže i vuže
se bolj stišnjene i stišnjene
i jenoga dana
zgnečili me buju kak stenicu

MICANJE VUVIMA

veliju da sam imbecil
po koeficijentu inteligencije
veliju
spadam v 007 promilov najbedastejših
ludi na svetu
(a na svetu je barem bedakov prekpreveč)
nemrem rešiti
ni najjednostavnejše zadatke
zavezati i razvezati vuzla
složiti kockice

niti se pokakati bez...
pomoči tutora
nisam sposoben za lubavni
i uopče praktičen život

samo jeno hiče v bed
moje prijatele
preštimanu gospodu
zabrinute lumene

pored se svoje pameti
nemreju micati vuvima
ni za jen kuliko-tuliko
pošteni milimeter
z jalom gledije moja vuva
gliboko v nutrine grizeju se
klimaju glavom i pretvorno
veliju
Petrica, to su bezvezarije

Kaj imam totim klimam
Znam i sam da to ni ništ
Nu ak je ništ
Zakaj oni vuvima ne mašeju?
Mahali bi, i te kak bi mahali,
I žene bi im mahale, da moreju
Ali nemreju!

Micanje vuvima je jedino
kaj znam delati
Ali to delam dobro
Čim več pizdiju
Ja im jače vuvima namigujem
Da jenoga dana otegnem papke
- i onda bum (ih) mrdal vuvima

LUDI Z DLAKAMI NA JEZIKU

ludi z dlakami na jeziku
dele se prema boji dlak:
na plavuše, črnke, brinete

ludi z dlakami na jeziku
na početku imaju
sasvim male dlakice
a onda dlake rasteju
i ispune im vusta
rasteju prema nuter
prema srčeku, prema mozgeku
prema spolu
i prema vun na se strane
i jenog dana od ludi
s dlakami na jeziku
ostaju samo dlake bez ludi
i dlake hodiju svetom

slično kak smrt v pesme
antuna branka šimića:
dlake su v nama
polako rasteju z nami
a onda nas jenog dana prerasteju
i kraluju same

isto istom teži
- zato se ludi z dlakami na jeziku
uvlačiju v rit velmožama
i otud vire mali, sasvim mali, malički
dlakavi i vusrani

NEVERNI TOMA

Odmah kad izađe iz sinagoge, dođe s Jakovom i Ivanom u kuću Šimunovu i Andrijinu. Šimunova punica ležala je u groznici, te mu odmah rekoše za nju. On pristupi k njoj, uze je za ruku i podiže. Tada je pusti groznica, i ona ih počne posluživati.

Marko 1.29-31

Verujem da je hodil po vode
i mrtve vrnjeval v život
Verujem da ga je Juda izlubil
i da mu je oprostil

Verujem da je zetoga pokrenul
gladne nahranil, žejne napojil
Verujem da je stišal oluju na morju
i đavla iz opsednutog stiral
Verujem da je slepi progledal
gluhi pročul, mutavi propeval
Verujem da je blesavi shvatil
i da se padavičar zdigel
Verujem tisuču put verujem

ali da je Šimunovu punicu izlečil
- to nemrem verovati. To za punicu
ni uz najbolu volu nemrem i nemrem
veruvati

MALI KAJ V ZELINI

Izbor s 43. Smotre dječjega kajkavskoga pjesništva *Dragutin Domjanić* u Sv. Ivanu Zelini 2023.*

Chriztel Renae Aceveda
OŠ Sveti Martin na Muri
Voditeljica: Anđelka Klemenčić

Kak sem se nafčila KAJ

Doletejla sem v Međimurje i nikaj nej razmila
baku, Saru, Kristijana i Doriana.
Pobirala sem rejč po rejč
lejpo, pes
delati
raca.

Počela sem mejšati ŠTO sa KAJ
pa su čizme bile čižme

* Donosimo izbor iz nagrađenih radova s 43. Smotre dječjega kajkavskoga pjesništva „Dragutin Domjanić" u Svetom Ivanu Zelini 2023. godine. Od ukupno 302 pristigle pjesme učenika iz 59 osnovnih škola stručni ocjenjivački sud (dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, Štefica Kamenarić Filipović, dr. med. i dr. sc. Božica Pažur) izabrao je 81 pjesmu za objavu u zborniku "Kaj je to ljubaf?" i 26 pjesama za javno izvođenje na završnoj svečanosti Smotre, 28. listopada 2023. S posebnom dragošću, iz Zbornika prenosimo pjesmu „Kak sem se nafčila KAJ" učenice Osnovne škole Sveti Martin na Muri Chriztel Renae Maceveda - hrvatskoj javnosti poznate višestruko talentirane mlade autorice s Filipina. Organizator je Smotre - koja je 2023. "nadrasla sva naša očekivanja" (Kalinski) - Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina, ujedno i nakladnik Zbornika (urednik: dr. sc. Ivo Kalinski; za nakladnika: Vesna Bičak-Dananić, ravnateljica POU Sv. Ivan Zelina) – op. ur.

a i škorje.
Onda je dojšlo mlejko
Sedem
Zakaj?
O, kak je lejpi kaj!

Ftičeki su donesli koloče
na obloku su me čekali
fijni
slatki
mrzli
Ve znom, učiteljica mi je spekla
i pokozala tradiciju Međimurja.

A ja sem nju šokirala dok sem zapopejvala
Raca plava po Dravi, korpu nosi na glavi
Rasplakala sem publiku na brodu na Muri
z Vuprem oči
u čast teti Lizi
zapopejvala
Kaj se pripetilo, kaj se dogodilo...

Kaj mi je lejpo govoriti.
Nika mi je nej teško.
DENES SEM PESU DOLA JESTI.

Osjećam se kak prova, fajna puca, Međimurka

(Nagrada organizatora; nagrada publike/ dodjeljuje Drvna industrija Zelina d. d.)

Veronika Pomper
OŠ Dragutina Domjanića, Sv. Ivan Zelina
Voditeljica: Gordana Čosić

Spod neba

Ponekad se zmislim i
Pogledam v nebo.
I pitam se
Kaj se sve pod njim dogaja.

Nešte se baš sad spod njega ženi,
I daljnjem životu se veseli.
Negde spod neba se tanca i popeva
Dok vinčeko se pije i prolijeva.

Nešte spod neba, kak ja,
Sedi za stolom i zmišlja popevku.
Morti i matematiku piše,
Il se vuči kak metul diše.

Nešte je sad betežan i v postelji leži,
I furt mu pod glavom vanjkuš beži.
Bled i žaloben Boga prosi:
„Daj Bože da još male spod neba ja hodim."

Nešte se spod neba plače za
Mamicom i toplom hižom
Kaj je v ratu zrušena,
I htel bi da bude vse kak je negdar bilo.

Vsi ljudi, gdje god bili,
V isto nebo glediju,
Al´ ne znam kulike su svesni
Da vsi isto nebo deliju.

(Prva nagrada stručnoga suda)

Ivano Nemčić
OŠ Sidonije Rubido Erdödy, Gornja Rijeka; PŠ Kolarec
Voditeljica: Dušanka Kos

Moja obitel

Moja obitel je ni mučka, bormeš ni ni tak velika.
Ima nas devet vu vužoj,
a male više v širej obiteli.

Z menom vu hiže živiju
mati, oča, brat, sestra, ded i baba.
Negdar nam v posetu dojdu teca Natalija, očina sestra
I baba Danica, očina mater
Pak donesu sakaj finega.

Saki den nam je vesele i bučne
Gda se spominjeme koj je bile v školi i kak je bile na poslu.
Si se dobre slažeme, ampak bormeš negda i posvadime.

Moja mater zna fest kričati
Same gda smo bracek i ja fest zločesti.

Se u semu smo srečna obitel kak ih je se menše
V našej domovini

(Druga nagrada stručnoga suda)

Tara Ferenčina
OŠ Novi Marof
Voditeljica: Ljubica Bešenić

Moj Tinek

Negdar mi smešne priče pripoveda.
Negdar me za lasi skube.

Negdar mi cveteka z šume donese.
Negdar me za roke fest ščipa.

Negdar mi čak pol svoje čokolade da.
Negdar ftruc moju poškrmlja i onda ostavi.

Negdar mi srčeko nariše.
Negdar mi mobitel skrije.

Negdar mi hiljadu kušlecov stisne i sozicu
zbriše.

Tinek!
Moj Tinek!

(Treća nagrada stručnoga suda; nagrada najboljoj voditeljici – Ljubici Bešenić)

Borna Šlogar
OŠ Đure Prejca, Desinić
Voditeljica: Vedrana Gudek

Moj deda več ne puši

Meni je moj dedek
najboljši prijatelj.
On ima hiljadu dobrih strani,
a zbog mene se je rejšil
jene grde navade.

Dok je bil mlajši,
fejst je pušil cigaretljine.
Pušil je trideset lejt.
Gda si sel v jegov auto,
smrdelo je kak v najgoršoj birtiji.

Deda je skužil
da mi je to počelo smetati.
Več se vidlo
da ma problema zi zdravljem.
On je kašljal,
a ja som samo čkomil.
Mislim da je razmel
kaj mu očem povedati s tim.

Jen dejn, prije štiri leti,
deda mi je prišal
reči da je prestal pušiti.
Jako som se razveselil,
od sreče som se razjouka.

Moj deda več ne kašlja,
a i nahital je koju kilicu.
Znam da on drži do svoje rejči,
siguren sam vu to da ju ne bu pogazil.

E mu trebaju cigaretljini?!
Ne trebaju!

Če mu je dosadno, ma mene.
Če pa se rasrdi, opet sam tu jas.
Velimo si kaj nas muči
I zapopevamo si koju našu zagorsku.

(Nagrada časopisa Kaj)

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282 : 821.111-1-3 : 82.035 (Krizmanić/Milton)
Primljeno 2023-12-05
Prihvaćeno za tisak 2024-03-20

KRIZMANIĆEVA KAJKAVSKA INAČICA MILTONOVA *IZGUBLJENOG RAJA*[*]

Kristina Grgić, Zagreb

Sažetak

Kajkavski prozni prijevod „Izgubljenog raja" (1667., 1674.) Johna Miltona iz pera Ivana Krizmanića (1827.) zauzima osobito mjesto u hrvatskoj kulturi kao prvi i donedavno jedini cjeloviti prijevod toga spjeva (do prijevoda Mate Marasa iz 2013. g.), nastao na početcima anglo-hrvatskih kulturnih transfera. Unatoč tomu, donedavno je prebivao na marginama hrvatske književne i kulturne povijesti, poglavito zbog pripadnosti kajkavskoj jezičnoj i književnoj tradiciji, koju su preporodna gibanja potisnula u korist štokavštine ubrzo nakon nastanka Krizmanićeva prijevoda.

Na tragu novijih nastojanja za revalorizacijom Krizmanićeva prevoditeljskog rada i (do)preporodne kajkavske književnosti i kulture općenito, u okviru kojih je prvi put objavljen i rukopis Krizmanićeva prijevoda (2005.), u radu se analiziraju njegovi temeljni aspekti i dosezi. Posebna se pozornost posvećuje njegovu povezivanju poučne i obavijesne s književnom namjenom, odnosno Krizmanićevim nastojanjima da potencijalnim čitateljima približi i pojasni Miltonov izvornik i njegovu enciklopedijsku erudiciju, kao i (ne) mogućnostima prijenosa specifičnih obilježja Miltonova zahtjevna pjesničkog izraza u kajkavsku prozu. Krizmanićevo preispisivanje Miltonova glasovitog ranonovovjekovnog izvornika u kajkavskome književnom jeziku u tom se smislu pokazuje kao plodonosan spoj kajkavske, engleske i europske književne tradicije, nastao u kontekstu prosvjetiteljskih, ali i (pred)romantičkih strujanja, te ujedno kao sastavni dio šire europske recepcije Miltonova djela, koja se intenzivira u 18. i 19. stoljeću

Ključne riječi: Ivan Krizmanić; John Milton; „Izgubljeni raj"; književno prevođenje

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-5611 Predmoderna hrvatska književnost u europskoj kulturi: kontakti i transferi.

Uvod

Kajkavski prozni prijevod *Izgubljenoga raja* (1667.[1], 1674.[2]) Johna Miltona iz pera Ivana Krizmanića (1827.) zauzima osobito mjesto u povijesti hrvatske književnosti i kulture kao prvi i donedavno jedini cjeloviti hrvatski prijevod toga spjeva, koji je tek 2013. g. Mate Maras ponovno u cijelosti preveo na moderni književni jezik. Sâm engleski izvornik Krizmanićev prijevod čini spomena vrijednim dostignućem, jer je posrijedi zahtjevno i već u Krizmanićevo doba proslavljeno djelo, koje on u hrvatsku kulturu uvodi na samim početcima njezinih kulturno-književnih transfera s anglofonim govornim područjem. Njegov *Raj zgubljen*, skupa s prijevodom ulomka iz *Romea i Giuliette*, također prvom poznatom hrvatskom inačicom jednoga teksta Williama Shakespearea (v. Lupić i Schubert, 2016.), spadaju među prve hrvatske prijevode iz engleske književnosti uopće, koji su unatoč tomu dugo vremena prebivali na marginama književne i kulturne povijesti.

Krizmanićev prijevod Miltonova teksta nastaje u kontekstu (pred)romantičkih književnih transfera diljem Europe, paralelnih i komplementarnih procesima uspostave modernih nacionalnih književnosti i kultura, u kojoj je nezanemarivu ulogu odigralo i književno prevođenje.[1] Već u XVIII., a napose u XIX. stoljeću intenzivira se i europska recepcija Miltonova djela, posebice *Izgubljenoga raja*, koji se tad prepoznaje kao europski/zapadni klasik te književni, ali i idejni uzor (za iscrpniji pregled v. Duran, Issa i Olson, 2021.). Prema Krizmanićevu svjedočenju u autorskom „Predgovoru", europska je recepcija i njega potaknula da prevede *Izgubljeni raj*, do tad „skoro na vse europeanske jezike (…) vre prenešen", kako bi njegovi „domorodci vu naravnom jeziku svojem njega čteti (…) mogli" (Krizmanić, 2005a: 10). Krizmaniću vjerojatno nisu bili bliski svi aspekti (pred)romantičke predodžbe o Miltonu, poglavito ona tumačenja koja su ga veličala kao pobornika revolucije te radikalnoga kritičara društvenih i religioznih autoriteta, ističući i njegov (pretpostavljeni) afirmativan prikaz lika Sotone kao pobunjenika protiv božanske tiranije u *Izgubljenome raju* (v. npr. Trott, 1999: 524-528).[2] Taj je spjev Krizmaniću kao svećeniku prije mogao biti blizak po suprotnome tumačenju, tj.

[1] U tome se kontekstu razvija i Goetheova ideja svjetske književnosti kao spoja univerzalnoga i pojedinačnoga: „Univerzalne vrijednosti smatraju se razlogom i uvjetom prevođenja. S druge strane istodobno raste svijest upravo o postojanju različitosti nacionalnih kultura, tj. javlja se svjesna orijentacija prema narodnom" (Bremer, 2007: 32). Hrvatska prijevodna književnost u razdoblju romantizma slijedi istovrsne tendencije (v. npr. Tomasović, 2007: 10-12).

[2] Takva su se tumačenja pozivala i na Miltonove političke spise, koji su se, između ostaloga, pokazali značajnima u kontekstu Francuske revolucije, gdje ih je prevodio i grof de Mirabeau (Corns 2021: 29). Krizmanić je, s druge strane, s njemačkoga jezika preveo jedan antirevolucionarni tekst, što je bilo u skladu s onodobnim stajalištima hrvatskog svećenstva (Schubert, 2016: 77-79). Osim političko-idejnih, romantičari su u Miltonovu djelu pronalazili poticaje za poetičke kategorije poput individualizma i introspekcije ili pojma sublimnoga (Trott, 1999: 528-532).

kao književna obrada biblijske priče o anđeoskom i ljudskom padu, ali i o porazu zla, nagradi poslušnosti i božanskome otkupljenju.[3] U svojem je prijevodu ipak uvelike zadržao potencijalno kontroverzne religiozne sadržaje *Izgubljenoga raja*, koji su kritični spram Katoličke Crkve i/ili problematični s njezinih doktrinarnih stajališta, a koji su u pojedinim prijevodima ispuštani ili ublažavani. To je poglavito bio slučaj u kulturama dominantne katoličke orijentacije poput poljske, talijanske ili španjolske, pri čemu je u dvjema posljednjima prijevod *Izgubljenoga raja*, primjerice, čak dospio na indeks zabranjenih knjiga Katoličke Crkve (Borgogni, 2021: 234; Duran, 2021: 266). Slične je modifikacije u svoj prijevod uveo i francuski autor Jacques Delille (1805.; usp. i Dukat, 1902: 427-428), kojega Krizmanić spominje u predgovoru i kritizira zbog općenitoga slobodnijeg odnosa spram Miltonova izvornika (Krizmanić, 2005a: 10).

Krizmanićeva prevoditeljska dosljednost potvrđuje njegova naprednija religiozna stajališta, sukladna težnjama onodobnoga tzv. katoličkog prosvjetiteljstva (Korade, 2018; Jembrih, 2005b: 465),[4] pri čemu treba imati na umu da je i u *Izgubljenome raju* ponajprije riječ o načelnoj kritici autoritarnosti i zlouporabe religije u institucijama i vlasti, ne nužno samo u Katoličkoj Crkvi (v. npr. Gimelli Martin, 2019a: 80-113). Osim takve načelne otvorenosti za religioznu kritiku i reformu, kao i za dijalog s drugim kršćanskim denominacijama poput Miltonova protestantizma (usp. Lehner, 2010: 36-38), katoličko je prosvjetiteljstvo nastojalo religiju povezati s modernim znanstvenim dostignućima i metodama (isto: 3, 12-18), u čemu mu je jedan od preteča također mogao biti Milton, koji je *Izgubljeni raj* prožeo brojnim, u njegovo doba aktualnim znanstvenim spoznajama i raspravljanim temama (v. npr. Fallon, 1991.; Edwards, 2005.; Gimelli Martin, 2019b).

Krizmanić u predgovoru naglašava da se nastojao vjerno držati izvornika u najvećoj mogućoj mjeri,[5] za razliku od pojedinih inozemnih prevoditelja poput Delillea ili njemačkoga prevoditelja Samuela Gottlieba Bürdea (1793.; Krizmanić, 2005a: 10). Imajući na umu da se pojam vjernosti u prijevodu u teoriji, kao ni u

[3] Oba su stajališta zastupana u interpretacijama Miltonova teksta, sa zagovornicima Sotone kao njegova pravog junaka poput (pred)romantičara Williama Blakea, Georgea Gordona Byrona i Percyja Bysshea Shelleyja, ili dvadesetostoljetnoga teoretičara Williama Empsona, te tradicionalnijim religioznim tumačenjima u 18. st. ili u analizi C. S. Lewisa u 20. st. U svojoj znamenitoj analizi Miltonova spjeva (*Surprised by Sin*, 1967.) Stanley Fish je pak naglasak stavio na recipijenta, tumačeći *Izgubljeni raj* kao oblik poduke u kojemu čitatelji u vlastitu umu rekreiraju ispripovijedano iskustvo ljudskoga pada. Za pregled (anglofone) književne i književnokritičke recepcije *Izgubljenoga raja* v. npr. Kolbrener, 2014.; Kocic-Zámbó, 2019.

[4] Više o pojmu katoličkoga prosvjetiteljstva kao krovnoj oznaci za raznovrsne srodne tendencije u 18. i ranom 19. st. v. u: Lehner, 2010.; Šutalo, 2019: 71-76.

[5] „Ja pak, kuliko največ moguče je bilo, verno deržal se jesem istoga Miltona, nikaj spuščajuč, nikaj premenjajuč; (…)“ (Krizmanić, 2005a: 10).

praksi, ne može jednoznačno definirati, iz Krizmanićeva je predgovora, kao i iz teksta prijevoda, razvidno da on pod vjernošću ponajprije podrazumijeva dosljedan prijenos ili formalnu ekvivalenciju na razini sadržaja (usp. Pavlović, 2015: 46), što mu je u stanovitoj mjeri olakšalo odstupanje od izvornika na razini forme, nerimovanoga jampskog pentametra, koji je zamijenio prozom (v. i Dukat, 1902: 284-285). Dok bi se taj postupak mogao doimati problematičnim sa stajališta novije hrvatske tradicije prevođenja poezije, u kojoj se od konca 19. st. kao poželjno (iako ne i isključivo) uspostavlja načelo prevođenja „u mjerilu izvornika" (Kravar, 1993a), vrijedilo bi napomenuti da ni Maras u svojem prijevodu ne rabi hrvatsku inačicu Miltonova stihovnog oblika, nego slobodniji oblik akcenatskoga stiha. U „mjerilu izvornika" dosad su prevedeni samo fragmenti *Izgubljenoga raja* (H. Badalić [1896.-1897.] i Antun Šoljan [1962., 1980.]), a sredinom 19. stoljeća dijelove je spjeva Pasko Antun Kazali preveo i desetercem.[6] Složeni stil i struktura Miltonova teksta, kao i njegova enciklopedijska erudicija, otežavaju njegov prijenos u druge jezične i književne tradicije, te su i pojedini europski prevoditelji prije i poslije Krizmanića posezali za prozom.[7]

Krizmanićeva briga za izvorni sadržaj podrazumijevala je i brigu za potencijalne čitatelje koji bi ga trebali razumjeti te kojima ga je želio dodatno približiti i pojasniti u amplifikacijama unutar teksta, kao i u paratekstualnim dodatcima: sažetcima pojedinih pjevanja i pojašnjenjima manje poznatih imena i pojmova. Ključna mu je, drugim riječima, bila obavijesna funkcija vlastita prijevoda, koja u slučaju Miltonova teksta dijelom neizbježno postaje poučnom, s obzirom na znatan opseg i raznovrsnost sadržajâ iz religije, mitologije, povijesti i (pseudo)znanosti, koji zahtijevaju dobro upućene čitatelje ili barem izdanja opremljena dostatnim paratekstualnim pomagalima. Premda se sama poučnost ne može izjednačiti s prosvjetiteljstvom, Krizmanićev se pristup i u tome smislu može promatrati u širem kontekstu prosvjetiteljstva i njegove vjere u „spoznatljivost svih prirodnih i društvenih pojava" te „idej[e] o potrebi stjecanja znanja i širenja enciklopedizma kao njezina praktičnoga rezultata" (Pavlović, 2022: 133), kao i u užemu kontekstu katoličkoga prosvjetiteljstva, uzimajući u obzir njegove spomenute značajke koje su mogle potaknuti ili barem poduprijeti prevoditeljevo zanimanje za Miltonov *Izgubljeni raj*.

[6] Za pregled svih hrvatskih prijevoda *Izgubljenoga raja* v. Strojan, 2021.; Grgić, 2021.

[7] Glasovit je, između ostaloga, francuski prozni prijevod François-Renéa de Chateaubrianda, koji nastaje ubrzo nakon Krizmanićeva (1836.) i također se odlikuje težnjom k preciznom prijenosu sadržaja (Tournu, 2021: 147-148). Taj prijevod spominje i Alojz Jembrih u paratekstu tiskane inačice Krizmanićeva teksta, ali i uz netočnu napomenu da mu je prethodio Krizmanićev *Raj zgubljen* kao prvi prozni prijevod Miltonova spjeva u svjetskoj književnosti (Jembrih, 2005a: [4]; 2005b: 485, 493). Prozni prijevodi *Izgubljenoga raja* koji prethode Krizmanićevu mogu se pronaći u različitim europskim kulturama, poput francuske, njemačke, mađarske, nizozemske ili portugalske (v. Duran, Issa i Olson, 2021.).

Unatoč Krizmanićevoj konkretnoj predodžbi o svrsi i potencijalnim čitateljima vlastita prijevoda,[8] njegova moguća recepcija i odjeci u hrvatskoj kulturi njegova doba, kao i idućih razdoblja ostali su znatnim dijelom neostvarenima. Rukopis je tiskan tek 2005. g. u modernoj transkripciji Alojza Jembriha[9] te je i prije i poslije toga uglavnom privlačio pozornost pojedinačnih zainteresiranih znanstvenika. Krizmanić je bio svjestan da bi njegov prijevod mogao ostati neobjavljen, zbog nedostatka novčanih sredstava, ali i zanimanja u domaćoj sredini (Krizmanić, 2005a: 10). Pretpostavka da je jedna od prepreka za objavljivanje moglo biti i zadržavanje navedenih spornih religioznih sadržaja nije nedvojbeno potvrđena (Jembrih, 2005b: 470) te je isprva vjerojatno presudniji bio nedostatak novca.[10] Kasnije slabije zanimanje za tisak prijevoda može se poglavito pripisati djelovanju i odjecima Hrvatskoga narodnog preporoda, koji je i Krizmanić podupirao, no koji je kajkavsku jezičnu i književnu tradiciju ubrzo potisnuo u korist štokavštine, potaknuvši samoga Krizmanića da u posljednjim tekstovima prihvati tu jezičnu opciju (Schubert, 2016: 117-120). Nepovoljne društvenopovijesne i kulturnopovijesne prilike, međutim, ne umanjuju osobito značenje njegova *Izgubljenog raja*, koji je vrijeme nastanka, ali i sve do danas, (p)ostao iznimnim prevoditeljskim pothvatom, zbog čega bi vrijedilo nastaviti dosadašnje napore za njegovom revalorizacijom[11] te dodatno razmotriti njegove dosege na formalnoj, sadržajnoj i recepcijskoj razini.

Prozno ruho Miltonova spjeva

Kajkavsko se prozno ruho u Krizmanićevu prijevodu može promatrati ne samo kao olakšica za prijenos izvornoga sadržaja, nego i kao tekstualna značajka koja posjeduje zasebnu vrijednost, ili riječima Ivana Lupića, kao „stilsko i ritmičko rješenje koje zaslužuje da se zamisli i doživi samostalno, a ne tek u podređenom odnosu prema imperativima engleskom jeziku prirođena i lakom izgovoru prila-

[8] Njegov se prijevod u tome smislu može promatrati u okvirima funkcionalistički usmjerene teorije skoposa ili svrhe prijevoda, prema kojoj je „glavno načelo koje određuje svaki prijevodni proces (…) namjena koju će prijevod imati u ciljnoj kulturi“ (Pavlović, 2015: 199).

[9] Vladoje Dukat prethodno je objavio samo drugo pjevanje/knjigu (1916.), također u modernoj transkripciji. Kraći je ulomak s početka toga pjevanja kasnije uvrstio u antologiju *Sladki naš kaj* (1944: 280-281), a pretisnuo ga je i Jože Skok u antologiji *Ruožnik rieči* (1999: 196-197).

[10] Zahvaljujem kolegici Bojani Schubert na ovoj usmenoj napomeni.

[11] Ranijim prilozima Vladoja Dukata s početka 20. st. (1902., 1912. [2002.[2]], 1916.) u novije su se vrijeme pridružile analize Krizmanićeva rada A. Jembriha (2005b; tekst je s manjim varijacijama kasnije objavljen 2006. i 2018.) i Bojane Schubert (2016. [prema doktorskoj disertaciji iz 2014.]).

gođena *blank versa*" (Lupić, 2016: 67).[12] Proza je mogla poslužiti i kao djelomično recepcijsko uporište za Krizmanićevu potencijalnu publiku,[13] s obzirom na to da se *Raj zgubljen* približava tradiciji kajkavske znanstveno-popularne i pobožne proze, s kojima je Miltonov izvornik u stanovitoj mjeri usporediv na razini sadržaja. Krizmanićevom su prevoditeljskom odlukom, s druge strane, nužno izgubljena određena obilježja Miltonova pjesničkog izraza, prije svega specifičan oblik i sintaktički ustroj stihovnih redaka, koji se odlikuju čestim prekoračenjima i dugim složenim rečenicama raspoređenima duž nekoliko redaka, čime se, prema slikovitome opisu T. S. Eliota, stvara dojam skoka bez daha (Eliot, 1975: 271; o Miltonovu stihu i sintaksi v. Creaser, 2014). Krizmanićeve se prozne rečenice neizbježno razlikuju od Miltonovih te oblikuju zaseban sintaktički profil njegova teksta, o čemu može posvjedočiti već početak spjeva, koji sadržava prvu invokaciju. U nastavku se navodi prvih 16 redaka koji u izvorniku tvore jedinstvenu i složenu sintaktičku cjelinu, a radi lakše se usporedbe citiraju i u modernome prijevodu Mate Marasa:

Of Man's first disobedience, and the fruit	O čovjekovu prvom neposluhu, i o plodu
Of that forbidden tree, whose mortal taste	onoga zabranjena stabla što mu kobno kušanje
Brought death into the world, and all our woe,	dovede na svijet smrt, i sav naš jad,
With loss of Eden, till one greater Man	s gubitkom Edena, dok jedan veći Čovjek
Restore us, and regain the blissful seat,	ne spasi nas, i ne zadobi Sijelo blaženo,
Sing heav'nly Muse, that on the secret top	pjevaj, Nebeska muzo, koja si na tajnom vrhu
Of Oreb, or of Sinai, didst inspire	Horeba ili Sinaja nadahnjivala pastira onoga
That shepherd, who first taught the chosen seed,	što izabrano sjeme prvi pouči
In the beginning how the Heav'ns and Earth	kako u početku nebesa i zemlja
Rose out of Chaos: Or if Sion hill	izroniše iz Kaosa; ili, ako Sionski te brijeg
Delight thee more, and Siloa's brook that flow'd	više veseli, i potok Siloam što je tekao
Fast by the oracle of God; I thence	kraj proročišta Božjeg; otud tvoju pomoć
Invoke thy aid to my adventrous song,	zazivljem svojoj poduzetnoj pjesmi
That with no middle flight intends to soar	koja se kani bez prijelaznog leta
Above th' Aonian mount, while it pursues	vinuti ponad Aonske planine, dok se nadaje
Things unattempted yet in prose or rhyme.	za još neprokušanim stvarima u prozi ili stihu.
Paradise Lost, izd. Richter 1783. (I, 1-16)[14]	M. Maras (2013.)

[12] Citirana je napomena preuzeta iz autorove analize prve i prozne inačice Krizmanićeva prijevoda ulomka *Romea i Giuliette* (koji je Krizmanić potom pretočio u stih), no nesumnjivo je primjenjiva i na *Raj zgubljen*.

[13] O pojmu recepcijskih uporišta, odnosno dodirnih točaka s primateljskom kulturom koje mogu olakšati recepciju prijevoda, v. Grgić, 2007: 50-51.

[14] Miltonov se tekst citira prema izdanju koje Krizmanić navodi kao svoj izvor (Krizmanić, 2005a: 10). U analizi su konzultirana i dva novija izdanja: Lewalski, 2007. i Fowler, 2013. Prvo navedeno izdanje reproducira izvornu interpunkciju i ostale grafičke značajke iz prvoga izdanja proširene i konačne inačice *Izgubljenoga raja* (12 knjiga/pjevanja) iz 1674. g. (prva inačica iz 1667. sadržavala je 10 knjiga/pjevanja). U kasnijim izdanjima, uključujući Richterovo, te su se

Krizmanićev prijevod:

Od nepokornosti pervoga človeka: i od prepovedanoga onoga dreva sàda, po kojega nesrečnom kušanju Raj zemelski je zgubljen, i vse naše zlo, – ter ista smert – vu ov svet je vlezla: doklam jeden vnogo zmožneši človek nas bi zveličil, i blagodarno ono prebivališče nazad bi zadobil. – Od toga popevaj ti meni o Vila nebeska, koja na skrovnom verhuncu Horeba, ali Sinaja nadehnula si onoga pastira, koj pervi izebranoga puka je vučil, kak vu početku iz negdašnje nenaredbenosti podignula se jesu Nebo i Zemlja. – Ali ako breg Sion, i potok Siloa, koj na reč Božju odmah teči je počel, bolje ti se dopada: tak odonud tvoja pomoč meni naj bude pri mojem prevzetnem pripovedanju, s kojem, kakti zverhu aonijanske gore leteči, nakanil sem, visoko se podignuti, nazveščajuč duguvanja, niti skladno zvezanem, niti lahko tekučem govorenjem dosada ispisana. (23; Rkp: 11).[15]

U navedenome ulomku, kao i u cjelini, Krizmanićev prijevod okvirno zadržava izvorni sadržaj, bez znatnijih ispuštanja, premda su razvidni stanoviti propusti i/ili netočnosti, poput nepreciznoga prijevoda zavisne rečenice u opisu potoka Siloama u citiranome ulomku: „that flow'd / Fast by the oracle of God" (dosl. što je brzo tekao kraj Božjega proročišta) = „koj na reč Božju odmah teči je počel".[16] U ulomku je promijenjena izvorna sintaksa, pri čemu kajkavski tekst uvodi nekoliko dubljih sintaktičkih granica (zasebnih rečenica) te mjestimice mijenja redoslijed i vrstu riječi, što je uobičajen postupak u cjelokupnome prijevodu. Tako je, primjerice, sintagma „loss of Eden" preoblikovana u „Raj zemelski je zgubljen" te premještena prije motiva pojave zla i smrti, čime je početak nešto izravnije povezan s naslovom.[17] Vrijedilo bi istaknuti da Krizmanić istovremeno zadržava Miltonovu produljenu inverziju – spomen glagola „pjevaj" i nebeske Muze

značajke nerijetko mijenjale, odnosno u određenoj mjeri modernizirale. S obzirom na specifičnosti Miltonove sintakse i interpunkcije, kao i na njihovu nezanemarivu ulogu u tumačenju teksta (usp. Lewalski, 2007: XXXIII), u nastavku će se u citatima iz Richterova izdanja u uglatim zagradama naznačiti izvorna interpunkcija iz izdanja iz 1674. g. ukoliko je bila mijenjana.

[15] Krizmanićev se tekst navodi prema prijepisu Alojza Jembriha (2005.), uz ispravke mjestimičnih previda u odnosu na rukopis. U prijepisu je dijelom mijenjana i izvorna interpunkcija, koja je u citatima također usklađena s rukopisom, kako bi se jasnije naznačile njezine specifičnosti unutar Krizmanićeva teksta, a time i otvorila mogućnost za usporedbu s interpunkcijskim osobitostima Miltonova izvornika.

[16] Propustima i netočnostima u Krizmanićevu prijevodu u detaljnoj se filološkoj analizi pozabavio Vladoje Dukat (1902.).

[17] Otvorenim se može ostaviti pitanje ističe li Krizmanić sintagmu „Raj zemaljski" na početku pod pretpostavkom da bi ona bila lakše prepoznatljiva ciljanoj publici. U objašnjenjima manje poznatih pojmova nalaze se i natuknica „Paradižuš: iliti Raj", gdje je Eden opisan kao mjesto u kojem je bio smješten Raj zemaljski (Krizmanić, 2005c: 406; Rkp: 222), kao i zasebna natuknica o Edenu, koju Krizmanić zaključuje napomenom da se „pri vučenih ljudih" Eden i Paradižuš drže istoznačnima (isto: 369; Rkp: 205).

kao pripovjedačeva adresata – tek nakon najave teme (u izvorniku u šestome redku),[18] s tim da na tome mjestu ipak započinje novu rečenicu te pojašnjava i proširuje iskaz: „Sing heav'nly Muse" (Maras: „pjevaj, Nebeska muzo") = „Od toga popevaj ti meni o Vila nebeska". Završni je dio invokacije također dijelom preoblikovan: umjesto Miltonove pjesme („song") odnosno Krizmanićeva „pripovedanja", subjekt pjesničkoga leta postao je sâm pripovjedač; negacija „with no middle flight" (Maras: „bez prijelaznog leta") skraćena je u particip „leteči", dok je u dvama glagolima doslovnije naznačen čin iskazivanja/pisanja: „pursues" (Maras: „se nadaje") = „nazveščajuč"; „unattempted" („neprokušanim") = „niti… niti… ispisana". Sintagma „prose or rhyme" opisno je prevedena, odnosno proširena u parafrazi „niti skladno zvezanem, niti lahko tekučem govorenjem", u kojoj se teško može razaznati citat *Bijesnoga Orlanda* Lodovica Ariosta,[19] jednoga od Miltonovih epskih prethodnika koji se priziva u *Izgubljenome raju*.

Krizmanićeva proza izvorni tekst općenito razlaže i preoblikuje, pri čemu se pokazuje da njegova težnja k vjernosti ne podrazumijeva potpunu doslovnost u prijenosu sadržaja, nego ponajprije njegovu razumljivost (v. i Dukat, 1902: 284; Puhalo, 1966: 283). Sukladno tomu, ni u ostatku prijevoda nisu rijetki primjeri opisnoga prevođenja i sadržajnih amplifikacija,[20] koje mogu sadržavati dodatna pojašnjenja određenih pojmova, poput astronomskih ili mitoloških (npr. „Hesperus" [IV, 605] = „Hesperuš, iliti ona, pod večer najpervlje izhađajuča, zvezda" [122; Rkp: 72]; „universal Pan" [IV, 266] = „Pan, on opčinski bog pastirov" [112; Rkp: 65]). S toga je gledišta zanimljiv i Krizmanićev tretman figure muze, koju u navedenoj prvoj invokaciji i u nekoliko kasnijih primjera prevodi pojmom „Vila", vjerojatno prepoznatljivijim u hrvatskome kontekstu iz folklorne mitologije, kao i ranonovovjekovne književnosti, gdje također može simbolizirati pjesničko nadahnuće. Sama riječ muza (u množini) zadržana je u jednome primjeru, u trećoj invokaciji u sedmome pjevanju, gdje se pripovjedač izrijekom odriče antičkoga poganskog nasljeđa, koje samo posredno priziva u figuri Uranije, muze

[18] Dosljedan prijenos toga postupka nije uvijek bio pravilo u recepciji Miltonova spjeva, jer su pojedini prevoditelji držali prikladnijim da na takvu ključnom mjestu uvedu pravilniji redoslijed riječi, s glagolom na početku. Za tim postupkom poseže, primjerice, nekoliko španjolskih prevoditelja (koji glagol usto mijenjaju u prvo lice; Duran, 2021: 275) ili osamnaestostoljetni njemački autor Johann Jakob Bodmer (1732.[1], 1742.[2]; v. i Schmitz, 2022: 153). Kasniji hrvatski prevoditelji, s druge strane, također zadržavaju izvornu inverziju.

[19] „Cosa non detta in prosa mai, né in rima" (v. bilješku u: Milton, 2007: 12; Milton, 2013: 59). Za donekle se sličnu parafrazu odlučio i spomenuti njemački prevoditelj J. J. Bodmer u prvoj inačici svojega proznog prijevoda („[U]nd von Dingen dichten will, von welchen noch niemand weder in gebundener noch in looser Rede zu schreiben unterstanden hat"; nav. prema Schmitz, 2022: 156).

[20] Za ilustrativne primjere v. i: Dukat, 1902: 286-291; Puhalo, 1966: 284-286.

astronomije pretvorene u simbol kršćanskoga pjesničkog nadahnuća. Krizmanić u tome slučaju dodaje vlastito pojašnjenje (podvučeno u citatu):

Descend from Heav'n, [] Urania! [,] (…) The meaning, not the name I call: for thou Nor of the Muses nine, nor on the top Of old Olympus dwell'st; [,] but heav'nly born, (…). (VII, 1, 5-7)	Siđi s nebesa, Uranijo, (…) Značenje zazivam, ne ime; jer ti nisi Od devet muza, niti na vrhuncu starog Olimpa stanuješ; već rođena nebeski prije (…). (Maras)

Krizmanić:

Stupi dole iz Neba, Uranija! (…) Medtemtoga nazivam ja – ne ime – nego namenenje tvoje; ar ti niti med devetemi božicami, muze zvanemi, niti na verhuncu staroga Olimpuša si prebivala, nego, nebesko-rođena, (…) (193; Rkp: 109).[21]

Parafraze i/ili sadržajna proširenja rabe se u prijenosu brojnih ostalih pojmova koji zahtijevaju stanovitu erudiciju, primjerice iz područja pseudoznanosti, tj. alkemije („Th' arch-chemic sun" [III, 609] = „Sunce – on vseh zlatodelavcev eršeg" [97; Rkp: 57-58]), ili religije, poput transsupstancijacije. Taj se pojam nalazi u jednome od ulomaka koji je problematičan s religioznoga stajališta jer opisuje tjelesnu narav anđela (v. Fallon, 1991: 137-167), koju ne priznaje katoličko i ortodoksnije kršćansko učenje općenito, pri čemu arkanđeo Rafael, poslan u Raj zemaljski kako bi upozorio Adama i Evu o Sotoninu dolasku, dijeli s njima hranu. Riječ „transubstantiate" u tom slučaju nije upotrijebljena u katoličkome značenju sakramentalne preobrazbe Kristova tijela i krvi, nego kako bi označila preobrazbu hrane tijekom probave. Krizmanićev opisni prijevod prenosi temeljno značenje, premda se time gubi simbolični, obredni prizvuk Miltonova pojma, pa i dijelom umanjuje njegova implicitna kritika katoličkoga učenja o transsupstancijaciji (v. Read, 2013: 193-199):

(…) So down they sat, And to their viands fell, nor seemingly The Angel, nor in mist, the common gloss Of Theologians, but with keen dispatch Of real hunger, and concoctive heat To transubstantiate: [;] (…). (V, 433-438)	(…) Tako oni sjedoše, prionuše na namirnice, i to nije Anđeo prividno, ni u magli – kako obično teolozi tumače – nego s oštrim poticajem od stvarne gladi i topline varenja, radi transsupstancijacije; (…). (Maras)

[21] Oba su pojma objašnjena u leksikonu, gdje nisu posve izjednačeni, te se Vile (ili „dijački" Nimfe) opisuju kao mitološka bića povezivana s prirodnim pojavama, tj. vlagom (Krizmanić, 2005c: 424; Rkp: 234), dok se Muze definiraju kao „Božice, ali Vile vse navučnosti", uz dodatak: „Horvatske Vile su: Polka: Dragna: Zora: Milana: Belka: Golka: Rožna: Milka: Dolka ali Dolinka" (isto: 399; Rkp: 218).

Krizmanić:

Sada su se poseli, i počeli su, jesti: Isti angel, ne samo na izlek, ali kakti vu megli, poleg navadnoga bogoslovcev rastolnačenja; nego z oštrum hitročum zresnoga glada, i kuhajučum, na jestvin preobrazenje potrebnum, toplinum: (…). (149; Rkp: 86)

Opisanim se prevoditeljskim postupcima u određenoj mjeri gubi konciznost Miltonova izraza i usporava tijek diskursa. Pojedine modifikacije u području sintakse i interpunkcije, međutim, prijevodu istodobno mogu pridati nešto dramatičniji i izravniji ton u odnosu na izvornik. Takav dvojaki učinak prepoznaje se, primjerice, u dijalozima i monolozima, u kojima su rečenice i u izvorniku načelno kraće (Corns, 1990: 32-33), s tim da Krizmanić i tu uvodi nove i snažnije intonirane sintaktičke granice. Kao primjer može poslužiti ulomak iz monologa koji izgovara Sotona prilikom dolaska u Raj zemaljski, iskazujući svoju zavist spram prvih ljudi i svoju namjeru da ih odvede u propast:

Sight hateful, sight tormenting! thus these two Imparadis'd in one another's arms, [] The happier Eden, shall enjoy their fill Of bliss on bliss, while I to Hell am thrust, (…) One fatal Tree there stands of knowledge call'd, Forbidden them to taste: knowledge forbidden? Suspicious, reasonless. Why should their Lord Envy them that? can it be sin to know? [,] Can it be death? and do they only stand By ignorance? [,] is that their happy state, The proof of their obedience and their faith? O fair foundation laid whereon to build Their ruin! (…) (IV, 505-508, 514-522)	Prizore mrski, prizore nevoljni! Tako će to dvoje, rajski jedno drugomu u zagrljaju, na radost Edenu, uživati punoću blaženstva za blaženstvom, dok sam ja zavitlan u Pakao, (…) Tu stoji zlokobno stablo, zvano Stablo spoznaje, a njima zabranjeno kušati. Spoznaja zabranjena? Sumnjivo, nerazumno. Zašto da Gospodar njima na tome zavidi? Zar znanje može biti grijeh? I može li to biti smrt? Zar oni samo opstoje s neznanjem? Je li to njihovo sretno stanje, i dokaz njihove poslušnosti i vjere? O lijepo položeni temelju za gradnju njihove propasti! (…) (Maras)

Krizmanić:

Ogrutno viđenje! Viđenje premučno! – Buduči anda ovi dva, ovoga Raja stanovniki, jeden vu drugoga naručaju – vu ovom vnogo srečnešem Edenu – vsega blaženstva obilne blaženosti tak se vužívali! Medtemtoga da ja porinjen sem vu Pekel! (…) nekakvo nesrečno drevo stoji onde negde, – drevo znanosti zvano, kojega doteknuti se, njim je prepovedano. Kaj? – Znanost prepovedana? To je sumnjivo: to, vidi mi se, nije pametno: – Kaj? More li Stvoritel njihovo to njim nenavideti? More li znanost greh biti? more li smert biti? – Stoje li oni lestor po tuposti? To li je njihov srečni stališ? To li je pokaz podložnosti, i zaufanosti njihove? O lepoga podboja! K tomu postavljenoga, da na njem podignuti se more skvarjenje njihovo! (119-120; Rkp: 70)

Pridodani usklični i upitnici, kao i dva puta uvedena upitna zamjenica „kaj"

(podvučeni u navodu) u prijevodu pojačavaju dojam izravnosti i dramatičnosti. S druge strane, razvidna je i suprotna težnja k razlaganju, primjerice u prijevodu sintagme „suspicious, reasonless" (516) = „To je sumnjivo: to, vidi mi se, nije pametno"; ili posljednje rečenice: „O fair foundation laid whereon to build / Their ruin!" (519-520) = "O lepoga podboja! K tomu postavljenoga, da na njem podignuti se more skvarjenje njihovo!". U idućemu primjeru Krizmanić ujedno znatnije mijenja značenje izvornoga izraza, te pridjev „imparadis'd" (506), koji upućuje na osjećaje Adama i Eve, netočno preoblikuje u sintagmu „ovoga Raja stanovniki".

Krizmanićeve prevoditeljske postupke, pa tako i sintaktičke preinake te s njima povezane manje ili veće semantičke izmjene, uvjetovale su i specifične značajke kajkavskoga književnog jezika koje prožimaju cjelokupan tekst. Takvo sintaktičko i općenito jezično prekodiranje izvornika razvidno je i u prethodno citiranim ulomcima, kojima se kao jedan u nizu ilustrativnih primjera mogu pridružiti redci iz glasovitoga uvodnog opisa pakla, gdje su razvidna dva tipična obilježja kajkavske (i Krizmanićeve) sintakse – pozicioniranje glagola na kraju rečenice ili surečenice i česta uporaba participa umjesto zavisne rečenice (Dukat, 1902: 429–430; v. i Štebih Golub, 2013: 248-250; Štebih Golub, 2015: 145–146):

A dungeon horrible, on all sides round As one great furnace flam'd, yet from those flames No light, but rather darkness visible Serv'd only to discover sights of woe; [,] (I, 61-64)	Užasna tamnica, okrugla sa svih strana, ko silna peć se žari; ali iz tih plamenova nikakva svjetla; nego vidljiva je tama služila samo da se otkriju prizori jada, (Maras)

Krizmanić:

Ovde strahovita temnica, – vsa, kakti neizmerno velika peč, vu plamenu stoječa; – ali ov plamen ne daje nikakve svetlosti; – Dapače sama tmica se vidi, k tomu jedino služeča, da zdihavanja tuge, i nevolje čuti se mogu: (25; Rkp: 12)

Promatrana sa stajališta modernoga jezičnog standarda, Krizmanićeva sintaksa stvara dojam arhaičnosti i djelomične začudnosti, donekle analogan dojmu koji u suvremenome anglofonom kontekstu stvara Miltonova razmjerno neuobičajena i složena sintaksa (usp. i Puhalo, 1996: 286), oblikovana na tragu visokoga (epskog) stila. Dok Dušan Puhalo drži da je ta analogija ponajprije rezultat Krizmanićeva „ugledanja na klasični latinski rečenični stil" (isto), koji je utjecao na kajkavsku sintaksu, ali i Miltonu služio kao jedan od načelnih uzora,[22] Krizmanićeva bi se sintaksa trebala promatrati i kao sastavni dio šire

[22] Utjecaj latinskoga jezika razvidan je na različitim razinama Miltonova stila. Za detaljniji osvrt na taj utjecaj, ali i njegova različita tumačenja v. Hale, 2005: 105-130.

kajkavske jezične tradicije i njezina specifičnog spoja latinskoga, ali i drugih inozemnih te domaćih poveznica i utjecaja (usp. Štebih Golub, 2013.; Štebih Golub, 2015.).

Klasičnu (epsku) tradiciju u Miltonovu izvorniku priziva cjelokupan repertoar stilskih figura, koji ga istodobno približava stilskim parametrima baroka. Iako je nije prenio u cijelosti, Krizmanić je prepoznao važnost te dimenzije izvornika, koja mu je mogla biti poznata i iz kajkavske barokne tradicije, poglavito u njoj najdominantnijem obliku figura *per adiectionem* (Kravar, 1993b: 60). Ta skupina figura ne izostaje ni u Miltonovu tekstu, počevši od manje zahtjevne enumeracije, koja se razmjerno lako mogla zadržati u prijevodu – uključujući, između ostaloga, ulomak iz također znamenitoga, satiričnog i parodičnog opisa Limba ili Raja luđaka u trećem pjevanju, još jedne od prijepornih epizoda (i još jedne aluzije na Ariosta, ali i Dantea; Wooten, 1982.; Milton, 2007: 81), koja kritizira i ismijava Katoličku Crkvu i njezino učenje o „predpaklu". Milton u taj prostor smješta pripadnike katoličkih crkvenih redova te nabraja pojedine elemente katoličke vjerničke prakse, što ni Krizmanić ne izostavlja:

A violent cross-wind from either coast Blows them transverse, [] ten thousand leagues awry Into the devious air: [;] then might ye see Cowls, hoods, [] and habits, [] with their wearers tost And flutter'd into rags; [,] then reliques, beads, Indulgences, Dispenses, Pardons, Bulls, The sport of winds. [:] (III, 487-493)	silovit bočni vjetar njih s obiju obala Poprijeko gna, pa tisuć milja ukoso, U zrak na stranpuće. Pa biste mogli vidjeti plašteve, odore, kukuljice, gdje s nositeljima vitlaju i lepetaju u dronjcima; pa relikvije, krunice, bule, odrješenja, oproste i otpuste, zabavu vjetrova. (…) (Maras)

Krizmanić:

– nut od vseh stranih podigne se strahoviti, pometni viher, koj deset jezer milj daleko nje razhitava, vse v križ po zburkanom zraku; – vu kojem sad je videti, kak naglavki, kute, i ostale haljine vu podrapanih pernkih, – kak zajedno i oni, koji takove su nosili, sim tam pohitavani, obletavaju: – Zajedno vidiju se, vetrom na šalno zigravanje, – ostatki, čisla, proščenja, dopuščenja, odpustki, i odpiski <u>rimski</u>:[23] (94; Rkp: 55)

U idućemu je ulomku, primjerice, zadržana i figura paregmenona (skupa s aliteracijom):

[23] Podvučena je riječ dodana u prijevodu.

So spake the Seraph Abdiel, [] faithful found, Among the faithless, faithful only he: [;] Among innumerable false, unmov'd, Unshaken, unseduc'd, unterrify'd, [] (V, 896-899)	To reče Seraf Abdiel, nađen vjeran, on samo vjeran među nevjernima; nepokolebljiv među lažnima bez broja, neuzdrman, neustrašen i nezaveden, (Maras)

Krizmanić:

Ovak govoril je Seraf Abdiel: med nevernemi veren najđen: On veren jedini: med neizbrojenemi izneverniki on sam stalen, nepremenljiv, nepohabljen, nebojezljiv, (161; Rkp: 94)

Usporedbe radi, navodi se primjer iz trećega pjevanja u kojemu je srodan primjer etimološke figure pak izgubljen u parafrazi: „spoil'd of his vaunted spoil" (III, 251; Maras: „haračeć njezin harač za hvalisanje") = „kad mu sve porobljeno, s kojem pred vremenom se je dičil, otmem" (88; Rkp: 51). Na kraju prethodno citiranoga ulomka zadržan je, s druge strane, i specifičan oblik asindetona s nizom negativnih prefiksa, koji Milton višekratno rabi u tekstu (v. Corns, 1990: 84-85), pri čemu je izgubljen tek jedan element: „unmov'd, / Unshak'n, unseduc'd, unterrify'd" = „stalen, nepremenljiv, nepohabljen, nebojezljiv".

Premda su figure iz različitih kategorija mjestimice izostavljane,[24] što je uvelike ovisilo o prijenosu sadržaja kao prevoditeljevu primarnom fokusu, Krizmanićev tekst ipak uspijeva naznačiti mjesto i značenje figuralnoga repertoara u izvorniku. U tom je smislu zanimljivo da prenosi i složenu figuru *versus rapportati* u opisu Raja zemaljskoga, tek s neophodnom promjenom glagolskoga stanja, tj. uporabom aktiva umjesto pasiva:

(…) air, water, earth, By fowl, fish, beast, was flown, was swum, was walk'd Frequent; (…) (VII, 502–504)	(…) zrakom, vodom, tlom, svud leti, pliva, kroči, ptica, riba, zvijer, u gomilama; (…) (Maras)

Krizmanić:

"Po zraku, vodi, i zemlji letale su, plavale su, i šetale su se – ptice, ribe, i zverine oporedno" (206; Rkp: 117).

Krizmanićev je prevoditeljski pristup dopuštao prijenos pjesničkih slika te figura šireg verbalnog i semantičkog opsega poput proširene usporedbe, kao i većih deskriptivnih dijelova teksta. Uobičajeni postupci mjestimičnoga pojašnja-

[24] U analizi su konzultirane tipologije i definicije figurâ D. Škiljana (1985.) i K. Bagića (2012.).

vanja i proširivanja sadržaja, a ponekad i njegova nepreciznog ili krivog tumačenja, u tim segmentima također mogu u stanovitoj mjeri modificirati izvorni tekst, odnosno oblikovati nešto drukčije slike, ali načelno ne dovode u pitanje Krizmanićeva nastojanja da zadrži i taj aspekt izvornika. Osobitu su pozornost u tomu smislu zahtijevali alegorijski likovi Grijeha i Smrti, čuvara paklenih vrata te svojevrsne groteskne i incestuozne Sotonine obitelji, čiji je prikaz u hrvatskome kontekstu problematičan zbog obrnutoga gramatičkog roda: Grijeh je Sotonina kćer i ljubavnica, a Smrt je njihov sin. Kajkavski je tekst u tom slučaju čak uspješniji od modernoga standardnog prijevoda, koji nije pronašao adekvatno rješenje (Milton, 2013: 60, bilj. 113), dok je u kajkavskome u tu svrhu poslužio nešto drukčiji leksik: Grijeh je preveden kao „Grehota", a Smrt sintagmom „Smertni duh", prikladnom samoj bezobličnoj naravi te Miltonove figure koja izmiče mjerilima tjelesnosti i prikazivosti:[25]

(…) The other shape, If shape it might be call'd that shape had none Distinguishable in member, joint, or limb, Or substance might be call'd that shadow seem'd, For each seem'd either; (…) (II, 666-670)	(…) Druga prilika – ako se može nazvat prilikom gdje razaberive prilike ne bješe u dijelu, zglobu ili udu, niti se moglo tvarju zvati što je slično sjeni, jer slične bjehu – (…) (Maras)

Krizmanić:

(…) Ona druga osoba, – ako osoba ozivati se more takovo strašilo, vu kojem niti kotrigi, niti zglopke, niti pregibice nije razlučiti; – ali hočeš, da je kakovo bitje, – kaj lestor tenja se vidi; – ar vse vu njem vidi se drugač: – (…) (68; Rkp: 40).

Krizmanić u opisu „Smertnoga duha" slijedi svoj načelni eksplikativan pristup (tek što neprecizno prevodi podvučeni završni dio citata), pri čemu pripovjedač svoju ulogu tumača naznačuje i u formuli obraćanja zamišljenom adresatu („ali hočeš"). Krizmanićev pripovjedač jasnije ističe svoju prisutnost u još nekoliko navrata, uključujući spomenute primjere iz prve invokacije („popevaj ti meni o Vila nebeska"; „nakanil sem, visoko se podignuti"). Takve promjene nisu česte i ne odstupaju znatno od izvornika, gdje pripovjedač višekratno narušava epsku distancu, komentirajući priču i naraciju (usp. Grdešić, 2015: 109-110) te nastupajući kao pojedinac s autobiografskim crtama, tj. s maskom autora (v. Fallon, 2014.). Činjenica da Krizmanić zadržava, ali i u nekoliko navrata uvodi

[25] Svoje prevoditeljsko rješenje Krizmanić pojašnjava u sažetku drugoga pjevanja, u kojemu se obje figure prvi put pojavljuju (Krizmanić, 2005b: 14; Rkp: 5). S istim su se problemom susretali prevoditelji *Izgubljenoga raja* na jezike poput španjolskoga, u kojemu su obje imenice istoga gramatičkog roda kao u hrvatskom jeziku (Duran, 2021: 270).

te postupke, i to u proznoj formi, njegov prijevod može tek dodatno udaljiti od epske i približiti romanesknoj tradiciji, koju izvornik nagovješćuje i kritikom tradicionalne epske tematike junaštva, ratovanja i vladanja te završnim fokusom na pojedinačnu sudbinu prvih ljudi (Quint, 2014: 1, 8). Takav bi pomak mogao biti indikativan u kontekstu nastanka kajkavskoga prijevoda, kad roman sve snažnije preuzima prevlast nad epom, kao vrsta koja je načelno bila bliža tad (još) aktualnim subjektivnim poetikama sentimentalizma i romantizma. Promjene u prikazu pripovjedača i dojam izravnosti koji se njima pojačava dobro se, međutim, uklapaju i u Krizmanićeve težnje k približavanju i pojašnjavanju sadržaja potencijalnoj publici, na kojima se njegov prevoditeljski pristup ponajprije temelji.

O toj zaokupljenosti svjedoče spominjane sadržajne parafraze i amplifikacije radi pobližega određenja određenih pojmova i pojava, ali i njima komplementarni postupci sadržajnoga kraćenja i/ili pojednostavljivanja. U tim se slučajevima – vjerojatno također radi lakšega razumijevanja – izostavljaju, između ostaloga, mitološke referencije („Elysium" = raj, „Stygian" = peklenski i dr.) ili izvorne parafraze (npr. „he who saw / Th' Apocalyps" [IV, 1-2; Maras: „onaj, koji / ugleda Otkrivenje"] = Januš [Ivan Evanđelist]). Izvorni se pojmovi ponekad ipak izostavljaju, odnosno nadomještaju općenitijima i iz drugih razloga, poput jezičnih prepreka. Neprevodivima su se, primjerice, pokazali Miltonovi latinizmi „pontifical" (X, 313) i „pontifice" (X, 348), koji se u doslovnome smislu odnose na most između pakla i ljudskoga svijeta koji Grijeh i Smrt grade nakon ljudskoga pada, ali mogu i ironično upućivati na papinsku vlast. U hrvatskome se kontekstu može iskazati samo prvo značenje, pa tako Krizmanić (kao i Maras u modernome prijevodu) koristi „mostovinskem" i „mosta" (277–278; Rkp: 155), čime se pak gubi Miltonova satirična aluzija na Katoličku Crkvu.[26]

Osim u opisanim unutartekstnim postupcima, Krizmanićev prevoditeljski pristup i njegova težnja k eksplikativnosti dolaze do izražaja u paratekstualnim dodatcima. Iz njihova je opsega, sadržaja i pretpostavljene namjene razvidno da im je Krizmanić posvetio posebnu pozornost, te da je njima na različitim razinama dopunjavao središnji tekst prijevoda.

[26] U ovome bi kontekstu vrijedilo spomenuti još jednu satiričnu referenciju na Katoličku Crkvu i papinsku vlast za koju postoji identičan hrvatski izraz, ali je u prijevodu ipak zamijenjena širom i opisnom: riječ "conclave", koja opisuje tajno vijećanje pobunjenih anđela u paklu na kraju prve knjige (I, 795), ali može prizivati i uže značenje crkvenoga vijećanja, te napose i zbora kardinala prilikom izbora poglavara Katoličke Crkve. Krizmanić (kao i kasnije Maras) zadržava samo prvo i šire značenje, s tim da ga slobodnije mijenja, naglašavajući kategoriju prostora: „In close recess and secret conclave sat" (Maras: „sjedili […] u zatvorenu skrovištu i tajnoj skupštini") = „vu jednom zapertom, samostrančnom mestu bila je druga posebna palača […] gde […] sedeli su" (45; Rkp: 27).

Na rubovima teksta

Slijedom recentnijih istraživanja prevoditeljskoga parateksta, nastalih na tragu teorijskih promišljanja G. Genettea, Krizmanićevi se paratekstualni dodatci mogu promatrati kao samosvojan autorski okvir koji čitateljima predstavlja i pobliže određuje središnji tekst te nudi smjernice za njegovo tumačenje (v. Batchelor, 2018.). Prva sastavnica toga okvira – naslov – zavrjeđuje pozornost već po tomu jer zadržava izvornu inverziju, tj. atributnu postpoziciju (*Raj zgubljen = Paradise Lost*), po čemu se razlikuje od triju modernijih hrvatskih prijevoda (Badalić, Šoljan, Maras).[27] I podnaslov zadržava izvorni opis forme Miltonova spjeva („a poem, [] in twelve books"), što je za čitatelje bitno i utoliko jer sâm prijevod nije u stihu, pri čemu Krizmanić dodaje par podataka o njegovu nastanku: „Pripovest, skladno zvezanem govorenjem vu dvanajsteh knigah ispisana po Ivanu Miltonu iz anglijanskoga na horvatski jezik prenešena 1827".

Prostor parateksta općenito otvara mogućnost za isticanje čina i okolnosti prevođenja, kao i stajališta prevoditelja (usp. Batchelor, 2018: 32-34), što potvrđuju i tri ostale Krizmanićeve sastavnice: predgovor, sažetci pojedinačnih pjevanja te leksikon odabranih pojmova. Kako je napomenuto, Krizmanić upravo u predgovoru opisuje svoja prevoditeljska polazišta, a usto ukratko predstavlja Miltonov život i djelo. Riječ je o nekoliko ključnih podataka koji su obilježili njegovu biografiju: političkim prilikama u Engleskoj, tj. uspostavi republike i povratku monarhije, te pojedinim detaljima iz osobnoga života – sljepoći i obiteljskome životu (tri kćeri koje je Milton sâm podučavao kako bi mu pomagale u radu, kao i bijeg prve supruge).[28] Krizmanić naglasak stavlja na figuru autora, vjerojatno i stoga što bi njegova biografija mogla privući zanimanje čitatelja, te s njome povezuje par opažanja o samome *Izgubljenom raju*, poput činjenice je Milton spjev objavio u vrijeme obnovljene monarhije (ali s krivo navedenom godinom prvoga izdanja – 1665.), te napomene da je u njega zacijelo upisao iskustvo koje je stekao obnašajući „opčinske časti" u vrijeme prethodne republikanske vlasti (Krizmanić, 2005a: 9). U zaključnome se dijelu predgovora Krizmanić znakovito žali na slabu autorovu materijalnu naknadu za spjev, što može pozvati na usporedbu s novčanim poteškoćama koje je prethodno predvidio kao moguću prepreku za objavljivanje vlastita prijevoda (isto: 11). Od Miltonovih ostalih djela spominje samo kasniji spjev/epilij *Nanovo stečeni raj* (*Paradise Regained*, 1671.; Krizmanić: *Raj nazad zadobljeni*), i to uz napomenu da je on (tad bio) manje cijenjen „pri vučenih ljudih" od *Izgubljenoga raja* (isto: 10).

Predgovor ujedno pojašnjava namjenu dviju drugih paratekstualnih sastavnica. Sažetci („zavjetki") bi čitateljima trebali omogućiti da po želji preskoče dije-

[27] Postupak inverzije u naslovu je zadržao još samo drugi devetnaestostoljetni prevoditelj (ulomka) Miltonova spjeva, Pasko Antun Kazali.

love teksta i izaberu ono što im je zanimljivo, pri čemu Krizmanić priznaje da su mu se samome pojedini ulomci *Izgubljenoga raja* doimali manje ugodnima i jako dugima (isto: 10). Taj je dio parateksta izdvojen kao cjelina koja prethodi tekstu prijevoda, te se razlikuje od Miltonovih sažetaka, koji su u izvorniku otisnuti zasebno na početku svakoga pjevanja. Ovakva je odstupanja mogla potaknuti i činjenica da su sažetci izostavljeni u njemačkome izdanju Miltonova teksta koje Krizmanić navodi kao svoj izvor, s tim da ih je mogao vidjeti u poznatim mu inozemnim prijevodima (Bürde i Delille). Njegovi su sažetci ipak usporedivi s izvornima, jer također iznose kratak sadržaj svakoga pjevanja, premda ne uvijek u istome opsegu i s istim pojedinostima. Dodani podatci uključuju spomenutu problematiku prevođenja imenâ likova Grijeha i Smrti u drugome pjevanju, kao i kratke opise invokacija, koje nude svojevrsno pojašnjenje žanrovskih konvencija izvornika, ali i naglašavaju individualnu dimenziju pripovijedanja, izjednačujući pripovjedača s autorom (primjerice, u prvome pjevanju: „Milton najpervlje naziva na podstuplenje ispisavanja svojega blažene Vile, i Duha svetoga pomoč"; Krizmanić, 2005b: 13; Rkp: 5). Gledano u cjelini, Krizmanićevi sažetci nisu opširni i nešto su kraći od Miltonovih, premda uz izuzetak XI. i XII. pjevanja, gdje su opsežniji jer detaljnije nabrajaju buduće događaje u biblijskoj povijesti, u spjevu prikazane postupkom *vaticinium ex eventu*, no samo kratko naznačene u izvornim sažetcima. Krizmanić time čitateljima pruža dodatnu religioznu poduku, pri čemu navodi pojedine biblijske referencije (točnije, obuhvaćena poglavlja Knjige Postanka i Knjige Izlaska).

Poučnost ponajviše dolazi do izražaja u pojašnjenjima odabranih pojmova, koja su izdvojena nakon teksta prijevoda, te su, kako upućuje i naslov, namijenjena za pomoć manje upućenim čitateljima: „Kratko slovoredno spisavanje vseh, vu zgubljenom Raju zemelskom napervo dojdučeh, i nekojem čtavcem mozibiti menje znaneh imen, i rečih" (349; Rkp: 192).[29] Pojašnjenja oblikuju zaseban autorski leksikon, koji u rukopisu obuhvaća 45 stranica (str. 192-236), a u prije-

[28] Podatak o odbjegloj supruzi Krizmanić je naknadno dopisao, pozivajući se na Nemčićeve *Putositnice*. Tvrdnja o obrazovanju triju starijih kćeri i njihovu sudjelovanju u očevu radu nije u potpunosti pouzdana, s obzirom na to da su postojeći podatci o toj temi nepotpuni i donekle proturječni (Lewalski, 2003: 407-409; Krizmanić usto u početnome dijelu predgovora spominje samo jednu kćer u tome kontekstu). Milton je imao još dvoje djece, koja su rano preminula – sina te četvrtu kćer od druge supruge, sukladno čemu bi trebalo ispraviti krivi podatak u priređivačevu pogovoru da je imao samo „troje djece, dvije kćeri i sina koji je rano umro". Netočno je navedena i godina Miltonova trećeg vjenčanja (1658. umjesto 1663.; Jembrih, 2005b: 492).

[29] Slično ih definira predgovor: „Kajti pak vu ovu pripovesti vnoga imena, pripečenja, i stranske reči napervo dohađaju, koje lestor s pomočjum drageh, i vnogoverstneh drugeh knig nezvučni razmeti bi mogli; zato vseh, i slednjih, vsagdašnjih, i nenavadnih imen i rečih takoveh kratko ispisavanje slovoredno pridal sem na koncu" (Krizmanić, 2005a: 10; Rkp: 3).

pisu 76 (str. 351-426),[30] s biblijskim i sekularnim (pseudo)povijesnim, kao i (pseudo)znanstvenim podatcima (iz područja astronomije, zemljopisa, mineralogije, botanike i zoologije). Znatan se broj natuknica odnosi i na antičku mitologiju, koja je uvelike zastupljena u izvorniku, a objašnjavaju se i pojedini temeljni pojmovi kršćanske religije (poput anđela, dominikanaca i franjevaca). Činjenica da Krizmanić u svim kategorijama pojašnjava i (danas) općepoznate pojmove poput anđela, Adama i Eve, planeta Zemlje i kontinenata, pa čak i ruže i sl., navodi na pretpostavku da je imao na umu širok krug potencijalnih čitatelja različitoga stupnja obrazovanja.

Objašnjeni su pojmovi u rukopisnome tekstu prijevoda izdvojeni na dnu stranice, dok su u modernome prijepisu označeni zvjezdicom, u oba slučaja tek uz mjestimične nedosljednosti.[31] Pojedine se natuknice u leksikonu međusobno povezuju, poput spomenute imenice „Paradižuš: iliti Raj", koja na kraju upućuje na pojam „Eden" (v. i bilj. 17), ali i „Plato" (Platon), pri čemu prva i posljednja natuknica spominju i u samome prijevodu ispušten pojam Elizij kao antički mitološki naziv za raj (Krizmanić, 2005c: 406, 408). Leksikon tako čitateljima pruža uvide i/ili tumačenja koji mogu na različite načine predočivati i/ili nadopunjivati središnji tekst prijevoda, te mjestimice nuditi poučne korekcije, poput one u natuknici o anđelima, gdje Krizmanić ipak upozorava da je ideja anđeoske tjelesnosti kasnije odbačena u okviru učenja Katoličke Crkve (isto: 356; Rkp: 195). Negacije i/ili ispravke fiktivnih činjenica, odnosno krivih predodžbi o odabranim pojmovima sadržavaju i pojedine ostale natuknice. Kao ilustrativan primjer takve eksplicitne poučnosti može poslužiti ulomak iz definicije imenice „pozoj": „Ona strahovita, s kreljuti nadaljena, zver: negda vu vsakojački peldi spisana, i veruvana: kojoj i ona, vre samem pogledom vumarajuča, po kreljutih i repu Pozoju spodobna, neg vnogo menša, stvar, Bazilisk zvana, preračunati se more: Novi narave pisci od vseh tak pripovestih več nikaj ne derže, govoreči, da vsa takova pripovedanja su zešla od stanoviteh, negda još ne znaneh kač, i krokodilov" (isto: 408-409; Rkp: 224-225).

Krizmanić se uvijek ne ograničuje na podatke koji su relevantni za razumijevanje određenih pojmova u izvornome kontekstu, nego ponekad navodi dodatne činjenice koje drži potencijalno zanimljivima i/ili informativnima za ciljanu

[30] U rukopisu su na posljednjoj stranici naknadno dodani podaci o dvjema natuknicama, koji nisu otisnuti u prijepisu teksta, nego samo u priređivačevu pogovoru (s ispuštenim kraćim ulomkom).

[31] Kako upozorava i A. Jembrih (2005b: 484), pojedini pojmovi koji su izdvojeni na dnu stranice na koncu nisu pojašnjeni u zasebnim natuknicama. S druge strane, u Jembrihovu su prijepisu mjestimice ispuštene oznake za pojmove koji se nalaze na dnu rukopisnih stranica, a u leksikonu je ispušteno i nekoliko natuknica („Helespont" i nekolicina natuknica koje ne nude objašnjenje nego samo upućuju na druge, poput pojma „železovlek" s uputnicom na „kalamit"; Rkp: 228).

publiku. Natuknica o Egiptu, primjerice, navodi pojedinosti iz njegove tad recentnije povijesti – aktualnu tursku upravu, kao i raniji kraći period francuske vlasti (1798.-1801.), koja je pridonijela boljem poznavanju toga, „od negda čudnovitoga orsaga" (isto: 370; Rkp: 193). Bilješka o Arielu, jednome od odmetnutih anđela, sadržava jedan od prvih spomena drugoga anglofonog klasika u hrvatskoj kulturi, Williama Shakespearea, koji Ariela ubraja u zračne duhove (isto: 358; Rkp: 196, 236;[32] v. i Filipović, 1972: 86-88). Podaci mogu biti usredotočeni na uži hrvatski kontekst, poput definicije toponima Arkadija, koja spominje istoimenu akademiju u Rimu, među čijim se članovima nalazio 18.-stoljetni kanon zagrebačke katedrale „Ferenc Sebastijanovič" (Franjo Sebastijanović / Franciscus Sebastianovich; Krizmanić, 2005c: 358; Rkp: 196); natuknica „Turci" opisuje njihovo osvajanje mađarskih prostora, s kojima su do početka 18. st. „i Slavoniju, i jednu stran naše Domovine bili (…) zavjeli" (isto: 422; Rkp: 233); natuknica o Muzama navodi i hrvatske nazive vila (v. bilj. 21) i dr.

Ova paratekstualna sastavnica *Raj zgubljen* ponajjasnije povezuje s tradicijom kajkavske znanstveno-poučne proze, kao što su pučki kalendari, poput eksplicitno spomenutoga Mikloušićeva *Stoletnog kalendara* (u natuknici o Mjesecu; isto: 396; Rkp: 216). Krizmanićev se leksikon nadovezuje i na ranija kajkavska rječnička i leksikonska izdanja, uključujući Belostenčev *Gazophylacium* (1740.), na koji se također izrijekom poziva (u natuknici „fišfirič" = patuljak, pigmej; isto: 373, Rkp: 206; v. i Jembrih, 2005b: 485). Svi se izvori podataka inače redovito ne identificiraju, s tim da se i u ovome dijelu parateksta najčešće navode biblijske referencije, a rjeđe pojedini drugi izvori poput navedenih kajkavskih naslova, 19.-stoljetne njemačke povijesti Osmanlijskoga Carstva, draguljarskoga priručnika ili engleskoga etimološkog rječnika (v. i Jembrih, 2005b: 484).

Sâm popis zastupljenih pojmova, kao i uvršteni podaci, svjedoče o visokoj razini erudicije u samome izvorniku, ali i donekle nadilaze svoju prvotnu namjenu, nudeći čitateljima raznoliku poduku koja bi mogla biti zanimljiva ili korisna i izvan užega konteksta Miltonova spjeva. Krizmanićev se leksikon time dobro uklapa u prosvjetiteljske tendencije u onodobnoj hrvatskoj, a napose i kajkavskoj kulturi, gdje poziva i na usporedbu s bilješkama uz nešto kasnije nastale prijevode biblijskih knjiga Ignaca Kristijanovića (1845.-1849.), koje je taj autor, poput Krizmanića, „u skladu sa svojim prosvjetiteljskim radom učinio pravim kompendijem onovremenih prirodnih i društvenih znanosti" (Štebih Golub, 2022: 13; v. i Štebih Golub, 2021.). Krizmanićev bi sličan „kompendij" u budućnosti još zavri-

[32] Krizmanić ne navodi naslov Shakespeareova djela u kojem se pojavljuje figura Ariela (*Oluja*), dok u naknadno dopisanim podatcima na kraju rukopisa ističe da se on spominje i u Goetheovu *Faustu* te u romanu *Falkland* engleskoga književnika Edwarda Bulwer-Lyttona.

jedio zasebno interdisciplinarno istraživanje, koje bi provjerilo točnost i pouzdanost svih navedenih pojašnjenja, imajući na umu da su one ponajprije ovisile o autorovim identificiranim i neidentificiranim izvorima te onodobnim aktualnim i/ili njemu dostupnim spoznajama.[33]

„Zgubljeni Raj horvatski"

Krizmanićevi prevoditeljski postupci pokazuju da je on bio svjestan imanentnih književnih značajki *Izgubljenoga raja*; fokus na sadržaju, kao i s njime povezana eksplikativnost, odnose ipak prevagu, no tako oblikuju njegov specifičan autorski izraz i uvelike određuju cjelokupnu formu njegova teksta. Autorov bi se načelni pristup simbolično dao opisati pomoću jednoga detalja iz prijevoda, u kojemu arkanđeo Rafael u razgovoru s Adamom pojašnjava problematiku neiskazivosti i neprikazivosti ljudskome umu nedostupnih transcendentalnih sadržaja, na čemu se Miltonov spjev općenito velikim dijelom temelji. Krizmanićev prijevod glagola „express" na kraju ulomka znakovito preusmjerava pozornost s (jezičnoga/književnoga) izričaja na (čitateljsko) razumijevanje, čime neizravno sažima i njegovu temeljnu zaokupljenost razumijevanjem i pojašnjavanjem izvornoga sadržaja:

(…) what surmounts the reach Of human sense, I shall delineate so, By lik'ning spiritual to corporeal forms, As may express them best: [,] (…) (V, 571-574)	(…) i što doseg ljudskog poimanja nadmašuje, tako ću ocrtati, uspoređujući duhovne oblike sa tjelesnima, kako mogu najbolje njih izraziti (…) (Maras)

Krizmanić:

„Medtemtoga dopušča se to zarad tvojega dobra: - kaj anda človečanskem čutenjem doseči se neda, ono ja, – duhovne obličaje telovnem prispodabljajuč, – tak ču ispisati, kak najbolje razmeti se bude moglo:" (152, Rkp: 89)

Takvim temeljnim pristupom Krizmanićev prijevod nadilazi namjenu pukoga prijenosa sadržaja, te unatoč mjestimičnim netočnostima i doslovnostima, postiže stanovit oblik dinamične ekvivalencije, nastojeći omogućiti izvorniku da uspješno funkcionira u novome kontekstu i bude pristupačan ciljnim primateljima, odnosno da kod njih postigne takav učinak koji bi bio barem donekle sličan učinku izvornika na polazišnu publiku (v. npr. Pavlović, 2015: 47). Krizmanićev

[33] Jedan u nizu detalja koje bi u tome smislu vrijedilo istražiti je, primjerice, (danas) netočan podatak o jedanaest planeta Sunčeva sustava u natuknicama „Sunce" te „Zvezde gibuče; i negibuče".

tekst i paratekst time ujedno svjedoče da je njihov autor, kao i njegovi kajkavski i širi hrvatski prethodnici i suvremenici, bio svjestan važne uloge književnoga prevođenja u oblikovanju i razvoju domaće književne kulture i njezine čitateljske publike. Uključujući se na taj način i u aktualna europska književna i kulturna kretanja, *Raj zgubljen* istodobno je (p)ostao važan pionirski pokušaj da se hrvatska kultura uključi u širi kontekst europske recepcije Miltonova glasovitog spjeva, kao i anglofone književne kulture. Kako je uvodno istaknuto, može se pretpostaviti da je Krizmaniću *Izgubljeni raj* ponajprije mogao biti blizak i zanimljiv kao kršćanski spjev, ali i zbog načelnoga prosvijećenog stava u području religije, znanosti i politike, te da mu nisu bila poticajna sva romantička tumačenja Miltonova lika i djela, osobito ukoliko su bila usmjerena na njihov revolucionarni potencijal. Unatoč tomu, kao i činjenici da je ostao bez odjeka u onodobnoj hrvatskoj književnosti i kulturi,[34] Krizmanićevu se prijevodu nesumnjivo može dodijeliti značajno mjesto u kontekstu europskih i hrvatskih (pred)romantičkih književnih i kulturnih transfera. U njegovu bi se neostvarenom potencijalu, štoviše, dala prepoznati utopijska dimenzija, koju prema teoretičaru Lawrenceu Venutiju posjeduje svaki prijevod utoliko jer je upućen potencijalnoj zajednici zainteresiranih čitatelja otvorenih za razumijevanje drugoga/stranoga, koja u trenutku njegova nastanka još nije uspostavljena (Venuti, 2013: 28). Iako bi na prvi pogled takve čitatelje danas bilo teže pronaći zbog vremenskoga, ali i jezičnoga odmaka, i sâm taj odmak, slijedom Venutija, posjeduje utopijski potencijal, s obzirom na to da bi suvremenoj publici putem analogije mogao jasnije ukazati na specifičan prostorni, vremenski i jezični kontekst Miltonova izvornika, kao i na stanovit dojam različitosti i stranosti koji on postiže u današnjoj anglofonoj kulturi (isto).[35] Spoj ranonovovjekovne, odnosno (do)preporodne kajkavske tradicije te antičke i ranonovovjekovne tradicije koja je oblikovala Miltonov tekst (ali i koju je on preoblikovao), može pridonijeti revalorizaciji i novim tumačenjima engleskoga izvornika, kao i njegove kajkavske inačice te kajkavske jezične i književne tradicije općenito. Time bi Krizmanićev „Zgubljeni Raj horvatski", kako ga sâm opisuje u predgovoru, mogao biti simbolično „nanovo stečen", tj. prepoznat i prikladno vrednovan u hrvatskoj kulturi.

[34] Kao suprotan se primjer može izdvojiti češki prijevod Josefa Jungmanna (1811.), koji je značajno utjecao na češku književnost i književni jezik u procesu njihova modernog konstituiranja (spomenuo ga je već i Đuro Šurmin u osvrtu na Krizmanićev rad [Jembrih, 2005b: 459; više o mjestu i značenju Jungmannova prijevoda u češkoj kulturi v. u: Tobrmanová, 2021.).

[35] „Prevođenje oslobađa višak značenjâ koja upućuju na domaće kulturne tradicije otklonima" od standarda „u obliku arhaizama, primjerice, ili kolokvijalizama. U svakome je prijevodu implicitna nada u konsenzus, komunikaciju i prepoznavanje stranoga teksta u njegovu podomaćenom obliku (eng. *domesticating inscription*)" (Venuti, 2013: 28; moj prijevod).

Literatura:

Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Batchelor, Kathryn. 2108. *Translation and Paratexts*. London – New York: Routledge.

Borgogni, Daniele. 2021. „'Censur'd to Be Much Inferiour': *Paradise Lost* and *Regained* in Italian", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 231-247.

Bremer, Alida. 2007. „Goethe i njemački romantičari o prevođenju i o svjetskoj književnosti", u: *Tradicija i individualni talent. Misao o prevođenju kroz stoljeća*, ur. Iva Grgić, Višnja Machiedo i Nada Šoljan. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca, str. 31-39.

Corns, Thomas N. 1990. *Milton's Language*. Oxford: Basil Blackwell.

Corns, Thomas N. 2021. „Milton's Global Reach", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 23-31. **???**

Creaser, John. 2014. „The Line in *Paradise Lost*", u: *The Cambridge Companion to „Paradise Lost"*, ur. Louis Schwartz. Cambridge – New York: Cambridge University Press, str. 81-93.

Dukat, Vladoje. 1902. "Miltonov 'Paradise lost' u kajkavskom prijevodu Krizmanićevu". *Nastavni vjesnik*, knj. 19, str. 281–292, 419–432.

Dukat, Vladoje. 1912. „Život i književni rad Ivana Krizmanića". *RAD JAZU*, str. 1-67.

Dukat, Vladoje. 1944. *Sladki naš kaj. Ogledi iz stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavalačkog bibliografskog zavoda.

Duran, Angelica; Issa, Islam; Olson, Jonathan R. (ur.). 2021. *Milton in Translation*. Oxford: Oxford University Press.

Duran, Angelica. 2021. „*Paradise Lost* in Spanish Translation and as World Literature", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 265-278.

Edwards, Karen L. 2005. *Milton and the Natural World. Science and Poetry in 'Paradise Lost'*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

Eliot, Thomas Stearns. 1975. „*From* 'Milton II'", u: *Selected Prose of T. S. Eliot*, ur. Frank Kermode. New York: Harcourt Brace Jovanovich – Farrar, Straus and Giroux, str. 265-274.

Fallon, Stephen M. 1991. *Milton among the Philosophers. Poetry and Materialism in Seventeenth-Century England*. Ithaca: Cornell University Press.

Fallon, Stephen M. 2014. „Milton as Narrator in *Paradise Lost*", u: *The Cambridge Companion to „Paradise Lost"*, ur. Louis Schwartz. Cambridge – New York: Cambridge University Press, str. 3-16.

Filipović, Rudolf. 1972. *Englesko-hrvatske književne veze*. Zagreb: Liber.

Gimelli Martin, Catherine. 2019a. *Milton's Italy. Anglo-Italian Literature, Travel, and Religion in Seventeenth-century England*. London – New York: Routledge.

Gimelli Martin, Catherine (ur.). 2019b. *Milton and the New Scientific Age*. London – New York: Routledge.

Grdešić, Maša. 2015. *Uvod u naratologiju*. Zagreb: Leykam international.

Grgić, Iva. 2007. „Neizvjesnost recepcijskih uporišta: o Cesariću i Tadijanoviću u talijanskim prijevodima", u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova IX. Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recepcija*, ur. Cvijeta Pavlović i Vinka Glunčić-Bužančić. Split: Književni krug, Split, str. 50-63.

Grgić, Kristina. 2021. „Croatian Translations of *Paradise Lost*". *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*, br. 2.

Hale, John K. 2005. *Milton's Langugages. The Impact of Multilingualism on Style*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

Jembrih, Alojz. 2005a. „Uz izdanje", u: Milton, 2005., str. [4].

Jembrih, Alojz. 2005b. „Ivan Krizmanić i njegovo djelo", u: Milton, 2005., Zagreb: Disput, str. 449-497.

Kocic-Zámbó, Larisa. 2019. „Ruminations on Paradigms within Milton Studies", u: *Essays on the*

Medieval Period and the Renaissance. Things New and Old, ur. Ágnes Matuska i Larisa Kocic-Zámbó. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, str. 161-180.

Kolbrener, William. 2014. „Reception", u: : *The Cambridge Companion to „Paradise Lost"*, ur. Louis Schwartz. Cambridge – New York: Cambridge University Press, str. 195-210.

Korade, Mijo. 2018. „Bistrički opat Ivan Krizmanić (1766. – 1852.) i njegovo doba", u: *Marija Bistrica u doba Ivana Krizmanića – „tiho žarište" hrvatskog narodnog preporoda i Matice ilirske*, ur. Snježana Husinec i Vedran Klaužer. Marija Bistrica: Ogranak Matice hrvatske u Mariji Bistrici, str. 37-49.

Kravar, Zoran. 1993a. „Izvorni i prijevodni stih. Tipologija njihovih odnosa", u: *Tema „stih"*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 51-120.

Kravar, Zoran. 1993b. „Varijante hrvatskoga književnog baroka", u: *Nakon godine MDC. Studije o književnom baroku i dodirnim temama*. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, str. 39-69.

Krizmanić, Ivan. 2005a. „Predgovor", u: Milton, 2005., str. 9-11.

Krizmanić, Ivan. 2005b. Nenaslovljeno (Zavjetki), u: Milton, 2005., str. 13-19.

Krizmanić, Ivan. 2005c. „Kratko slovoredno spisavanje vseh, vu zgubljenom Raju zemelskom napervo dojdučeh, i nekojem čtavcem mozibiti menje znaneh imen, i rečih", u: Milton, 2005., str. 349-426.

Lehner, Ulrich L. 2010. „Introduction. The Many Faces of the Catholic Enlightenment", u: *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, ur. Ulrich L. Lehner i Michael Printy. Leiden – Boston: Brill, str. 1-61.

Lewalski, Barbara K. 2003. *The Life of John Milton. A Critical Biography. Revised Edition*. Malden – Oxford – Melbourne – Berlin: Blackwell Publishing.

Lewalski, Barbara K. 2007. „Textual Introduction", u: Milton, 2007., str. XXX-XXXVI.

Lupić, Ivana i Schubert, Bojana. 2016. *Prvi hrvatski Shakespeare*. Ludbreg: Pučko otvoreno učilište „Dragutin Novak".

Lupić, 2016. „Flundra: Ogled o prijevodnoj minijaturi", u: Lupić i Schubert, 2016., str. 45-77.

Milton, John. 1783. *Paradise Lost*. Altenburg: Richter.

Milton, John. 1827. *Ray zgublyen*. Rukopis R 3561. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Milton, John. 2005. *Raj zgubljen*. Prev. Ivan Krizmanić, prir. Alojz Jembrih. Zagreb: Disput.

Milton, John. 2007. *Paradise Lost*. Prir. Barbara K. Lewalski. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing.

Milton, John. 2013. *Paradise Lost*. Prir. Alastair Fowler. London – New York: Routledge.

Milton, John. 2013. *Izgubljeni raj*. Pev. Mate Maras, prir. Tomislav Brlek. Zagreb: Školska knjiga.

Pavlović, Cvijeta. 2022. *Književnost ili prosvjetiteljstvo. Komparatističke studije o književnosti i kulturi XVIII. stoljeća*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Pavlović, Nataša, 2015. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international.

Puhalo, Dušan. 1966. *Milton i njegovi tragovi u jugoslavenskim književnostima*. Beograd: Filološki fakultet.

Quint, David. 2014. *Inside „Paradise Lost". Reading the Designs of Milton's Epic*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.

Read, Sophie. 2013. *Eucharist and the Poetic Imagination in Early Modern England*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

Schmitz, Yola Teresa. 2022. *Paradise Lost and Found in Translation. World-making through Mimesis of Translation*, doktorska disertacija. München: Ludwig-Maximilians-Universität.

Schubert, Bojana. 2016. *U suton kajkavskoga književnog jezika. Povijesnosociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića*. Zagreb: Srednja Europa.

Skok, Jože. 1999. *Ruožnik rieči. Antologija hrvatske kajkavske proze*. Zagreb: Kajkavsko spravišče.

Strojan, Marjan. 2021. „Milton in Illyria", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 381-994.

Škiljan, Dubravko. 1985. „Antičke figure i tropi i suvremena lingvistika (I)". *Latina et Graeca*, br. 26, str. 17-42.

Štebih Golub, Barbara. 2013. „Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću", u: *Povijest hrvatskoga jezika. Knjiga 3: 17. i 18. stoljeće*, ur. Radoslav Katičić i Josip Lisac, Zagreb: Croatica, str. 221–261.

Štebih Golub, Barbara. 2015. „Kajkavski hrvatski književni jezik u 19. stoljeću", u: *Povijest hrvatskoga jezika. Knjiga 4: 19. stoljeće*, ur. Josip Lisac, Ivo Pranjković i Marko Samardžija, Zagreb: Croatica, str. 113–157.

Štebih Golub, Barbara. 2021. "Paratekst u svetopisamskim prijevodima Ignaca Kristijanovića". Zagreb: *Kaj*, br. 3-4, str. 59-76.

Štebih Golub, Barbara. 2022. „Za pouku i zabavu: o zaboravljenom prijevodu Biblije Ignaca Kristijanovića". *Kozmopolis – književnost u kontekstu. Treći program Hrvatskoga radija*, ur. Suzana Coha. Rukopisni tekst, str. 1-13.

Šutalo, Goranka. 2019. „Blagojevićev *Pjesnik-putnik* (1771) u kontekstu 'katoličkoga prosvjetiteljstva'". *Scrinia Slavonica*, br. 19, str. 65-92.

Tobrmanová, Šárka. 2021. „Jugmann's Translation of *Paradise Lost* in the Vanguard of Modern Czech Culture", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 309-327

Tomasović, Mirko. 2007. „Pabirci iz prijevodoslovlja hrvatskoga", u: *Tradicija i individualni talent. Misao o prevođenju kroz stoljeća*, ur. Iva Grgić, Višnja Machiedo i Nada Šoljan. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca, str. 9-29.

Tournu, Christophe. 2021. „'The French Connection' among French Translations of Milton and within Du Bocage's *Paradis terrestre*", u: Duran, Issa i Olson, 2021., str. 139-163.

Trott, Nicola. 1999. „Milton and the Romantics", u: *The Blackwell Companion to Romanticism*, ur. Duncan Wu. Oxford – Malden: Blackwell Pubishers, str. 520-533.

Venuti, Lawrence. 2013. „Translation, community, utopia", u: *Translation Changes Everything. Theory and Practice*. Abingdon – New York: Routledge, str. 11-31.

Wooten, John. 1982. „From Purgatory to the Paradise of Fools: Dante, Ariosto, and Milton". *ELH*, br. 4/1982., str. 741-750.

Mrežni izvori:

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. https://kajkavski.hr/rjecnik/. Posljednji put učitano 20. 10. 2023.

KRIZMANIĆ'S KAJKAVIAN PROSE RENDERING OF JOHN MILTON'S PARADISE LOST

By Kristina Grgić, Zagreb

Summary

Kajkavian prose rendering of John Milton's Paradise Lost (1667, 1674), penned by Ivan Krizmanić (1827), occupies a distinguished place in Croatian culture as the first, and until recently, the only integral translation of this poem (succeeded by Mate Maras's new translation as late as 2013), that appeared at the very beginnings of Anglo-Croatian literary transfers. Nevertheless, it had been relegated to the margins of Croatian linguistic and cultural history, as part of the Kajkavian linguistic and literary tradition that was suppressed in favour of the Shtokavian dialect, standardised by the National Revival Movement shortly after the completion of Krizmanić's translation.

In line with the recent attempts at revalorisation of Krizmanić's work as a translator and the (Pre)Revival Kajkavian literature and culture in general, which also brought forth the first printed version of Krizmanić's translation of "Paradise Lost" (2005), the paper analyses its key aspects and merits. Emphasis is placed on Krizmanić's attempts at reconciling its educational and informative with its literary dimension – that is, on his endeavours to familiarise the intended audience with Milton's text and its encyclopaedic erudition, while facing the challenges and limits of transferring its complex poetic language into Kajkavian prose. Krizmanić's reinscription of Milton's glorified Early Modern classic in Kajkavian literary language thus emerges as a fruitful blend of the Kajkavian, English and European literary traditions, as well as of the Enlightenment and (Pre)Romantic tendencies, and also as an integral part of the wider European reception of Milton's poem that began on a larger scale in the 18th and 19th centuries.

Keywords: Ivan Krizmanić; John Milton; Paradise Lost; literary translation

(Prijevod: Autorica)

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor – raspisuju

18. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.

Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.

Radove napisane u računalnom obliku valja poslati istodobno na dvije e-mail adrese Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj:

kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr ; bozica.kaj@gmail.com do **8. srpnja 2024. godine.**

Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

20. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku) valja poslati istodobno na obje adrese Kajkavskoga spravišča i Kaja**:** kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com **do 8. srpnja 2024. godine**.

Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42'282 : 82.035 : 243 Kristijanović
Primljeno 2024-01-03
Prihvaćeno za tisak 2024-03-20

PROJEKT REKONSTRUKCIJE *KRISTIJANOVIĆEVE BIBLIJE*[1]

Barbara Štebih Golub, Zagreb

Sažetak

U radu se predstavlja projekt „Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije" (KRISBI) koji se provodi na Institutu za hrvatski jezik, a financira ga Zaklada Adris. Ignac Kristijanović (1796.–1884.), vjerski pisac i važan pučki prosvjetitelj, pokušao je cijelo Sveto pismo prevesti na kajkavski književni jezik. Dijelovi su prijevoda objavljeni, no veći se dio u rukopisu čuva po različitim knjižnicama i arhivima.

Ključne riječi: Ignac Kristijanović; kajkavski književni jezik; Biblija, rekonstrukcija

Iako dijelove *Biblije* prevedene na kajkavski književni jezik tijekom 17., 18. i 19. st. nalazimo u brojnim lekcionarima (Fućak 1975., Percan 1984., Korade 1996.), prvi pokušaj prevođenja cjelovitoga Svetoga pisma vezan je uz zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (Karlovac 1752. – Zagreb 1827.) koji je u tu svrhu organizirao skupinu od šestorice svećenika iz svoje biskupije: Tomaša Mikloušića (1767.–1827.), Antuna Vranića (1764.–1820.), Ivana Nepomuka Labaša (1785.–1849.), Stjepana Koroliju (1760.–1826.), Ivana Birlinga (1775.–1852.) i Ivana Ruperta Gusića (1761.–1821.). Prema dosadašnjim saznanjima Vranić je preveo *Psalme* (1816.) i *Jeremijine Tužaljke* (1820.), Labaš *Knjigu o Jobu* (?), Gusić čitav Novi zavjet (1820. – 1821.), a Birling *Pavlove poslanice Filipljanima* (?). Osim Gusićeva *Novoga zavjeta* koji je objavljen 2018. (Gusič 2018., Jembrih 2012. a., 2012. b., 2018.), Vranićevih psalma transkribiranih i tiskanih 2017. i odloma-

1 Rad je nastao kao rezultat projekta *Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije* koji financira Zaklada Adris.

ka objavljenih u dvama kajkavskim lekcionarima (1807. i 1819.), rezultati toga prevoditeljskog pothvata ostali su u rukopisu i čuvaju se u zagrebačkoj Metropolitani (Magić 2009.).

Drugi pokušaj prevođenja *Biblije* na kajkavski književni jezik uslijedio je gotovo neposredno nakon Vrhovčeva i vezan je uz Ignaca Kristijanovića (Zagreb 31. VII. 1796. – Zagreb 16. V. 1884.), svećenika, pučkoga prosvjetitelja i borca za kajkavski književni jezik. Čitavo se Kristijanovićevo djelovanje kretalo u tri smjera: pastoralni rad (objavljuje molitvenike, lekcionare, zbirke propovijedi, hagiografije svetaca), prosvjetiteljski rad (od 1834. do 1850. uređuje najbogatiji i najčitaniji kajkavski kalendar *Danicu zagrebečku*) i rad na očuvanju kajkavskoga književnog jezika. Odlukom da prevede Bibliju na kajkavski književni jezik on objedinjuje ta tri smjera djelovanja: cilj mu je nepismenom ili slabopismenom puku s područja sjeverozapadne Hrvatske kao i njegovim pastirima, mahom slaboobrazovanim seoskim župnicima, pružiti Božju riječ na vlastitom jeziku preko prijevoda koji im je shvatljiv.

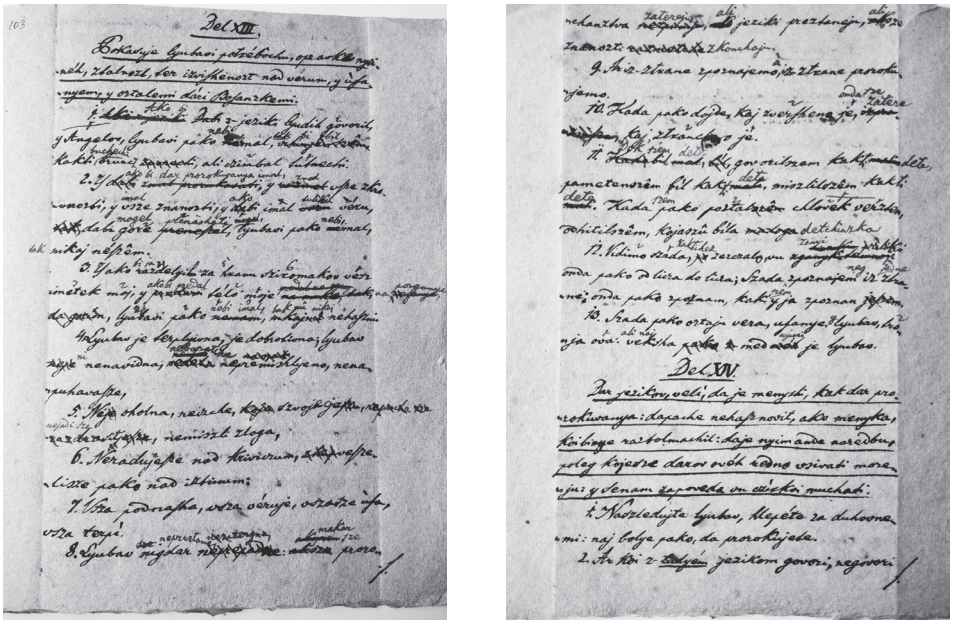

Prva poslanica Korinćanima (iz rukopisa u Arhivu HAZU)

Kristijanović je pojedine biblijske knjige od 1845. tiskao u *Danici zagrebečkoj* i drugim publikacijama,[2] no veći je dio njegova prijevoda ostao u rukopisu te se čuva po hrvatskim knjižnicama i arhivima.

Važnost Kristijanovićeva književnokajkavskoga prijevoda *Biblije* očituje se u činjenici da je riječ o biblijskome prijevodu čije je postojanje poznato veoma uskom krugu hrvatskih znanstvenika. Budući da Kristijanovićev prijevod nije objavljen u cijelosti, već se nalazi u rukopisima, u ovome trenutku on nije dostupan ni znanstvenoj ni široj javnosti, čime su otežana istraživanja te iznimno bitne teme. Kako se upravo prijevod Biblije smatra važnim pokazateljem stupnja razvijenosti određenoga jezika, a kajkavski je književni jezik najslabije istražen od triju hrvatskih povijesnih književnih jezika, projekt *Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije,* koji će se u razdoblju od 2023. do 2026. provoditi na Institutu za hrvatski jezik, dovest će rekonstrukcijom, transkripcijom i objavljivanjem Kristijanovićeva prijevoda *Svetoga pisma,* te njegovim sustavnim proučavanjem s različitih aspekata do novih spoznaja o hrvatskoj prevoditeljsko-biblijskoj tradiciji, jezičnim i stilskim osobitostima kajkavskoga književnog jezika, primijenjenim traduktološkim postupcima i revalorizirati dosadašnje spoznaje o tim pitanjima kao i smjestiti Kristijanovićev prijevod u širi kontekst hrvatske baštine. Nadalje, rekonstrukcijom, transkripcijom i javnim objavljivanjem *Kristijanovićeve Biblije* u digitalnome obliku potaknut će se i omogućiti daljnja multidisciplinarna istraživanja kao i znanstvenu raspravu i revalorizaciju dosadašnjih ocjena i zaključaka o književnoj kajkavštini i prijevodima *Svetoga pisma* na nju, kao i društvenim, političkim i kulturnim okolnostima nastanka književnokajkavskih prijevoda i razlozima njihova dosadašnjega (ne)objavljivanja.

Literatura

Barščevski, Taras; Jelaska, Zrinka; Babić, Nada. (ur). 2020. *Hrvatski prijevodi Biblije*. Hrvatsko filološko društvo – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

Beck, Boris; Berković, Danijel. 2017. *Arfa Davidova* Antuna Vranića. Kaj L, 5-6. 63–80.

Berković, Danijel. 2011. Biblija Maksimilijana Vrhovca i jezično-stilistička obilježja u psalmima Vrhovčeve Biblije. u: Jembrih, Alojz (ur.) *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju: Zbornik radova sa znansvenih skupova Krapina 2007., 2008. i 2009. godine*. Hrvatska udruga „Muži zagorskoga srca". Zabok.

[2] *Primjerice, Knjigu mudrosti objavljuje kao dodatak svojem izdanju Stoletnoga horvatskoga kolendara iz 1849.*

Berković, Danijel. 2012. Bestijarij u Psalmima Vrhovčeve kajkavske Biblije. *Kairos* 6, 2, 201–230.

Berković, Danijel; Beck, Boris. 2017. Strategija hrvatskih biblijskih prijevoda: izbor između inovacije i tradicije. u: Botica, Stipe; Nikolić, Davor; Tomašić, Josipa; Vidović Bolt, Ivana (ur.). *Šesti hrvatski slavisitički kongres. Zbornik radova*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb. 431–440.

Berković, Danijel. (ur.) 2018. a. *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije. Zbornik radova znanstvenog simpozija: Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije.* Biblijski institut, Centar biblijskih istraživanja. Zagreb.

Berković, Danijel. 2018. b. Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegova Biblija. u: Berković, Danijel. (ur.) *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije. Zbornik radova znanstvenog simpozija: Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije.* Biblijski institut, Centar biblijskih istraživanja. Zagreb. 35 – 61.

Cifrak, Mario. 2018. Hrvatske tiskane Biblije od Katančića do danas, u: Lujić, Božo (ur.) Hrvatski *standardni prijevod Biblije. Tradicijska podloga, lingvistička načela i prevedeni tekstovi*. Hrvatsko biblijsko društvo. Zagreb. 22 – 49.

Fućak, Jerko. 1975. *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljaštva.* Kršćanska sadašnjost. Zagreb.

Fućak, Jerko. 1991. Prijevodi Biblije na hrvatski jezik. *Bogoslovna smotra* 62. 93–96.

Fućak, Jerko. 2006. a. *Prepoznavatelj riječi Božje. Biblija u našim rukama.* Kršćanska sadašnjost. Zagreb.

Fućak, Jerko. 2006. b. Neki problemi i načela prevođenja Novoga zavjeta. u: Prepoznavatelj riječi Božje. Biblija u našim rukama. Kršćanska sadašnjost. Zagreb. 82 – 10.

Fućak, Jerko. 2006. c. Neki stilistički problemi prijevoda Novoga zavjeta. u: P*repoznavatelj riječi Božje. Biblija u našim rukama.* Kršćanska sadašnjost. Zagreb. 101–116.

Gusič, Ivan Rupert. 2018. *Sveto pismo Novoga zakona*. (Za tisak priredili i progovor napisali Jembrih, Alojz; Kurečić, Zvonimir.) Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima. Zagreb.

Jagić, Vatroslav. 1913. Sie serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben. Eine bibliographische Übersicht. *Archiv für Slavische Philologie* 34. 497–532.

Jembrih, Alojz. (ur.) 2006. *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo: zbornik referata sa Znanstvenoga skupa "Biskup Maksimilijan Vrhovac u svome vremenu"* u organizaciji društva Kajkaviane održanog 28. studenoga 2003. u Dvorcu Stubički Golubovec. Kajkaviana. Donja Stubica.

Jembrih, Alojz. 2012. a. „Vrhovčeva Biblija" – Je li joj se iznova u trag ušlo? *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 6/1. 89–101.

Jembrih, Alojz. 2012. b. Je li se ušlo u trag „Vrhovčevoj Bibliji"? *Filologija* 58. 211–221.

Jembrih, Alojz. 2018. Prvi cjeloviti kajkavski Novi Zavjet. u: Gusič, Ivan Rupert. 2018. Sveto pismo Novoga zakona. Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima. Zagreb. 643–685.

Korade, Mijo. 1996. Teološka i vjerska misao u hrvatskoj kajkavskoj književnosti. u : Alojz Jembrih (gl. ur). *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ.* Družba braće hrvatskoga zmaja, Muzej za umjetnost i obrt. Zagreb. 91–114.

Lujić, Božo. 2007. Lingvističke teorije prevođenje i novi hrvatski prijevod Biblije. *Bogoslovna smotra* 1. 59–102.

Lujić, Božo. 2011. Prevođenje Biblije: teorije, načini, kriteriji. u: Tomić, Marko, Višaticki, Karlo (ur.) *Riječ Božja u riječi hrvatskoj. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog simpozija prijgodom 175. obljetnice prvoga hrvatskog tiskanog prijevoda Biblije 1831. – 2006.* Đakovo. Biblioteka Diacovensia. 253 – 279.

Lujić, Božo (ur.) 2018. Hrvatski standardni prijevod Biblije. *Tradicijska podloga, lingvistička načela i prevedeni tekstovi.* Hrvatsko biblijsko društvo. Zagreb.

Lujić, Božo. 2018. Lingvističke teorija prevođenja i hrvatski standardni prijevod Biblije. u: Lujić, Božo (ur.) Hrvatski standardni prijevod Biblije. *Tradicijska podloga, lingvistička načela i prevedeni tekstovi.* Hrvatsko biblijsko društvo. Zagreb. 50–93.

Magić, Vladimir. 2009. Noviji rukopisi Metropolitanske knjižnice (18.– 20. stoljeće). *Tkalčić: Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 13. 585–634.

Percan, Josip. 1984. Ignac Kristijanović (1796–1884) i njegov pokušaj prevođenja Svetoga pisma. *Bogoslovska smotra* 54 /1. 88–103.

Rebić, Adalbert. 1998. Die Übersetzung der Bibel ins Kroatische. Eine kurze Übersicht. u: Krašovec, Jože (ur.). *Interpretation of the Bible – Interpretation der Bibel – Interprétation de la Bible – Interpretacija Svetega pisma.* Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Sheffield Academic Press. Ljubljana, Sheffield. 1131–1144.

Rebić, Adalbert. 2018. Biblija – što je to? u: Berković, Danijel. (ur.) *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije. Zbornik radova znanstvenog simpozija: Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije.* Biblijski institut, Centar biblijskih istraživanja. Zagreb. 7 – 14.

Šojat, Olga. 1960. O stilu Ignaca Kristijanovića. *Umjetnost riječi* 43/4. 39–55.

Šojat, Olga. 1962. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad JAZU* 11. 63–114.

Šojat, Olga. 1968. Ignac Kristijanović i Danica zagrebečka. *Kaj* I/1. 11–27.

THE RECONSTRUCTION OF IGNAC KRISTIJANOVIC'S BIBLE

By Barbara Štebih Golub; Zagreb

SUMMARY

The paper presents the project „Reconstruction of Kristijanović's Bible", which is carried out at the Institute for the Croatian Language and is financed by the Adris Foundation. Ignac Kristijanović (1796.–1884.), religious writer and important public educator, tried to translate the entire Holy Bible into the Kajkavian literary language. Parts of the translation have been published, but the majority of the manuscript is kept in various libraries and archives.

Key words: Ignac Kristijanović; Kajkavian Literary Language; Reconstruction, The Holy Bible

(Prijevod: Autorica)

BREBERIKA & EKLEKTIKA BOŽICE BRKAN I BORISA DOMAGOJA BILETIĆA

(Kajkavsko spravišče, Biblioteka KAJ & ČA: Susreti, knj. 9, Zagreb, 2022.)

Božica Pažur, Zagreb

Osnovno o *Kaj & ča* programu

BREBERIKA & EKLEKTIKA – zajednička knjiga dviju kaj & ča pjesničkih zbirki postmodernističke poetike u nakladi Kajkavskoga spravišča - deveta je u njegovoj biblioteci KAJ & ČA: Susreti. Knjiga je jedan od rezultata dugoročnog programa kulturološkog povezivanja dvaju ***sabora kulture*** – čakavskoga i kajkavskoga – koji je program u okrilju Kajkavskoga spravišča od 2001./2002. imenovan KAJ & ČA: PROŽIMANJA I PERSPEKTIVE. S bitnom trajnom svrhom: problemskim i suvremenijim pristupom kajkavštini i čakavštini kao temeljnim vrijednostima hrvatske kulture, znanosti, jezika i suvremenosti.

Podsjećamo kako prošlu, 2023. godinu smatramo i ***50. obljetnicom*** kulturološke suradnje s Čakavskim saborom – počevši od broja 6/1973. časopisa Kaj „Srce Zagorja u srcu Istre" – koja je suradnja nastavljena kasnije s brojnim mu katedrama, osobito onom u Roču.

Unutar programa kulturno-znanstvene udruge Kajkavsko spravišče kaj & ča zbirke povezane su temeljima njihovih razlika, u istoj sudbini njihovih materinskih jezika, te ravnopravnom uključenošću u sveukupni korpus hrvatske književnosti – što uvijek naglašavamo. Autor višestrukih simbolskih realizacija u likovnoj opremi i naslovnicama svih devet knjiga akademski je slikar grafičar ***Frane Paro***.

Osim prve, „manifestne" knjige 2004. te dopunjenog, 3. izdanja glasovite Glagoljske početnice Frane Para (2010.), u biblioteci Kaj & ča: Susreti objavljeno je sedam pjesničkih kaj & ča „dvojaca" (Danijel Načinović/Božica Pažur, 2006., Ivo Kalinski/Vladimir Pernić, 2007., Joško Božanić/Zvonko Kovač, 2009.,

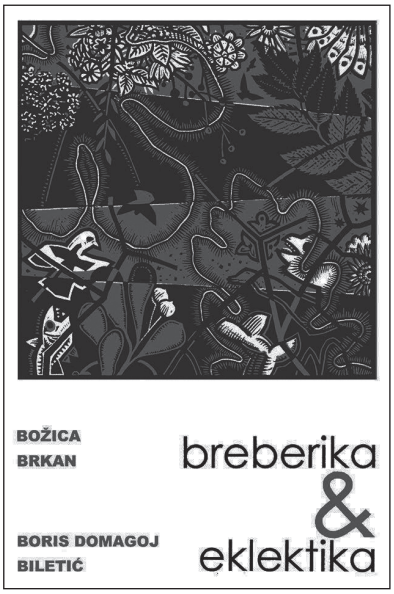

Autor naslovnice: akad. slikar grafičar Frane Paro

Stanislav Petrović/Miroslav Sinčić, 2012., Božica Jelušić/Ljerka Car Matutinović, 2016., Nada Galant/Ivan Kutnjak, 2018., te zajednička knjiga Božice Brkan i Borisa Domagoja Biletića nadnaslovljena ***Breberika & Eklektika).***

Praksa knjižnog spajanja dviju ili više cjelovitih zbirki više autora, iako rjeđa, nije neobična. Međutim, takav spoj uvijek dodatno provocira i nuka nas, uz isticanje razlika, prije svega u materinskim jezicima kajkavskom i čakavskom (koja ih, zapravo, to više spaja zbog spomenute jezične sudbine!), takav spoj, dakle, nuka nas i na uglavnom i najprije s polazištem u zavičajnom idiomu, a onda s nadgradnjom (meta)jezičnih stilizacija. Uputno je podsjetiti, s mogućom referencijom i na Brkan-Biletić knjigu, kako su „pjesnički dvojci" u kaj & ča biblioteci, u novotvorbi svijeta pjesme često kretali od svakodnevnog detalja, takoreći filozofijski sporednog, od dnevno-govorne geste, sa završetkom u diskursu visoke filozofičnosti.

O poetičkim suglasjima oboje autora u novoj knjizi

BREBERIKA & EKLEKTIKA - zajednička je knjiga dviju samostalnih zbirki suvremene kajkavske i čakavske poezije, postmodernističke koncepcije. Obje zbirke (s po 30 pjesama) u istoj knjizi dvoje vodećih suvremenih pjesnika – kajkavska/kekavska ***Božice Brkan*** (BREBERIKA) i čakavska ***Borisa Domagoja Biletića*** (EKLEKTIKA: Zajika Janus Jazika) - svaka na svoj način donose estetsku

Božica Brkan, foto: Miljenko Brezak

Boris Domagoj Biletić, foto: Matea Radolović

novinu i otklon u kontekstu postmoderne kajkavske i čakavske poezije, te u kontekstu današnjega hrvatskoga pjesništva kao cjeline.

Oboje pjesnika, antologijskih autora (podjednako afirmiranih u standardnojezičnom i materinskom kajkavskom/čakavskom književnom jeziku) generacijski bliska (Božica Brkan, r. 1955., Boris Domagoj Biletić 1957.) raznolikim postupcima hrvatske pjesničke postmoderne, dvama književnim jezicima, dakle, iskazuju duhovna i civilizacijska ishodišta materinskog jezika kao polazište i bît svoga stvaranja - njegovom stilizacijom (pa i tematizacijom) u propitivanju univerzalnih vrednota: Brkanova s polazištem u organsko-idiomskoj moslavačkoj kajkavštini – kekavici, a Biletić sinteznom čakavicom (kako bi rekli dijalektolozi), poštujući jezično-književnu dijakroniju i suvremeno iskustvo toga (najstarijeg) hrvatskog jezika/"prajezika". Riječ je o dvoje antologijskih autora koji – računajući objavljene prve zbirke - više od tri, tj. četiri desetljeća (Brkan od 1990., a Biletić od 1983.) drže visoki estetski kontinuitet svojih – žanrovski prebogatih - djela u središnjem korpusu hrvatske beletristike.

Uočena poetička suglasja dviju samostalnih zbirki (svaka s po 30 pjesama u zajedničkoj knjizi) iskazuju se prije svega u posebnom odnosu njihovih ***autora prema vlastitom jeziku*** (u Biletićevoj „sinteznoj" čakavštini i podnaslovno: Zajika Janus Jazika); u Brkanove opredjeljenjem za rodnom okešinečkom kekavicom kao /vlastitom/ polifunkcionalnom jezično-umjetničkom standardu). Jezični izbor i identitetski sloj svojih pjesničkih cjelina oboje pjesnika, višestruko

kompetentnih (pa i urednički), saželi su u autorskim napomenama u knjizi – toliko dobro da pogovori, ili popratne analize skoro da i nisu bili neophodni. Ipak, autori su pogovora književnici Milan Rakovac i Božica Pažur.

Mali uvod u Biletićevu zbirku *EKLEKTIKA: Zajika Janus Jazika*

Svojedobno je, takoreći davno, na Tribini u DHK, književnik Milan Rakovac, inače stilistički razigran i čakavski mudro sintezan pogovornik naše zajedničke nove knjige i u njoj Biletićeve zbirke, izrekao lucidnu tezu o čakavskoj konstanti i identitetu „nečakavskih" pjesama **Borisa Domagoja Biletića**. Valjalo je samo pogoditi trenutak kad će Biletić ostvariti čakavski ciklus u zbirci Zato što vrime ne prolazi (2018.) i najnoviji: Eklektika. Sličnu je ideju onoj Rakovčevoj, na primjer, o prijašnjim „tobože nečakavskim tekstovima" Ljerke Car Matutinović, prije zbirke Čakavske versade (1993.), izrekao i akad. Milan Moguš. Zvonko Milković, npr., u Autobiografiji, za većinu svojih pjesama, pak, ustvrdio je kako su one, zapravo, kajkavske – a „samo štokavski napisane", …itd. Navedene zamjedbe ne bi valjalo dovoditi u izravnu vezu s glasovitom, donekle suženom, tezom Vladimira Nazora o tzv. „čakavskom obliku", ali i „čakavskom sadržaju" tzv. dijalektalne/regionalne lirike, u povodu prijepora oko Antologije nove čakavske lirike (poznato Pismo urednicima, 1934.).

Naprotiv, naš autorski „dvojac" respektabilnih književnih biografija i opusa - Brkan-Biletić („moja Sijamska", rekao bi Biletić za Brkanovu) – svjetopoglednom afirmacijom ***univerzalnosti zavičaja***, iskazujući njime svemoguće/sve moguće, „okolnosvjetske" senzacije (upotrijebimo termin C. Milanje) – u novim kaj & ča ciklusima uspješno vuku poetološki četveropreg cjelokupnoga svoga književnog stvaranja. Stoga bismo za svako od autora mogli govoriti o nutarnjoj ***„istosti poetike",*** bez obzira na jezični izbor. Posebnom dragošću zamjećujemo Biletićev posvetni moto („čitajući/slušajući Vesnu Parun"): *Zavičaj imamo zato da bismo ga se oslobodili i, možda, vratili mu se očišćeni…*

Književna je kritika (Mićanović, Milanja, Stojević, Šalat, …), pogotovo uz nedavno bogatstvo Izabranih pjesama Borisa Domagoja Biletića *Hvatanje zraka* (2021.), istaknula prije svega „poetičku heterogenost" - ključnu za Biletićevu poeziju - a onda i „polifonu doživljajnost Istre" (ist. Hrvojka Mihanović Salopek) kojom „upija cjelokupnu književnu i kulturnu baštinu signuma Istre". Prema Anti Stamaću, poeta Biletić kao „pustolov na moru hrvatskoga jezika", uz težnju ***„poezije jezika",*** k tomu je „vještak suvremena aleksandrizma, sažimatelj mnogih dostignuća hrvatskoga pjesništva ovoga stoljeća". Za ovu prigodu valja prizvati i kritičke naglaske Milorada Stojevića o čakavskom autorovu opusu: „Novina u cjelokupnom Biletićevu poetskom stvaranju je posizanje za

čakavštinom, ne samo jezično i poetozofski nego i kulturološki […]. Ono što je u pjesmama na standardu bio uzrok rezignacijskoj gorčini ovdje je poetsko dijelom eklektičko poklonstvo (galgen)humoru, idolima, fiktivnim idealima, ali i svježini pjevanja".

Signantan je u monumentalnom i tankoćutnom, u našoj praksi neviđenom – *antikronološkom* - nutarnjem principu spomenutih Izabranih pjesama, Mićanovićev poredak Biletićevih pjesama, u kojem je upravo čakavska *Fellini, Zvane, Did & King* na prvom mjestu. U kojoj pjesmi – vratimo se autoru pogovora Eklektike Milanu Rakovcu – Biletić „osmjelio se preko horizonta poetike i estetike i jezikoslovnosti" […] „spajajući u njoj jezike i kulture i epohe i suoga dida (…) sanjivajući sanje"…

Nekoliko riječi uz *Breberiku* Božice Brkan

U svom žanrovski raznolikom opusu – poetsko-proznom, romanesknom, publicističkom, stručnom, pa i blogerskom – **Božica Brkan** istodobno provlači/vuče nekoliko viševrstnih komponenti: memorijsku i dokumentarnu, sa sviješću o književnoj umjetnini, a prije svega (kao polazištu svemu tome), sa sviješću o jeziku, naglašeno materinskom/kekavskom.

Povodeći se/zavodeći se pretpostavkom i tezom glasovitog austrijskog filologa i književnog znanstvenika/stilista Lea Spitzera kako je „krv umjetničkoga teksta posvuda ista", uočiti nam je konstante opusa Božice Brkan, s naglaskom na pjesništvo. A to jesu:

- ***besjedovni stil*** (u skladu s naglašenom „besjedovnošću" suvremenoga hrvatskog pjesništva - koju su karakteristiku, među ostalim naglašavali i Stamać i Milanja);

- s tim u vezi i polazišna namjerna ***dnevno-razgovorna razina jezika*** toga pjesništva;

- vrlo naglašena ***svijest o vlastitom umjetničkom činu*** - bilo da se radi o raspri s vlastitim tekstom, npr. u Breberiki: i *ne znam zakej i črevek i stričak v pesmu nes pometala* („slak urbani"), ili: *I da se tu i tam kej meni čez pesmu presmekne* („ginko"); bilo to u pripovjednoj knjizi *Umrežena* i priči „Severina čita moju knjigu"; bilo to u kratkoj kajkavskoj prozi „Kak su trojica pesmu nosili", uvrštenoj u Antologiju hrvatske kratke priče M. Šicela (a još 1992. objavljenoj u Kaju…); bilo to u tehničkoj organizaciji teksta na stranici – s vrlo preciznim datacijama ispod svih tekstova;

- u pozadini svega ***neodoljiva erudicija publicističkoga stila*** (prema hemingvejskom naputku kako bi svaki dobar pisac najprije trebao biti novinar, ne predugo…).

Od prve joj (kajkavske) stihozbirke *Vetrenica ili obiteljska arheologija* (1990.) – u naslovno već konotativnoj vrtnji jezika i njegova „pročišćenja" na mjeru stiha – Brkanova dopunjuje vlastiti koncept rodne, okešinečke jezične popudbine (u kasnijoj zbirci „osebušek za eu") argumentacijskom razradom, paralelizmom nekih drugih „disciplina" (rekli bismo, uvjetno, od „arheologije/obiteljske" do „botanike"). Tu sumarijsku narav njezina stvaranja i princip tematskog okupljanja, svojevrsne filozofijske mantre, Jože Skok je artikulirao „biografijom u dijalektu", ili, još bolje kao „suma kajkaviana".

Svijest o duhovnom jezičnom nasljeđu, u novoj postmodernističkoj kajkavskoj zbirci Breberika, Božica Brkan podupire florealnom asocijativnošću. U kojoj simbolska raskoš *breberike* (zaštićene zimzelene, šumske biljke *Ruscus Aculeatus L.*, bodljikave veprine) ima pokretačku ulogu. Jezik se „ukorjenjuje" zajedno s biljkom, i jedno i drugo pronalaze najbolje putove svoga rasta, oblika, imenovanja. Koji ni u kom slučaju nisu jednosmjerni, pravolinijski, ni jednoznačni. I jezik i flora izvorni su, iskonski, „samonikli", razvijaju se i granaju u vremenu kao dragocjena baština, osebušek, rekla bi autorica. Izostankom interpunkcije, poetikom malih slova, u bogatoj izvornoj toponimiji, imenovanju biljaka, idiomski kajkavski/kekavski jezik priključuje se imenoslovnom poopćenju: *celi sem život iskala kak se zove to kej se/ tak zakovernelo i spreplelo spod brkanovu hižu prek na prek (…)/ ne znam ni de sem je ime našla/ jel od lude jel v nečijem vrtu jel pak na internetu* – „tekoma". Iz pjesme u pjesmu slična vječita dvojba i sumnja u samospoznaju, znanje, u zagonetnost izbijanja iz sjemena, iz zemne tame u svjetlost i raskoš nepoznatog, a vidljivog, pa stoga i izrecivog, rasta.

Zato na označiteljskoj ravni, u njezinom pjesničkom govoru, doslovce – dnevnom govorenju, toliko konektorskih sintagmi (i frazema), pojačivača, usmjerivača značenja („kak se zove to kej se tak", „če ni", „če ne", „al sekak če ni za kej drugo", „niko drugi ne", „odnegda kako ne ni", „za kej bi drugo tak", „nikak sejenak", „a nigde ni jenoga", „jel kej takvoga", „gda smo onda negda", „a i ko bi se", … itd.). Obilje pokaznih zamjenica, priloških signala neodređenosti i negacije, u funkciji su formiranja, afirmativnosti značenja, rasta pjesme.

Vjerojatno se u toj izravnoj vezi s pripovjednim postupcima, kakvima obiluju usmenoknjiževni, ali i razgovorni, oblici (poput narodnih bajki, basni ...) krije zavodljivost i recepcijska općeprihvaćenost Brkaničina iskaza, bez obzira na žanr.

Odnosi se to ne samo na autoričin pjesnički postupak već i na komunikativnu (raz)govornost i umjetničku realizaciju, sveopću prostornost njezina kajkavskog jezika. Značajno tim više što se inače, uobičajeno predrasudno, kajkavska komunikativnost u formiranju cjelovitih rečeničnih sekvenci smatra otežanom.

Rekli bismo – arhaični i rijedak, izvorni kekavski zavičajni idiom u Božice Brkan uzdignut je na razinu pripovjedne komunikativnosti, književne umjetnine

i vlastita jezičnog standarda. Spomenimo njezino zalaganje da u rječnički fond suvremenog hrvatskoga književnog jezika uđu leksemi *osebušek* i *oblizeki*, na primjer.

Brkanova stvara slobodnim stihom, takoreći na način Prirode, pridružujući se postupkom florealnog principa strukture i slikovnosti/metaforike, ali i pojmovnosti, vrhunskim hrvatskim pjesnicima (podsjetimo se: naslov prve zbirke B. Jelušić – „Riječ kao lijepo stablo"; ključni, gnomski stih u zbirci „Vrt" T. M. Bilosnića – „Vrt je biće poezije!"…). ***Dokumentarnost i esejizam***, te ***svijest o vlastitu tekstu*** prepoznajemo joj kao konstante u šest pjesničkih zbirki, pet romana, u gastro-stručnim knjigama *(Enciklopedija špeceraja, Oblizeki – Moslavina za stolom)*, u nagrađenoj zbirci *pevcov korak – osebušek za eu, u Kajkavskoj čitanci Božice Brkan* (preporučenoj kao pomoćno sredstvo u nastavi hrvatskoga jezika u srednjim školama), u *Izabranim blogovima o netemama* „Umjesto kave", sve do Breberike.

***

Zanimljiva ***razgovornost*** u oboje pjesnika, i Brkan i Biletić, nije samo na razini jezične funkcije nego se iskazuje i u svojevrsnoj raspri s vlastitim tekstom; u Biletića najjednostavnije i uočljivo u pjesmotvorima *Črno* te *Črn-bil, črn-bil*: u Brkanove, izdvojimo: i *ne znam zakej i črevek i stričak v pesmu nes pometala* („slak urbani"), ili: *I da se tu i tam kej meni čez pesmu presmekne* („ginko").

Koncept preosmišljavanja svijeta tekstom u oboje naših pjesnika toliko je naglašen da ga prihvaćamo kao životnu njihovu ***pasiju stihom*** (u Božice čak i u grafijskoj zabilježbi preciznih datuma njihova nastanka), u Borisa manifestnim zazivom: *Najlipše more na svitu/ prisušit neće sve/ dokler hi je, iš (…)/ poslidnji kako prvi, čakavci* („Još ča rabi).

(S Tribine Kajkavskoga spravišča u Društvu hrvatskih književnika, 23. 04. 2024.)

K A J *– časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:*

A) 20. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 13. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Mogu se natjecati učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske – svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze – do 3 kartice).

Ispod rada valja navesti sljedeće podatke:

• ime i prezime učenika
• razred
• ime i prezime voditelja, nastavnika, profesora ili mentora
• naziv škole
• tip zavičajnoga idioma / mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Radovi se šalju na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.) ili na e-mailove: kaj.natjecaj24@gmail.com i bozica.kaj@gmail.com najkasnije ***do 8. srpnja 2024.***
Najuspjelija ostvarenja prema ocjeni prosudbenoga povjerenstva nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

***

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi te razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

Izvorni znanstveni rad
UDK 94(497.5 Zelina) : 725.96
Primljeno 2023-02-01
Prihvaćeno za tisak 2023-10-16

SVETI IVAN ZELINA KAO SREDIŠNJE MJESTO OKOLICE

Franjo Pajur, Zagreb / Eisenstadt

Sažetak

Najprije posjed, pa naselje i crkva, potom grad-utvrda, a onda i trgovište u komitatu Moravče, Zelina je od samih početaka – zbog „preteka važnosti" privredne funkcije proizašle iz činjenice da se nalazi na trasi „zagorske" ceste, a zatim i obrambene funkcije u sustavu „kastra" kao jedna od točaka zaštitne trase te ceste – bila predodređena postati središnje mjesto okolice. Unatoč relativno obilnom izvornom povijesnom materijalu neke su dvojbe (odnosi Zelina - Moravče, Zelina Sv. Nikola - Zelina Sv. Ivan kao i trgovište Četvrtkovec - trgovište Sveti Ivan) dugo vremena bile nerazriješene. Međutim, ovi se prijepori ionako ne tiču teme centraliteta, jer Sv. Ivan Zelina svoju središnjost u okolici zahvaljuje, kao i većina naših centralnih mjesta, prije svega svom prometnom položaju.

Ključne riječi: Zelina; Moravče; centralitet

Toponim Zelina spominje se u poveljama od najstarijih vremena: najprije oko 1175. godine kao predij Zelina *(predium Zelina)*[1], zatim 1200. kao potok, selo i crkva sv. Ivana *(fluvius, villa Zelina et ecclesia sancti Johanni)*[2] a onda 1222. ponovo kao zemlja *(terra Zelina)*[3]. God. 1295. zabilježen je zelinski kastelan Pavao Čurkan *(Paulus Churkan castellanus de Zelna)*[4] što svjedoči o postojanju grada-utvrde. God. 1326. spominje se trgovište Zelina *(Zelna foro)*[5] a tijekom cijelog „turskog" 16. st. navodi se u popisima poreza[6] grad-utvrda *Zelynawar*, *castrum Zelynawar* ili samo *Zelyna* u posjedu raznih vlasnika: većim ga dijelom kraće

[1] Smičiklas, Tadija. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae,* II (dalje: CD) doc. 136, p. 139.

[2] CD II, doc. 327, p. 354.

[3] CD III, doc. 193, p. 220.

[4] CD VII, doc. 196, p. 216.

[5] CD IX, doc. 259, p. 317. i doc. 285, p. 344.

[6] Adamček, Josip – Kampuš, Ivan. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj XV. i XVI. stoljeću,* Zagreb, 1976.

vrijeme posjeduje Ivan Zapolja *(Johannis Zepesiensis)* i dulje vrijeme plemićka obitelj Kerečenji *(Paulo Kerechyny et Michaeli, Ladislao, Andree, Ludovico, Johanni et Mathie filiis suis),* a manjim dijelom drugi posjednici, kao primjerice *Georgii Myhanoych, Ambrosii litterati Gregoriancz* (kasnije *Stephani Gregoriancz*), *domini Erdewdy, Petri Horwath, Emerici Bradach* (kasnije *Stephani Bradach), Mathiae Zremach, Ladislai Pezeri* itd. Međutim, unatoč relativno obilnom izvornom povijesnom materijalu neke su dvojbe ostale dugo nerazriješene.

P r v a se dvojba odnosi na toponime Zelina i Moravče. Naime, u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine navedene su dvije župe: „Prvo crkva sv. Ivana Krstitelja u Moravču a zatim crkva Svih svetih u istom Moravču" *(Primo ecclesia b. Johannis babtiste de Marocha; item ecclesia omnium sanctorum de eadem Marocha)*. Dvojbu su razriješili Buturac u popisu župa i Lelja Dobronić u svom prilogu za zelinski zbornik. Tako Buturac za prvu crkvu piše: *„Ovo je župa Sv. Ivana Zelina, na području općine Moravče. Spominje se 1507. (ACA 110.1), 1598 Marocha Zenth Iwan (AK Popisi, 431)"*[7]. Ovome treba dodati da se u popisima poreza koje Buturac navodi ime župe spominje i 1574. *(Plebani in MAROCHA ZENT IWAN fumus 1),* 1576. *(Plebani in MAROCHA ZENTIWAN fumus ½ – pauperum fumus ½))* te 1578. *(Plebani in MAROCHA ZENT IWAN fumus ½)*[8], dok god. 1596. stoji: *„Plebani in ZENTH IWAN cum plebano Omnium Sanctorum in Bedenycza fumus* **½".** Za ovu drugu crkvu Buturac piše: *„Ovo je župa u Bedenici s crkvom Sviju svetih. Spominje se 1445. (M.C.Z. VI, 423), 1566,1600. (AK Popisi, 188, 571) 1602. (ACA 114, 17)"*[9]. Nadalje, u ispravi bana Mikca iz 1328. godine spominje se „trgovište Zelina u Moravču" *(forum Zelna in Moroucha)*[10]. Dobronić glede župa navodi navedene Buturčeve zaključke, dok dvojbenu sintagmu „trgovište Zelina u Moravču" rješava ispravom bana Mikca od 1. veljače 1539. godine kojom se razrješuju razmirice „između podanika utvrđenoga grada Moravča i Glavnice s jedne strane, i s druge strane građana trgovišta Zeline" *(iobagiones castri de Moroucha et de Glaunicha ex una parte, ex altera autem inter cives de foro Zelina)*. Dobronićka iz navedenog dokumenta zaključuje da su *„postojale dvije vrste stanovništva. Jedni su podanici utvrđenog grada Moravča i Glavnice (za koje se ne navodi, ali je godine 1326. rečeno da su plemeniti: nobiles jobagiones castri de Moroucha et Glounyche*[11]*) i građana trgovišta Zeline. To su oni koji su živjeli u ‚kraljevskoj slobodnoj vesi ili trgovištu' ili su došli na poziv bana kao*

[7] Buturac, *Popis župa zagrebačke nadbiskupije 1334. i 1504.* u: *Starine 59*, Zagreb, 1984., str. 87-88.

[8] Adamček-Kampuš, *Popisi i obračuni.*

[9] Buturac, *Popis župa,* str. 88.

[10] CD IX, doc. 346 p. 419.

[11] CD IX, doc. 224, p. 275.

kraljeva predstavnika privučeni povlasticama izdanima prethodne godine (1328.). Osobito novi stanovnici kraljevskog povlaštenog mjesta sigurni u sebe, i po potrebi u kraljevu ili banovu zaštitu, došli su zbog zemljišnih posjeda u sukob sa starim stanovništvom Moravča koje je živjelo u patrijarhalnom odnosu prema vlasniku (ili kaštelanu) utvrđenog grada njihove stare župe ili županije (comitatus). Spor je riješio ban Mikac određivanjem međašnje crte između njihovih zemalja, s kojom su obje strane bile zadovoljne. Kraljevsko povlašteno trgovište Zelina razvijalo se na području Moravča. A to trgovište Zelina bilo je mjesto u kojem je uredovao župan Moravča".[12] Tako je razriješena dvojba utvrđivanjem činjeničnog stanja: trgovište Zelina s crkvom sv. Ivana nalazilo se u starom komitatu Moravče i stoga „Zelina u Moravču" i „crkva sv. Ivana u Moravču". Odrednica „u Moravču" je vjerojatno korištena i zato da bi se zelinski Sv. Ivan razlikovao od drugih Sv. Ivana, primjerice onoga u Žabnu, ali i drugdje[13]. „Komitat Moravče" *(comitatus Moraucha)* se spominje još među međama rakovečkog posjeda u darovnici kralja Bele IV. iz 1245.[14]. N. Klaić je na temelju literature (Krajner, prije svih[15]) ustvrdila kako jednom od glavnih savjetnika kralja Bele IV., moravečkom županu Abrahamu *(Abraam comes de Moraucha)*, *„treba pripisati ideju da se u komitatu Moravče organizira poseban sistem obrane. Zagorsku će cestu otad braniti oni slobodnjaci zagrebačke utvrde koji su u Moravču preostali među crkvenim i velikaškim posjedima. Tako se i moravečko-glavnički komitat ili distrikt (prema kasnijem nazivu) izdvaja iz zagrebačke županije i dobiva posebnog župana"*[16]. Dobronić zaključuje: *„Moravče je ime, organizacijsko, upravno, prostrane stare župe ili županije, koja se protezala istočnim dijelom medvedničkog Prigorja u jugoistočni dio Hrvatskog zagorja"*[17] ili kako ga je omeđio Kalinski: *„Ta se srednjovjekovna župa protezala od Laza na zapadu do Svetoga Ivana Zeline i Bedenice na sjeveroistoku te Donje Zeline i Adamovca na jugu"*[18]. U ispravama 13. st. spominju se *„castrum Zagrabiensis"*, *„castrum Cris"* ili *„castrum Crisiensi"* odnosno *„castrum de Rokonuk"* a jedino se Moravče naziva

[12] Dobronić, Lelja. *Zelina i Moravče u srednjem vijeku* u: zbornik *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti,* Zagreb - Sv. Ivan Zelina 2003., str. 11.

[13] *"Zenth Iwan (kod Brezovice u Podravini), Zenth Iwan (kod Čazme), Zenth Iwan (kod Dišnika), Zenth Iwan (kod Glogovnice), Zenth Iwan (kod Koprivnice)* – Adamček-Kampuš, *Popisi i obračuni*, str. 612.

[14] CD IV, doc. 250, p. 284-286.

[15] Krajner, Emerich. *Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns seit der Gründung des Königthums bis zum Jahre 1382*, Wien 1872, S. 176-7.

[16] Klaić, Nada. *Povijest Zagreba*, Zagreb 1982., str. 27.

[17] Dobronić, *Zelina i Moravče* str. 17.

[18] Kalinski, Ivan. *Ojkonimija zelinskoga kraja* u: *Rasprave* IHJJ, vol. 10-11, br. 1, Zagreb, 1984., str. 75.

„*comitatus Moraucha*“[19]. Moravče očito nije imalo neki značajniji *castrum*, nego su u povijesnim ispravama spominjani kastrumi Moravče i Glavnica[20] bili očito arpadovske kule koje su štitile trasu „vojničke ili Kolomanove ceste“, a ne gradovi-utvrde. Jer, kako drugačije objasniti činjenice: 1) da župan Moravča često ureduje u trgovištu Zelina(!)[21], 2) da su župani *(comes)* Moravča bili kaštelani drugih kastruma (Malog i Velikog Kalnika, Grebena)[22] i konačno 3) da Moravče nije imalo trgovišta, nego se ono nalazilo u Zelini[23]? Stoga se Lelja Dobronić, kao i prije nje Vjekoslav Klaić[24], pita nije li možda *„upravo utvrđeni grad Zelina bio od pamtivijeka župski (ili županijski) grad staroga Moravča?!“*[25] To ne bi bilo ništa neubičajeno: hrašćinski župan je 1346. bio kaštelan Grebena *(comes de Hraschina et castellanus de Greben)*, jer Moravču susjedna Hrašćina nije imala grad-utvrdu! Razloge nastanka većine *castruma,* a kasnije i trgovišta uz njih, smještenih na najvažnijim srednjovjekovnim prometnicama najbolje ilustrira navod Nade Klaić: *„Za smještaj je tih lokalnih tržišta bio od presudne važnosti sistem castrorum, upravno uređenje u doba Arpadovića u Ugarskoj i u svima onim zemljama, koje su došle pod njihovu vlast. Nastavljajući na slavenske zbjegove i izgrađujući sami nova castra oni su čitavu državu podijelili na veće ili manje jedinice, župani-*

[19] *„terram eciam (sanc)ti Martini a castro Zagrabiensi exemptam“* – CD III, 86, g 1209.; *„de terris castri Zagrabiensis, terras videlicet: Rodos, Widuse, Cupuc et Braten, a castro Zagrabiensi exceptas ad beneplacitum episcopi et tocius capituli eisdem debitis et seruiciis“* – CD III, 200, g. 1221.; *„terram quandam nomine Laga* [Tkalec] *in Sclauonia que pertinebat castro Cris perpetuo iure possidendam“* – CD III, 232, g. 1223.; *„terram regalem nomine Zlonyn et Worbouch in Sclauonia habitam, a castro Crisiensi exemptam“* – CD IV, 224, g. 1244.; *„ qui eciam separat terram castri de Rokonuk, ubi comitem eiusdem terre nomine Vognizlav “* – CD IV, 242, g. 1244.; *„iterum conterminatur ipsius comitatus Moraucha“* – CD IV, 286, g. 1245.

[20] Npr., g. 1259. *„iobagio castri de Glavnicza Ohornug“* – CD V, doc. 659, p. 151 ili g. 1260. *„castrum de Moroucha in comitatu de eusdem“* – CD V, doc. 691, p. 185 ili g. 1270. *„iobagiones castri et castrenses de Glavnicza“* – CD V, doc. 14, p. 556 ili g. 1275 *„servitia castri de Moroucha“* – CD VI, doc. 107, p. 122 ili g. 1352. *„iobagiones castri de Moroucha et de Glaunicha“* – CD IX, doc. 368, p. 451 ili g. 1343. *„nobiles iobagiones castri de Marocha et Glaunicha“* – CD XI, doc. 72, p. 95; doc. 109, p. 75 itd.

[21] Tako, npr., g. 1326.: *„Datum in Zelna foro“* – CD IX, doc. 259, p. 317 ili g. 1335. *„Datum in foro Zelna“* – CD X, doc. 166, p. 234.

[22] G. 1326. *„comes Benedictus de Moroucha ac castellanus de Minori Kemluk“* – CD IX, doc. 259, p. 316 ili g. 1335. *„magister Samson comes de Marowcha et castellanus de Maiori Kemluk“* – CD X, doc. 166, p. 232 ili *„magister Benedictus filius Dominici, castellanus de Mayori Kemluk et de Greb[e]n ac comes de Moroucha“* – CD XII, doc. 173, p. 231.

[23] *„liberam villam domini nostri regis, videlicet forum Zelna in Moroucha existentem“* – CD IX, doc. 346, p. 418.

[24] *„Nije nemoguće, da je grad Zelina bio tada središte župe moravečke (comitatus de Maroucha), od koje se je poslije razvila plemenita općina moravečka“* – Klaić, Vjekoslav. *Prilozi za povjest grada Zeline* u: *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva (VHAD) XI,* Zagreb, 1911., str. 12-13.

[25] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 13.

je, s castrumom kao središtem. Castra su se zbog strategijske važnosti nalazila na važnim putovima, koji su usto bili i glavne arterije trgovačkog prometa. Zbog toga su lokalna mjesta razmjene, kod nas kao i u čitavoj Evropi, nastala većinom uz castrum ili ispod njega"[26].

D r u g a se dvojba odnosila na istoimenost dvaju toponima: Zelina Sv. Nikola vs. Zelina Sv. Ivan. Pri tom treba napomenuti kako je od zelinskih toponima samo jedan tijekom srednjovjekovlja postojan: dok se Sv. Ivan Zelina u srednjovjekovnim dokumentima javlja pod različitim imenima (Moravče Sveti Ivan, Sveti Ivan u Moravču, Sveti Ivan itd.) Sv. Nikola Zelina se uvijek spominje samo pod tim imenom. Stoga Dobronić – po analogiji na *„slučaj Glogovnica, ime potoka koji je u srednjemu vijeku obilježio čitavo područje"*[27] – zaključuje: *„Zelina je bila zemljopisni pojam, a označavala je otprilike poširoki pojas od brda s gradom Zelinom, uz potok i oko potoka Zelina (i Biškupec je prvotno bio ‚posjed Zelina') do oko Donje Zeline"*. U Donjoj Zelini je prvotno bio kastrum Nikola *(castrum Nicola)*, koji se spominje u ispravi iz 1202. godine a koji je nastao u okviru sustava kastra *(systemma castrorum)* za zaštitu najvažnije srednjovjekovne prometnice, *viae exercitu/ali/s seu Colomani*[28] – na mjestu gdje se ona spajala s „javnom zagorskom cestom" *(iuxta castrum Nicola annectitur publice strate Zagoriensis)*[29]. Jer, kako navodi V. Klaić, na tom se mjestu *„već g. 1334. spominje ‚ecclesia sancti Nicolai de Zelna' današnja župna crkva sv. Nikole u Donjoj Zelini"*. Nestali *castrum* on situira na lokalitet Gradina, ispod kojega je plemićki dvorac Paukovec ili na Gradište koje je uz cestu koja iz Donje Zeline vodi u Sv. Helenu [30]. Dobronić u svojoj monografiji citira V. Klaića ali i dodaje kako *„nije nemoguće zamisliti, da je crkva sv. Nikole na mjestu grada Nikole, koji je možda do prvih desetljeća 14. stoljeća nestao*"[31]. Glede toga valja napomenuti kako su tri najznačajnija punkta križevačke trase „vojničke ili Kolomanove ceste" bila Križevci – Rakovec - Zagreb[32]. Pored njih su, međutim, izgrađeni u arpadovsko doba i manji kastrumi (kule) koji nisu služili za odmorište nego samo za zaštitu ove najznačajnije srednjovjekovne slavonske prometnice, pa tako i ovaj, kasnije nestali, kastrum Nikola u Donjoj Zelini, ili već spomenuti kastrumi Moravče i Glavnica. Zelinski je *castrum* za zaštitu „zagorske ceste" nastao nešto kasnije (nakon tatarske provale 1242.) i

[26] Klaić, Nada. *Prilog pitanju postanka slavonskih varoši,* u: *Zbornik radova FF III*, Zagreb, 1955., s. 48-49.

[27] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 17.

[28] Pajur, Franjo. *Rakovec (Rokonuk) kao središnji posjed okolice,* Kaj, god. XLIX, 3-4, 2016.

[29] CD III, doc. 14, p. 17.

[30] Klaić, V. *Prilozi,* str. 13.

[31] Dobronić, Lelja. *Po starom Moravču,* Zagreb 1979., str. 104.

[32] Pajur, Franjo. *Rakovečka trasa „vojničke" ili* Kolomanove *ceste* u: ZOPZ ZPDZ HAZU, vol. 29, 2011.

bio *caput dominii*.

T r e ć a je dvojba bila u kakvom su odnosu u starim poveljama spominjana trgovišta Četvrtkovec i Zelina, odnosno je li riječ o dva trgovišta ili samo o jednom? Kako nas naime obavješćuje Dobronić, *„moravečki župan Benedikt podložnicima utvrđenoga grada Moravča i Glavnice (jobagiones castri de Moroucha et Glaunicha) izdaje ispravu o razgraničenju nekih posjeda 18. prosinca 1326. u trgovištu Zelini (in Zelna foro)*[33]*. Kad 22. rujna 1334. sličan posao obavljaju moravečki župan Samson i njegov kolega moravečki zemaljski župan Tomo, sin Grgurov, oni ispravu izdaju u Četertekelu (Datum in Chetertеckel)*[34]*, lokalitetu bez ikakve pobliže oznake, a 17. kolovoza 1335. opet u trgovištu Zelini*[35]*. Županski par županije moravečke, Stjepan, sin Janov, i Stjepan, sin Šimunov, zasjedali su ‚u našem stolnom sjedištu, zvanom Čuturtukel, s plemenitima i neplemenitima' na županijskoj skupštini Moravča, i izdavali isprave 27. veljače i 6. ožujka 1343.*[36] *Idući županski par, Benedikt, sin Dominikov, i Ivan, sin Pavlov, 13. ožujka 1354. održali su ‚glavnu skupštinu', ‚sa svima plemenitima i ljudima bilo kojeg staleža u županiji Moravče' i uredili nesporazum između nekolicine plemenitaša i jednog podanika utvrđenoga grada županije Moravče. Tu su skupštinu održali i ispravu izdali u Čuturtukelu (Datum in Chuturtukhel)"*[37]. Gdje je taj Čuturtukel ili Četertekel? (< mađ. *csütörtök*=četvrtak) – pita se dalje u svom prilogu i sama Dobronić. Prije nje je na to pitanje pokušao odgovoriti Pavičić: *„Trgovačko-obrtničko mjesto* [trgovište] *stare župe Moravče, na području Sv. Ivana Zeline, a na tlu koje sada zove Trški. ... Kako su u Č-u držani nedjeljni* [tjedni; četvrtkom] *sajmovi, to se u njemu kroz nekoliko stoljeća sastajala i skupština župe Moravče. Stoga župani moravečki i zovu Č. ‚sedes nostra kathedralis', u kojem se obdržavaju ‚congregationes generales'. U Č-u su izdane, prema tome, i mnoge javnopravne isprave Moravečke župe. U 17. st. potisnuto je staro ime, a novi naziv Sv. Ivan Zelina obuhvatio je i područje četvrtačko i njemu susjedno oko crkve"*[38]. Nastavljajući se na Pavičića, Dobronić zaključuje da je Četvrtkovec *„ležao uz potok Zelinu sjeverno od Biškupca, a ime zemlje Trški na brežuljku podsjećalo bi na trgovce koji su dolazili tržiti i možda tu naseljavati"*[39]. Budući da se sajam održavao četvrtkom, kao i u obližnjem svetoivanjskom trgovištu, Dobronić drži da ga je gospodar Zelingrada utemeljio kao konkurenciju sajmu kraljevskog trgovišta Sv. Ivan, tvrdeći kako je riječ o dva saj-

[33] CD IX, doc. 259, p. 316.

[34] CD X, doc. 133, p. 190.

[35] CD X, doc. 166, p. 232.

[36] CD XI, doc. 30, p. 41 i doc. 33, p. 45.

[37] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 14.

[38] S. v. *Četvrtak-Četvrtište* – Stjepan Pavičić, u: *Hrvatska enciklopedija sv. IV,* Zagreb, 1942., str. 298.

[39] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 16.

mišta od kojih *„životnije je bilo trgovište Zelina uz crkvu sv. Ivana Krstitelja, pa se Četvrtkovec s vremenom izgubio"*[40]. Za razliku od nje, Nikolić u svom prilogu iz 1971. piše: *„Nema nikakve sumnje da su Chetertekhel i Zelina jedno te isto i da se mjesto nazivalo Chetertekhel (Četvrtek ili Četvrtkovec) radi sajmova koji su se od davnine četvrtkom održavali u mjestu. Nije isključeno da se ime Chetertekhel za mjesto Zelinu upotrebljavalo za razliku od grada Zeline"*[41]. Između ta dva suprostavljena mišljenja jest ono treće: Matijević Sokol, naime, u svom prilogu za zelinski zbornik iz 2003. godine piše: *„Čini mi se da bi se ipak moglo temeljem analize navedenih dokumenata iznijeti mišljenje da su naselja Sv. Ivan Zelina i selo Četvrtkovec sljednici iste povijesne tradicije onoga prvog naselja – slobodne vile, trgovišta Zelina koja je u reambulaciji poznatoj iz više dokumenata bila jedno šire područje na kojemu se vjerojatno u ravničarskom dijelu uz cestu održavao sajam, a crkva sv. Ivana, koja je također bila navedena unutar područja slobodne kraljevske varoši Zeline, nalazila na povišenijem dijelu. S vremenom je mjesto održavanja sajma četvrtkom – što je lokalitetu i dalo ime Četvrtkovec – uz cestu ostalo bez stanovništva, koje je potražilo bolje mjesto za stanovanje uz crkvu. Na ovaj lokalitet prešlo je i ime Zelina – kao Sv. Ivan Zelina po župnoj crkvi – kojim se nakada nazivalo to šire područje. Zbog toga u transkriptu Varadinskog kaptola nalazimo i dokument Zagrebačkog kaptola kojim Fabijan Bičkele poziva stanovnike da se nasele u Četvrtkovcu na opustjelom prostoru uz rijeku Zelinu. Ovo se moje mišljenje donekle razlikuje od onoga L. Dobronić koja drži da su to dva različita mjesta. Nema sumnje da jesu, ali jedno i drugo imaju genezu u trgovištu Zelina, kako je to razvidno iz reambulacije iz 1329. godine"*[42]. Pored navedena dva imena spominje se 1557. godine još i treće: „u trgovištu ispod zelinskog grada-utvrde zvanom Trgovišće" *(in oppido sub eodem castro Zeline, Thergoysche vocato)*[43] u kojem su živjeli i „neki doseljeni građani" *(in eodem oppido ex civibus extraneis)*[44]. Najplauzibilnija je, čini se, posljednja teza Matijević Sokol, no sama *činjenica da je na području Zeline postojalo u srednjovjekovno doba* lokalno trgovište s tjednim sajmom, najzornije svjedoči o živoj trgovačkoj aktivnosti, kao posljedici položaja na važnoj prometnici, poznatoj još iz rimskih vremena.

Svoj „pretek važnosti" – kako Budak[45] prevodi Christallerov izraz

[40] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 19.

[41] Nikolić, Milan. *Četvrtkovec. Iz daleke prošlosti Zeline,* KAJ, god. IV, 7-8, 1971.

[42] Matijević-Sokol, Mirjana. *Najstarija povijesna svjedočanstva o Zelini* u: zbornik *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti,* Zagreb - Sv. Ivan Zelina 2003., str. 30.

[43] Hrvatski državni arhiv (HDA), *Spisi obitelji Fodroczy,* kutija 5.

[44] HDA, *Spisi*, kut. 5.

[45] Budak, Neven. *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku,* Zagreb-Koprivnica, 1994. str. 15.

„*Bedeutungsüberschuss*“[46] – Zelina je oduvijek zahvaljivala isključivo svom zemljopisnom položaju, budući da se nalazi na prometnici koja je u rimska doba vodila iz Ptuja u Sisak *(Poetevio-Siscia)* a u srednjem vijeku iz jednog, za tadašnje pojmove mega-centra, Varaždina u drugi – Zagreb. U srednjem je vijeku naime od Varaždina, kao najvećeg prometnog križišta tog dijela Hrvatske, vodila je jedna trasa „zagorske“ velike ceste prema zemlji križara *(ad magnam uiam per quam itur ad terram cruciferorum)* odnosno Beli do Grebena *(que via magna veniret de Greben in Warosd*[47]*)* a odatle preko Huma do Zeline *(magna via in vertice montis per quam itur de Zelna*[48]). Ova se prometnica kod Donje Zeline spajala s „vojničkom“ ili „Kolomanovom cestom“ *(via exercitu(ali)s seu Colomani)* koja je dolazila od Rakovca (*respective* ←Gostovića←Križevca) i dalje vodila pokraj Moravča i Blaguše, preko rječice Kašine *(magna strata per fluuium Casina*[49]*)* te pokraj crkve Svih Svetih *(ecclesia sanctorum omnium circa magnam viam*[50]*)* u Sesvetama do Zagreba. Drugom se „velikom cestom išlo iz Varaždina prema Toplicama“ *(in viam, per quam iretur de Warosd in Toplicham*[51] a odatle preko Kozjeg Hrpta na Kalniku u Križevce *(viam magnam Coziherbet que de Cris ducit in Worosd*[52]*)* ili do Bednje, gdje se spajala sa zagrebačkom cestom *(per viam illam itur in magnam uiam, per quam descendit ad aquam Bigne et iungitur Zagrabiensibus)*[53], koja je pak vodila do Huma (Brezničkog), gdje se spajala s *belsko-grebenskom* trasom. Od Huma su obje ceste vodile dalje već prije spomenutom trasom preko Komina (stara rimska postaja *Pyrri*[54]) do Zeline a odatle dalje preko Donje Zeline (spoj s Kolomanovom cestom), pa nizinom ispod Moravča i Glavnice, koji su se nalazili na bregovima, dalje u Zagreb. Tako se u ispravi kralja Emerika iz 1200. navodi kako međa zelinskog posjeda vodi „*od sela Zeline prema sjeveru pa pored zdenca a onda sredinom doline uz veliku cestu (usque magnam viam) koja razdvaja Berislavovu zemlju*“[55].

[46] „*Dieses ‚Leben' einer Stadt, also ihre Bedeutung, steht nicht notwendig in Parallelbeziehung zu der Einwohnerzahl, es kann gewissermaßen ein Überschuß an Bedeutung vorhanden sein.*“ tj. „*Taj ‚život' grada, odnosno njegovo značenje, nije nužno u korelaciji s brojem njegovih stanovnika, nego može imati, da tako kažem, pretek važnosti.* – Christaler, Walter. *Die zentralen Orte in Süddeutschland* Jena 1933, Darmstadt ²1968, S. 26.

[47] g. 1371. CD XIV doc. 263, p. 353.

[48] g. 1343. CD XI doc. 30. p. 42.

[49] g. 1217. CD III, doc. 131, p. 153.

[50] Buturac, *Popis župa*, s. 66.

[51] g. 1371. CD XIV doc. 263, p. 353.

[52] g. 1225. CD III doc. 220 p. 246.

[53] g. 1181. CD II doc. 175. p. 176-178.

[54] Klemenc, Josip. *Archaeologische Karte von Jugoslavien: Blatt Zagreb* Beograd, 1938., str. 107.

[55] CD II, doc. 327, p. 354.

Navedeni je prometni položaj Zeline omogućio i „pretek važnosti" njene o b r a m b e n e funkcije te se ona našla u sustavu utvrda *(systemma castrorum)* koji je trebao štititi važne prometnice (ovdje trasu zagorske ceste) i rezultirao izgradnjom „sredovječnog" grada (grada-utvrde) *Zelynawar* odnosno *castruma Zelynawar*[56], čiji je kastelan Pavao Čurkan *(Paulus Churkan comite castellanu de Zelna existente)*[57] spomenut još 1295. godine. Potom je, do svoje smrti 1358. godine, vlasnik grada-utvrde Nikola Ludbreški *(Nicolao de Ludbregh)*, jer se u darovnici iz 1327. godine spominju „kastrumi naši i naših nasljednika Zelina i Bistrica *(castra nostra et nostrorum heredum de Zelna et Byztrycha)*[58]. Zatim je vlasnik Zelingrada Fabijan Bičkele *(Fabianus dictus Bychkele de Zelna)*[59] i njegovi nasljednici – sve do 1490. godine, kada je ubijen posljednji potomak obitelji – Ladislav. Potom je u vlasništvu Zapolja: palatina Stjepana i njegova sina Ivana, transilvanijskog vojvode *(ZELENAWAR waywode Transilwaniensis, ZELYNAWAR Johannis Zepesiensis)*[60]; u to se vrijeme preuređuje i ojačava kulama. Ivan Zapolja je 1526. proglašen ugarskim, a zatim i kraljem Hrvatske i Slavonije, no kao njegov protukandidat pojavio se Ferdinand Habsburški kojega su, otprilike u isto doba, izabrali u Hrvatskoj za kralja. Zbog toga je sukoba dvojice kandidata na prijestolje situacija u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu tijekom nekoliko desetljeća bila nestabilna, a Zelingrad u tom procesu spaljen[61]. Godine 1535. Zelingrad s trgovištem Četvrtkovec te selima i posjedima Plavnica, Ivankalec, Baničevec, Obrež, Topličica, Kalinje te Gornje i Donje Orešje *(castrum Zelyna vocatum, necnon oppidum Cheterthekhel appelatum, ac villas, possessiones, portionesque iura possessionaria puta Plavnitza, Ivanykalecz, Banychevcz, Obres, Thoplychicza, Kalyn ac Superior et Inferior Oresye)*, kupuje za 3.500 zlatnih forinti viceban Pavao Kerečenji sa sinovima *(Paulo Kerecheny de Kanyaffewlde, necnon Michaeli, Ladislao, Andree, Ludovico, Johanni et Mathie filiis suis)*[62]. Kerečenji ga raskošno uređuju: ukrašen je renesansnim prozorima, izgrađena je nova cisterna za vodu, te više dvorišta za potrebe posade, posluge, smještaj stoke i konja. Plemićka ga obitelj Kerečenji posjeduje dalje tijekom 16. st. da bi krajem istog stoljeća počela postupno napuštati Zelingrad i seliti se u kuriju Tršci. Potom je zelinski stari grad u prvim desetljećima 17. st. stradao od požara tako da je 1640. već ruševina *(in*

[56] Adamček-Kampuš, *Popisi i obračuni*, g. 1507. i 1509. str.

[57] CD VII, doc. 196, p. 216.

[58] CD IX, doc. 295, p. 358.

[59] CD XVIII, doc. 213, p. 318.

[60] Adamček-Kampuš, *Popisi i obračuni*, g. 1507., 1509., 1517. i 1520.

[61] 1533. *„Popis kraljevskog poreza od 1 forinte na posjedima pristalica Ferdinanda I (Slav), Combusta in eodem processu: ZENTH IVAN Emerici Bradach*" – Adamček-Kampuš, *Popisi i obračuni*, str. 133.

[62] Laszowski, Emilij *Monumenta Habsburgica II (MH)*, Zagreb 1916., doc. 254, str. 248-249.

diruto castro Zelina)[63]. Međutim, kako se općenito drži da je zelinski kastrum izgrađen poslije tatarske provale 1242.[64], onda su po dostupnim dokumentima iz 1200. i 1201. zelinska crkva Sv. Ivan *(ecclesia sancti Johannis)* i selo Zelina *(villa Zelina)* postojali prije njega[65]! Ako se dakle prije kastruma na obližnjem brdu, kojim prolazi važna prometnica, razvilo naselje i izgradila crkva sv. Ivana, onda je primarni „pretek važnosti" imala p r i v r e d n a i v j e r s k a , a tek kasnije o b r a m b e n a funkcija. Jer – kako kaže Budak, parafrazirajući utemeljitelja teorije centraliteta Christallera kao i neke druge njegove nasljedovatelje[66] – *„od čitavog bogatstva djelatnosti koje se obavljaju u nekom gradu, u ranom srednjem vijeku postojale su dvije ili tri: obrambena, vjerska i donekle privredna"*[67].

Za našu je temu najvažnija isprava kojom 16. listopada 1328.[68] ban Mikac poziva sve slobodne ljude „da slobodno dođu i ostanu u slobodnom mjestu našega gospodina kralja tj. trgovištu Zelini u Moravču" *(ad liberam villam domini nostri regis, videlicet forum Zelna in Moroucha existentem venire voluerint)* „uz uvjet da sve koji su ovamo došli napustivši svoje [na prethodnom boravištu] jamčenje, nitko ne može zbog tog jamčenja uznemirivati" *(in eodem tali condicione mediante, quod quicunque relicta fideiussione ipsorum uenerint ad eandem, non possint vel valeant per quempiam racione ipsius fideiussionis molestari)*. Svatko tko dođe uživat će tri godine od dana dolaska „sloboštine" *(trium annorum a die introitus eorunt gaudeant libertate)*. Nakon isteka tog roka dužna je svaka kuća *(curia)* banu ili njegovu službeniku *(nobis vel officiali nostro)* svake godine o Martinju *(in festo beati Martini)* platiti 12 banskih denara *(duodecim denarios banales solvere)* kao i dati uobičajene darove *(item munera consueta dare),* ali banu ili njegovu službeniku nisu dužni davati novac za obranu *(denarios expugnationis)*. Pri tom je još važnija odredba bana Mikca da se u „tom trgovištu Zelini ili slobodnoj vesi našega gospodina kralja svakog četvrtka slobodno po starom običaju održava sajam" *(in eodem foro Zelna vocato seu libera villa domini nostri regis antedicta singulis ebdomadis forum quinta feria libere iuxta consuetu-*

[63] Hrvatski državni arhiv (HDA) *Neo-registrata acta, fasc*. 640, 1.

[64] *"Grad Zelina bi dakle podignut godine 1222. i 1295., vjerojatno tek nakon tatarske provale, naime nakon g. 1242."* – Klaić, *Prilozi*, str. 13.

[65] *„in villa uero Zelina … ad ecclesiam sancti Johannis"* – CD II, doc. 327, p. 354 odnosno *"Item ville Zeline … ad ecclesiam sancti Johannis"* – CD III, doc. 8, p. 12.

[66] *„politisch-administrative, kultisch-kirchliche, wirtschaftliche und kulturelle Zentralität"* – Fehn, Klaus *Die zentralörtlichen Funktionen früher Zentren in Altbayern* Wiesbaden 1970, S. 2 odnosno *„Geht man bis ins hohe und frühe Mittelalter zurück, so begegnen im wesentlichen nur mehr drei Haupttypen zentraler Einrichtungen, die untereinander wiederum in engstem Zusammenhang stehen: politische, gerichtliche, kirchliche und solche des Martktwesens"* – Mitterauer, **Michael.** *Markt und Stadt im Mittelalter,* Stuttgart, 1980, str. 40.

[67] Budak, *Gradovi*, str. 16.

[68] CD IX, doc. 346, p. 418.

dinem antiquam celebretur)[69]. Iz navedenog proizlazi da je: 1) „Trgovište Zelina u Moravču" slobodno kraljevo trgovište *(libera villa regis)* u kojem se 2) sajam održava svakog četvrtka *(singulis ebdomadis quinta feria),* i to 3) „po starom običaju" *(iuxta consuetudinem antiquam)*. Iako Dobronić piše da se u ispravi ne navodi koji je kralj i kada Zelinu proglasio trgovištem, kao ni koji je to *„već godine 1328. ‚stari običaj' održavanja sajma"*[70], ipak te navode ne treba olako odbaciti. Jer, zašto bi na mjestu gdje nije postojao grad-utvrda bilo izgrađeno naselje i crkva, ako ne zbog sajma odnosno privredne funkcije mjesta? Treća je odredba bila najznačajnija za Zelinu kao naselje, jer kao što je iz literature o teoriji centraliteta poznato, „*Razlikujemo godišnji sajam, feria, tj. sajam posebne važnosti od tjednog i dnevnog sajma. Tjedni i dnevni sajam je naseljavajući, gradotvoran i gradotrajan"*[71]. Zelinski je tjedni sajam jamačno odigrao ključnu ulogu u razvitku naselja oko Crkve sv. Ivana Krstitelja, jer se s vremenom zbog sajma naseljavalo i stanovništvo te je od sela nastalo trgovište. Tako ih, npr., 1340. a prigodom molbe banu Mikcu za obnovu povlastice zastupa „Ivan, župnik crkve sv. Ivana Krstitelja u Moravču *(Iwan, plebanus ecclesie beati Joannes Babtiste de Moroucha)*[72] a svega četiri godine kasnije istim povodom pred novog bana Nikolu u njihovo ime dolazi već „Sergen, poglavar Zeline u Moravču" *(Sergen, vilicus de Zelna in Moroucha)*[73]. U svakom slučaju, ovo se trgovište tijekom narednih stoljeća razvijalo dok je Zelingrad, nakon postupnog preseljenja obitelji Kerečenji i stradavanja u požaru početkom 17. stoljeća, postao ruina o kojoj Mlinarić 1842. piše kao o razvalinama zagonetnoga grada: *„Kroz goru na pò puta medju Bistricom i svetim Ivanom leže takodjer takovoga u svakom obziru zagonetnoga grada razvaline, kano da su izrasle srěd guste šume od šestolětnih bukava iz ona dva brežuljka na kojih stoje. Razvaline ove i u svojoj propasti još veličanstvene nose ime od Zelina grada. Odkada je ovaj grad zapušten, nezna se; ista inače žilava i dugotrajna narodna priča o poslědnjih gospodarih ovoga grada iščeznù i nitko izmedju puka o njih ništa kazati nezna"*[74]. Budući da ništa nije saznao iz pučke predaje, Mlinarić se pozvao na skromne podatke o starom zelinskom gradu koje je pronašao u rukopisnom *Leksikonu* Venancija Glavine i *Protokolu* Petra Škrleca Lomničkog: „*Ovaj grad je bio vlastitost obitelji*

[69] CD IX, doc. 346, p. 418.-419.

[70] Dobronić, *Zelina i Moravče,* str. 10.

[71] *„Wir unterscheiden den Jahrmarkt und die Messe,* feria*, einen Jahrmarkt von besonderer Bedeutung, vom Wochen- und täglichen Markt. Der Wochen- und tägliche Markt ist siedlungsgebunden, stadtbildend und stadterhaltend.* – Ennen, Edith. *Die europäische Stadt des Mittelalters,* Göttingen, 1972, S. 61.

[72] CD X, doc. 414, p. 587.

[73] CD XI, doc.95, p. 170.

[74] Mlinarić, Stěpan. *Razvaline od grada Zeline i tamošnja špilja* u: *Danica Ilirska 37, u subotu 10. rujna 1842.*, str. 146-147.

Zapoljanske, zatim Mihaljevićeve[75]*, a najposlě, kako Petar Škàrlec*[76] *piše, Kerečenianske i Magjarove*". Dakako, „*zahvaljujući Vjekoslavu Klaiću, poznavanje povijesti toga grada pomaklo se korak dalje od Glavine i njegova ‚rukopisnog Leksikona' koji se citira u tom davnom napisu*"[77]. Trgovište se, pak, zahvaljujući sajmu i trgovini širilo oko Crkve sv. Ivana na brdu (arhitektonski obrambenog karaktera[78]) i koristilo dalje svoj položaj na važnoj varaždinsko-zagrebačkoj cesti: „*Na dominatnom hrptu, između potoka Topličice i Biškupca, preko kojega meandrirajući jaše stara antička cesta, na dominantnoj poziciji gdje cesta iz uzlazne prelazi u silaznu putanju, mijenjajući smjer, dva puta na kratkom odstojanju, naglašujući položaj crkve, formiralo se srednjovjekovno naselje Zelina*[79].Tako grof Dominik Teleki von Szek (1773.-1798.), ugarski plemić, pravnik i putopisac, u svom putopisu *Putovanje kroz Ugarsku i neke granične zemlje* iz 1805. spominje Zelinu među poštanskim postajama na cesti Varaždin - Zagreb: „*Preko poštanskih postaja Oštrice (Oszteritz), Breznica (Presnitze), Sveti Ivan (St. Johann) i Popovec (Popowetz) stiže se konačno u Zagreb (Agram), veliki grad smješten među brdima*"[80]. Trasu preciznije bilježe C. Szepesházy i J. C. Thiele u svom *Novom kažiputu kroz kraljevinu Ugarsku* iz 1827. godine: „*Varasdin (k. Freistadt, Post.) – Ostritz (Dorf, Post.) – Bresnitza (Dorf, Post.) – St. Ivan (Dorf, Post.) – Popovecz (Dorf, Post.) – Agram (k. Freistadt, Post.)*"[81] kao i Baedekerovo prvo izdanje *Priručnika za putnike* iz 1842. godine: „*Varasdin (Varaždin) – Ostricza (Oštrice) – Bresnicza (Breznica) –*

[75] „*Zelina Castrum in Comitatu Zagrabiensi, fuit olim familiae Comitum de Zapolya, idque postea ad a. 1527, cum ob crimen infidelitatis Joannis comitis Scepusiensis (ut loquitur diploma Regium) devolutum fuisset ad jus regium, donatum est a Rege Ferdinando I. nobilibus Petro et Joanni Mihaljevich, vel ut in Diplomate scribitur Myhalcwith*".

[76] „*Extractus rerum magis memorabilium ex Protocollo sive Actis Regnorum Croatiae et Slavoniae ab anno 1565-1757 per Petrum Škerlec de Lomnica, Regnorum Croatiae et Slavoniae Magistrum Protonotarium deductus*" na strani 10 kaže: „*Certi Valachi in bonus Dnorum. Kerečeni sub arce Zelina in servitiis Petri Kaštellanfi existentes quemdam Blasium Aranyassi occiderunt*". Opet na str. 68 god. 1601 „*Cum statibus innotuisset, quod generosa olim Dna. Sophia Kerecheny coram Capitulo Časmensi, Francisco Orehoci, et moderno Protonotario fassa fuisset privilegia totius Regni et Comitatuum a Capitulo Časmensi, tempore desolationis ejusdem Michaeli quondam Kerecheny pro tunc Vice-Bano in Castro Zelina ad fideles manus consignata et reposita extitisse: deliberarunt, ut moderni Possessores Zelinae Ladislaus nempe Kerecheny et Joannes Budor cum eorum Procuratore Georgio Mikulić sub strictissimo Juramento de talibus fideliter conducendis admoneantur, delegatis eum in finem personis ab utroque Capitulo Georgio Urnoci, Francisco Orehoci, et Moyse Zaboky*".

[77] Habunek-Moravac, Štefica. *Šetnja, pomalo nostalgična, oko srušenih burgova i zapuštenih kurija,* KAJ, god. IV., 7-8, 1971., str. 14-15.

[78] Balog, Zdenko. *Potkalnička grupa crkva-utvrda* u: *Peristil Vol. 46, No. 1*, Split, 2003., str. 19.

[79] Zloušić, Kristina. *Povijesna jezgra Sv. Ivana Zeline* u*: Sv. Ivan Zelina, zbornik,* str. 252.

[80] Teleki von Szek, Dominik. *Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder* Pesth, 1805, str. 220.

[81] Szepesházy Carl (Karóly) – Thiele J. C. *Neuster Wegweisser durch das Königreich Ungarn* Kaschau (Košice), 1827, S. 4.

St. Ivan (Sveti Ivan Zelina) – Popovecz (Popovec) – Agram (Zagreb"[82]. Sudeći pak prema zapisu iz feljtona *Rapsodije o vrtlarstvu, nasadima, voćarstvu i poljodjelstvu u Hrvatskoj* što ga je tijekom 1834. u *Općim njemačkim vrtnim novinama* objavljivao Michael v. Kunitsch (1765.-1835.), ugarski pedagog i topografski pisac, nije zelinsko trgovište, osim navedene crkve, imalo većih znamenitosti: „*Druga zanimljiva situacijska točka je Sveti Ivan (Szent-Iwan), druga poštanska postaja* [računajući od Zagreba prema Varaždinu]. *Uglavnom – osim ponešto pravilno, solidno i lijepo građenih kuća – ovo plemenito, prilično nepravilno građeno trgovište nema puno znamenitosti, no njegov položaj na masivnom brdu omogućuje prekrasan pogled na ovaj lijepi vinorodni kraj*"[83]. Iz Kunitscheva se feljtona nàdaje da je, osim sajma, postojao i drugi značajni trgovački produkt Zeline: vino iz vinorodne okolice. Dobro vino zelinske okolice spominje i Seljan u svom opisu iz 1842. godine: „*Zelina ili Sveti-Ivan, tèrgovište s lěpom župnom cèrkvom, ležeće na jednom ugodnom brěžuljku polag poštarskog druma, koi iz Zagreba u Varašdin vodi, ima někoja lěpa i uredno sazidana stanja. – Vino je ove okolice od dobrote na glasu*"[84]. Seljan je u bilješci ispod teksta zabilježio i katastrofalni požar u kojem je te godine izgorjela župna crkva i većina kuća u mjestu, izražavajući nadu kako će, što zbog svog položaja, što zbog solidarnosti šire zajednice, mjesto biti brzo obnovljeno: „*U tèrgovištu se ovomu dana 3. Svibnja (Maja) 1842 po petoj uri u jutru porodi vatra, i oganj se tako bèrzo razprostirati stade, da je cěli sv. Ivan postao, žalibože, za uru i pó uglevje i pepeo; i iste zidane kuće sa župnom cèrkvom i tornjem izgoriše u tolikoj vatri. Od 80 kuća ostalo je samo 18 čitavih. Nu něšto radi prijatnog, na živahnoj poštarskoj cesti ležaja, něšto opet susědnom milostinjom domorodne bratje podpomoženo, nadamo se, da će se za kratko vrěme opet k pèrvašnjemu svojemu cvatućemu stališu povratiti*". Glede vina je na sjednici svetoivanjske podružnice gospodarskog društva iz 1854. zaključeno da „*kad bi se tu* [u zelinskom kraju] *učionica* [gospodarstvena] *podigla, vinodělstvo ove okolice vèrlo promaklo i usavèršilo, kad bi pred očima bio izgled obradjivanja tèrsja. Jer ovdě ponajviše vinogradi su tolika vrěla uzdèržavanja života 8 do 9 tisućah ljudih*"[85]. Treća, ključna zelinska privredna grana – turizam, bila je tek u povojima, prije svega zbog loše prometne povezanosti sa Zagrebom tako da kolovoza 1910. *Zagrebačke novine* izvješćuju kako je „*u posljednje vrijeme u Zagrebu (Agram) osnovan konzorcij koji si je zadao zadaću*

[82] *Handbuch für Reisende durch Deutschland und den Oesterreichischen Kaiserstaat* Coblenz, bei Karl Baedeker, 1842, str. 224.

[83] Kunitsch, Michael von. *Rapsodien über Gärtnerei, Anlagen, Obstbaumzucht und Landwirtschaft in Croatien* u: *Allgemeine deutsche Garten-Zeitung XII. Jahrgang, Nro 32, 10. August 1834.*, str. 251.

[84] Seljan, Dragutin. *Zemljopis pokrajinah ilirskih,* Zagreb 1843., str. 201.

[85] *Zapisnik podružničke sědnice Sveto-Ivanske dne 9. ožujka t. g. u Svetom Ivanu dèržane – Gospodarske novine br. 11, u subotu 18. ožujka (marta) 1854.,* str. 50.

produžiti prugu električnog tramvaja od Maksimira do Sv. Ivana Zeline. Ako ova agitacija uspije, dobit će Sv. Ivan vezu s glavnim gradom što je mjestu u svakom pogledu do sada nedostajalo. Na putu prema Sv. Ivanu Zelini nalazi se vrlo omiljeno izletište Dubrava a mnogi bi izletnici pošli i dalje. Zbog loše ili nikakve prometne povezanosti sva mjesta istočno od Zagreba se rijetko posjećuju iako se odlikuju prirodnim ljepotama"[86]. Već 10. listopada te godine javljaju iste novine da je „*ovdašnji* [zagrebački] *trgovac F. Budicki uveo stalni automobilski promet između Zagreba i Sv. Ivana Zeline. Nakon uspješne probne vožnje u subotu poslijepodne u kojoj je sudjelovao i predstavnik zagrebačkog tiska, stigao je danas ujutro prvi automobil u Sv. Ivan Zelinu, gdje je radosno dočekan. Vozeći umjerenom brzinom automobil stiže cestom do Zeline za oko jedan sat*"[87]. Uglavnom, početkom 20. stoljeća „*na ovisoku brijegu pribralo se poput gradića mjesto Sv. Ivan-Zelina, kojega je oku mila zelen zaokružila sa sviju strana, a istaklo se zvonikom osobita oblika*"[88] i godine 1910. brojilo 986 stanovnika (937 Hrvata, 12 Srba, 6 Slovaka, 2 Nijemca, 1 Mađar, 1 Vlah i 27 ostalih – 969 rimokatolika, 12 pravoslavnih, 2 Židova i 2 luterovca)[89] te bilo tada, ali i nekoć, baš kao i danas – središnje mjesto okolice. U okolnim su pak selima uglavnom prebivali potomci žitelja, koji su živjeli tamo prije njih u obiteljskim zadrugama, a čije glavare nalazimo zapisane u raznim urbarima i popisima.

***

PRILOG: GLAVARI KUĆNIH ZADRUGA U ZELINI I OKOLNIM SELIMA

BERISLAVEC *(Beryzlawcz, Beryzlowch, Beryzlaucz, Beryzlocz, Boryzlowcz)*

S. utel. s: Pretoki, k. i rkž. Sv. Ivan., ž. Zagreb.; 4 kuće, 34 st.[90] *– Zaselak ½ sata sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline.* Spominje se 1200. i 1201. kao zemlja Berislavova *(terra Bereslai*[91] odnosno *terra Beryzlay)*[92] – odatle mu ime. Godine 1412. spominju se „plemenite Doroteja i Elizabeta iz Berislavca"[93] a 1495. posjed Berislavec[94]. Popisi poreza tijekom 16. st. bilje-

[86] „*Električnim tramvajem u Sv. Ivan Zelinu*" – *Agramer Zeitung, Donnerstag 11. August 1910.*, str. 6.

[87] „*Automobilski promet sa Sv. Ivanom Zelinom*" – *Agramer Zeitung, Montag 10. Oktober 1910.*, str. 5.

[88] Hirc, Dragutin. *Prirodni zemljopis Hrvatske* Zagreb 1905., str. 162.

[89] *A Magyar Korona országainak 1910. évi nepszámlálása*, Magyar statisztikai közleményék 42, Budapest 1912.

[90] Podaci ispisani kurzivom za sva mjesta iz: Sabljar, Vinko. *Miestopisni rječnik kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije,* Zagreb, 1866.; ali i iz: *Calendarium Zagrabiense* za određene godine, u tekstu/tablicama označene sa (*).

[91] CD II, doc. 327, str. 354.

[92] CD III, doc. 8, str. 12.

[93] Muzejska zbirka Zelina (MZZ).

[94] „*possessionem Beryzlowch*" – Arhiv HAZU, D-XIX-6.

že vlasničke dijelove više vlasnika: *1509. BERIZLAWCZ Andree literati fumi (f.) 1, 1517. BERYZLAWCZ nobilum de eadem f. 5, 1533. BERYZLAWCZ Ambrosii Chakan florena (fl.) 4, 1543. BORYZLOWCZ relicte Alexandrycze fl. 2, 1546. BERYZLAWCZ relictae Helizabeth f. 2, Ibidem Andree Galynych f. 1, Ibidem Francisci Czwethnych f. 1, 1553. (za dimnicu) BERYZLAWCZ Petri Jantholkoych f. 2, BERYZLOWCZ relictae f. 2, Ibidem relictae Segricza f. 1, Ibidem Andree Golynith f. 2 (jam Ambrosii litterati), Ibidem Francisci Czwethnych f. 4 (jam/već Ambrosii litterati), 1553. BERYZLOWCZ Petri Antholkoych f. 1, Ibidem alterius Petri idem 1, 1554. BERYZLAWCZ Petri Antholkoych f. 1, Ibidem alterius Petri idem 1, 1555. BERYZLAWCZ Petri Jantholkoych f. 1, 1557. (neplaćeno) BERYZLAWCZ Petri Antholkowych f. 1, 1560. (neplaćeno) BERYZLAWCZ Petri Antholkowych f. ½, Ibidem alterius Petri Antholkoich ½, 1566. BERYZLAWCZ Petri et Matthiae Antholkowych f. 1, Ibidem alterius Petri f. 1, Ibidem cum Elia Horvath et Sigrine f. 1, 1568. BERYZLAWCZ Petri Antholkowych f. 1, 1570. BERYZLAWCZ Petri Antholkoych cum Barbyer f. 1, 1573. BERYZLAWCZ Petri Antholkoych cum Barber f. 1 ½ (desertus f. 1), 1574. BERYZLAWCZ Petri Antholkowych cum Paulo Orehoczy loco olim Barbier f. 2, 1576. BERYZLAWCZ Paulo Orehoczy cum Gregorio Huszar f. 2, 1578. BERYZLAWCZ Pauli Orehoczy cum Hozzar f. 2, 1582. BERYZLAWCZ Pauli Orehoczy cum Hoszar et Barbier f. 2, 1588. BERYZLAWCZ Pauli Orehoczy cum Barbier et relicta Antholkowych f. 1 ½, 1596. BERYZLAUCZ et KALYNYE relictae Helenae Antholkoych f. ½, 1598. (popis) BERYZLAWCZ Portio dominae Helenae Antholkowych coloni 4, inquilini 1, BERYZLAWCZ Portio dominae Helenae Tremzka colonus 1, 1600. Helenae Antholkowych cum genero Radonia Wlah in BERYZLOCZ domus 4.*[95] Godine 1625. zabilježena je kurija i posjed Berislavec Kristofora Mikulića u kotaru Moravče-Sv. Ivan[96], 1704. Berislavec, selo u župi Sv. Ivan Zelina,[97] a 1720. selo Berislavec[98].

Naseljenost:

GOD.	1812.*	1821.*	1831.*	1841.*	1857.	1869. - 1880. -1890.		1900.	1910.	1921.
ST.	64	92	98	90	34	v. Pretoki		60	54	55
GOD.[99]	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	53	36	37	33	32	27	36	43	46	39

Glavari seoskih obitelji[100] bili su:

1598.[101] Michael Thwkanecz, Thomas zyn Matheyczew, Jacobus Horwatt, Radonia Wlah, Georgius Perak, Martinus Benczek;

[95] Adamček, Josip – Kampuš, Ivan. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj XV. i XVI. Stoljeću,* Zagreb 1976.

[96] *„curia nobilitari Christophori Mikulich Beriszlavecz vocata in possessione eodem districtu Moracha St. Ivan* – Hrvatski državni arhiv (HDA), Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 26.

[97] *„Berizlavecz"* – Kaptolski arhiv Zagreb (KAZ), Protokol 130/I Kalnik.

[98] *„pagus Beriszlavecz" – Urbarium parochia Sancti Joanni Babtisti in Superiori Zelina seu Moravcha* – KAZ, Protokol 144 / XVb.

[99] U godinama označenim (*) popisan s Pretokima. Podaci označeni (*) za ta, ali i za sva mjesta, iz *Zagrabiense Calendarium* za te godine.

[100] Seoske su obitelji živjele do druge polovice 19. st. u kućnim zadrugama *(skupčine)*, kojima je na čelu bio *glavar* (gospodar).

[101] Adamček-Kampuš, *Popisi*, Popis domaćinstava (KŽ) iz 1598. godine, str. 370-464.

1720.[102] *curia domini* Petri Mykulich, Georgius Seb, Matthias Zregÿan, George Dramch (des.[103]).

1834.[104] Mussecz, Psazrich Jos., Pszarich Tomo, Berlek, Kirinich, Petellak, Drosdÿek, Szredÿan, Remenar, Gustek V., Gustek M., Blasak.

BISAG *(Bykzad, Bigzaag, Byzagh, Byxad, Bygzad)*

Bisag Mali – *s. u ž. Zagreb., k. Bistrica, pšt: Breznica, sdč. Bedenica; 5 kuć 57 st.; rkž. Bisag V. – ovamo spada i hrpa kuća Gradunje.* – Bisag Veliki – *s. u ž. Križev., k. Novimarof, pšt: Breznica, bilj. Vinično, sdč u m; 22 kuć 251 st.; rkž. s crkvom Sv. Mandaline u m; učiona, 1 učit. 45 md. 37 žd.* – Danas je selo, a nekad vlastelinstvo s gradom-utvrdom uz rijeku Lonju. Bio je to nizinski grad četverokutnog tlocrta s cilindričnim kulama na uglovima, opasan jarkom *(Wasserburg)*, a postupno se pretvarao u dvorac. U II. svjetskom ratu izgorio je te je danas ruina. Nije poznata godina gradnje, no morao je postojati sredinom 14. st. jer se kao međaši posjeda Jales 1346. navode podanici grada Bisaga *(hominibus de Bikszad)*[105]. Najstariji su mu vlasnici bili plemići Bisaški *(Bikszadi),* rođaci Grebengradskih: tako se 1372. i 1389. spominje Emerik, sin Mikca Bisaškog *(Emericus filius Mykech de Bykzad)* a 1430. Nikola i Juraj, sinovi dotičnog Emerika *(Nicolaum et Georgium, filios Emerici de Bykzaad)*. Godine 1445. spominje se podban Gjuro iz Bisaga[106], a kad je njegov sin Petar 1478. godine[107] umro bez potomaka, pripalo je imanje njegovoj sestri Ani, udanoj za slavonskog plemića Nikolu Kaštelanovića. Otada pa do konca 16. st. grad i imanje je u vlasništvu Kaštelanovića: *1495. BYGZAD Georgii Castellanfyw 35; oko 1500. Georgius Castellan de Bykzad 44; 1507. BYKZAD Gregorii Castellanffy 21; Georgii Castellanfy 36; 1509. BYGZAD domini Georgii 28; 1512. BYKZAD Georgii Castellanffy 18; 1517. BYKZAD Johannis Castellanffy 30; 1520. BYGZAD citra Lonyam domini Johanis Castellanffy 20, pauperes 9, BYKZAD Johannis Castellanffy 32, pauperes 6; 1533. BYXAD egregii Johannis Castellanffy cum suis pertinentiis fl. 14; 1543. BYXAD Petri Castellanffy fl. 6, BYGZAAD Petri Kastelanffy fl. 18; 1546. BYKZAD Castellanffy 15, BIKZAD Castelanffy fumi 6; 1553. BYKZAD Castelanffy fumi 18; 1554. BYKZAD Petri et Ladislai Castellanffy 5, BYKZAD Christophori Castellanffy 3, BYKZAD Petri et Ladislai Castellanffy 11, Ibidem (BYKZAD) Christofori idem (Castellanffy) 8; 1566. BYKZAAD Petri Castellanffy 8, Ibidem (Ladislai) idem (Castellanffy) 8; 1567. BYKZAD Petri Castellanffy fumus 1, Ibidem (BYKZAD) Ladislai Castellanffy fumus 1; 1568. BYKZAD Petri Kastelanffy fumi 7, BYKZAD relictae Ladislai Kastelanffy fumi 7; 1570. Portio Petri Castellanffy in BYKZAD fumi 7, Ibidem (BYKZAD) relictae Ladislai Castelanffy fumi 7, BYZAGH eiusdem (Petri Castellanffy) fumi 4, Eiusdem (relictae Ladislai Castelanffy) fumi 4; 1573. BYKZAD domini Castellanffy fumi 8, deserti fumi 4, ibidem (BYKZAD) relictae Ladislai idem (Castelanffy) fumi 2$^{1}/_{2}$, BYKZAD*

[102] *Urbarium ... Superiori Zelina.*

[103] Lat. *desertus* =napušten tj. napušteno, opustjelo selište.

[104] Arhiv obitelji Fodroczy kut. 28.

[105] CD XI, doc. 250, p. 329.

[106] *Georgio de Bykzad* – MOL Dl 34787.

[107] *Arbor generationis de Bygzad: Petrus defecit A. D. 1478.* – Patačić, *Status familiae Patachich,* NSK, R 4086, p. 3.

domini Castellanffy simul cum WYCHEL portione videlicet domini Ladislai Castellanffy fumi 13, Ibidem in BYKZAD relictae Ladislai Castellanffy fumi 2$^{1}/_{2}$, desertati fumi 1$^{1}/_{2}$, 1574. BYKSZAD domini Kastellanffy fumi 9, Ibidem (BYKSZAD) relictae olim Ladislai idem (Kastellanffy) fumi 2$^{1}/_{2}$ Ibidem in utroque desertati per Walachos fumi 6, BYKZAD et WYHEL domini Castellanffy cum portione olim Ladislai idem fumi 6, Ibidem (BYKSZAD et WYHEL) relictae Ladislai idem Castellanffy fumi 3; 1576. BYKZAD et WYHEL domini Kastellanffy fumi 14, per Walachos desertati fumi 2, Ibidem (BYKSZAD et WYHEL) relictae Ladislai Kastellanffy fumi 3; 1578. In BYKZAD dominorum Castellanffy fumi 8, Ibidem (BYKSZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 2$^{1}/_{2}$, BYKSZAD dominorum Castellanffy fumi 13, combustus fumus 1, Ibidem (BYKSZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 3; 1582. In BYKZAD dominorum Castellanffy fumi 8, Ibidem (BYKSZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 2$^{1}/_{2}$, BYKZAD dominorum Castellanffy fumi 11, Ibidem (BYKSZAD) per Walachos desertati f. 2, Ibidem (BYKSZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 2$^{1}/_{2}$, Ibidem (BYKSZAD) per Walachos desertati f. $^{1}/_{2}$; 1588. BYKZAGH domini Castellanffy fumi 6, Ibidem (BYKSZAGH) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 1$^{1}/_{2}$, BYKZAD dominorum Kasthelanffy fumi 7, Ibidem (BYKZAD) relictae Ladislai idem (Kasthelanffy) fumi 1$^{1}/_{2}$; 1596. In BYKZAD domini Castellanffy fumi 4, Ibidem (BYKZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 1$^{1}/_{2}$, BYKZAD dominorum Castellanffy fumi 5, Ibidem (BYKZAD) relictae Ladislai idem (Castellanffy) fumi 1; 1600. BYKZAD domini Petri Kastellanffi domus 12, Annae Susane filiae Stephani idem (Kastellanffi) domus 12, Urssulae Rattkay relictae primum Ladislai Kastellanffi domus 6, BYKZAD domini Petri Castellanffi domus 16, Annae Susane filiae Stephani idem (Kastellanffi) domus 16, Vrssulae Rattkay relictae olim Ladislai Castellanffi domus 5. Potom je Bisag neko vrijeme (oko 1620.) u vlasništvu Jurja Zrinskog, zatim su mu vlasnici Gereczy, Ratkayi, Patačići, Draškovići a nakon 1918. i mnogi drugi, među kojima i književnik Milan Begović. – Crkva Sv. Marije Magdalene u Bisagu se ne spominje u popisu iz 1334. jer nije bila župna, ali je već 1409. u Bisagu bio župnik Petar. Prema popisu iz 1501. imala je 2 svećenika *(Petrus plebanus in Byzagh, Gregorius presbiter ibidem).* Zabilježena je i u popisima poreza iz 16. stoljeća: *1512. Plebani ibidem (BYKZAD) 1; 1517. Plebani in BYKZAD 1; 1520. BYKZAD plebani 3, pauperes 2, BYKZAD prebendarii 1; 1554. Ibidem (BYKZAD) plebani 1; 1573. Plebani in BYKZAD fumus 1, desertati fumi 1$^{1}/_{2}$; 1574. Plebani ecclesiae in Bykzad fumus 1; 1576. Plebani in BYKZAD fumus 1, 1578. Ibidem (BYKZAD) plebani fumus 1; 1582. Ibidem (BYKZAD) plebani fumus 1; 1588. Ibidem (BYKZAD) plebani fumus 1; 1596. Ibidem (BYKZAD) plebani fumus $^{1}/_{2}$; 1598. Plebanatus ecclesiae Beatae virginis Mariae in BIKZAD domus 4; 1600. Ibidem (BYKZAD) parochiae beatae Mariae Virginis domus 4.* Današnja crkvena građevina sačuvala je neke elemente iz 15. st., prije svega masivni zvonik; svetište i lađa su barokni a oblici kamenog portala kasnogotički.

Naseljenost:

GOD.	1784.[108]	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	374	239	257	257	229	251	234	243	270	266	281
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	226	232	231	221	204	210	196	197	162	156	135

[108] *Az első Magyarországi népszsámlálás (1784-1787.)* Budapest 1960.

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598.[109] Paulus Zthanssych, Michael Rombechych, Georgius Krygenych, Caspar Haydinich, Georgius Magdich, Petrus Nivak, Antonius Ztanssych, Georgius Dwsewych, Nicolaus Taracz, Stephanus Thatharych, Johannes Kowachych, Johannes Kozmattych, Martinus Kattych, Johannes Dwsewych, Martinus Peraz, Laurentius Boraych, Caterina Zmolianycza, Fabianus Habwzyn, Lucas Sozthar, Dorothea Zokachychka, Petrus Mykowych, Mattias Klinych;

1716.[110] Beksich Gregur, Berlekovich Peter aliter Jurko, Bruchek na Hercegovom, Duseich Andras, Frankulin Gregur, Jendrilovich Matthias, Kober Matthias, Koszmatich Ivan, Koss Simon, Lovrek Mihalj, Maiczug Ivan, Martinjak Laczko, Mikovich Mihalj, Paulich Steff ali Blas, Pavko Janus, Perasz Ivan, Prevarek Martin, Prevarek Mihalj, Szokach Ferencz, Sztanchich Sztanko, Sztanchich Matthias, Verbschak Andras, Verbschak Mihalj, Pszarievecz Andrass vezda Steffan, Sztanchich Lukach;

1720.[111] Josephus Jendrilovich, Stanislaus Maiczuk, Michael Beksich, Paulus Maiczuk, Joannes Maiczuk, Andras Kovachko, Andras Soztar, Andras Pszarievecz, Georgius Beksich, Andras Beksich, Matthias Szlivar, Andreas Kadovich, Marcus Beksich, Franciscus Blasuy, Petrus Szadarich, Stanislaus Sztanchich, Matthias Sztanchich, Andreas Mihalko, Stephanus Berlekovich, Matthias Zizlar, Georgius Ledinszky, Georgius Rogonek, Matthias Zidarich;

1774.[112] Lucas Sztanchich, Gyura Sztanchich, Martin Ferenchich, Thomas Haidinich, Pavel Habuzin, Josef Susich, Lukach Gyurak, Mihalj Maiczuk, Andras Maiczuk, Mattek Skinach, Andras Szerovecz, Mihaly Posta, Andras Benczy, Sztanko Bruchy, Mattho Siprak, Sztanek (Sztanislau) Derifay, Lukach Michuda, Mihaly Baraich, Thomas Chesnyak, Peter Czarina, Joseff Ivanchecz, Gyura Kadoich, Mattho Mihalich, Mattek Beksich, Martin Vinicza, Peter Hrusskovecz te CRKV. KMETI: Pavel Matokach, Mihalj Gooth, Ivan Feljak, Gyura Sunyek.

BIŠKUPEC *(Biskupec, Byskwpcz, Byskwpovcz, Byskwpecz, Bisskupecz)*

S. u ž. Zagreb., k. pošta i sdč. Sv. Ivan.; 22 kuć. 326 st. rkž: Sv. Ivan (Zelina) – Ovamo spadaju hrp. kuć. Curjevina, Rieka i Tèrsci g. – Selo ½ sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. Godine 1482. spominje se „*mesar Martin, građanin trgovišta Biškupec*“[113]. Kao biskupov posjed (odatle mu i ime) spominje se tijekom 16. st. u popisima poreza: *1507. BYSKWPCH episcopi Zagrabiensis fumi (f.) 11, 1509. PYSKOPOWCZY domini episcopi f. 17, 1517. BYSKWPOWCH domini episcopi f. 14, 1520. BYSKWPCH domini episcopi Zagrabiensis f. 12 (pauperes 7), 1543. BYSKWPCH domini episcopi florena (fl.) 5, 1520. BYSKWPCH domini episcopi Zagrabiensis f. 5, 1543. BYSKWPCZ domini episcopi fl. 5,*

[109] Popisani su zajedno stanovnici varaši (Bisaga) i sela Keleminovec *(Keleminowczy)*, osim posljednja četiri glavara.

[110] *Urbarium bonorum Rakovecz Anno 1716* – Arhiv HAZU, IVb-63.

[111] *Urbarium parochia in Biszag* – KAZ, Protokol 144 / XVb.

[112] *Conscriptio incolarum possessionem Bisagh, Novo Meszto, Radoische et Thomassevecz ... ad 1774.* – HDA, Križevačka županija kut. 746.

[113] „*Martinus carnifex, civis oppidi Biskupecz*“ – Arhiv HAZU, D-VII-6.

1546. BYSKWPCZ domini episcopi Zagrabiensis f. 5, 1553. (za dimnicu) BYSKWPCZ domini episcopi f. 5, 1553. (za kralj. porez) BYSKWPCZ Ambrosii litterati f. 1, 1554. BYSKWPCZ Ambrosii litterati f. 1, 1559. (neplaćeno) BYSKWPOWCZ Ambrosii litterati f. 1, 1560. (neplaćeno) BYSKWPOWCZ Ambrosii litterati f. 1, 1566. BYSKWPCZ domini reverendissimi Zagrabiensis f. 3, 1567. (ne mogu se naći u popisu a popisani su 1566.) BYSKWPCZ domini Zagrabiensis f. 1, BYSKWPCZ domini reverendissimi episcopi Zagrabiensis f. 2, 1570. BYSKWPCZ reverendissimi domini episcopi Zagrabiensis et bani f. 2, 1573. BYSKWPECZ reverendissimi domini archiepiscopi Colocensis f. 3 ½ deserti f. 3), 1574. BYSKWPCZ Georgii Myndzenthy f. 4, 1576. BYSKWPCZ Georgii Myndzenthy f. 4, 1578. BYSKWPCZ Georgii Myndzenthy relictae f. 4, 1582. BYSKWPECZ Gabrielii Nerak vicarii episcopatus Zagrabiensis f. 4, 1588. BYSKWPECZ domini episcopi Zagrabiensis f. 3, 1596. BYSKWPCZ domini reverendissimi episcopi Zagrabiensis f. 2, 1598. Portio egregii Wolfgangi Ztankowachky capitanei in Iwanich; 1600. ibidem dom. 10. Zatim je predij Biškupec *(praedio Biskupecz)* blizu trgovišta kod crkve Sv. Ivana (*propter ad ecclesiam St. Johanni)*, založen Ivanu Zakmardiju (1600.-1667.), protonotaru Hrvatskog Kraljevstva, a nakon njegove smrti posjeduje ga njegova udovica. Biskup Borković u svojoj oporuci iz 1682. navodi kako ga je htio od nje otkupiti i sagraditi usputno svratište za biskupe, ali da nije uspio.[114] God. 1704. se spominje Biškupec *(Biskupecz),* a 1720. selo Biškupec *(pagus Bisskupecz)*.

Naseljenost:

GOD.	1812	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	238	250	248	259	298	326	429	481	528	585	641
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	576	600	580	588	576	663	773	827	969	988	889

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Georgius Smar, Stephanus Skrylyak, Andreas Rohmanych, Mattias Hladnowych, Jacobus Pwczek, Michael Klekssecz, Joannes Machkowych, Michael Belinich, Marcus Fassewych, Joannes Horwath;

1720. Michael Santrich, Paulus Koviljak, Mattias Puelek, Matthias Klekssecz, And. Zajecz, Geor. Munsak, Ioan. Rohmanich, Lucas Hladnovich, Thomas Barilich, Paulus Hladnovich, Laurent. olim Ioannes Sekula, Laurent. Marenchich, Michael Fasseich, Philipus Machkovich;

1842.[115] Andreas Bahlin, Marechich Georgius, Cas. Zajecz, Pechenko Andreas, Shantich Ive., Skerlÿak Matthias, Muczek Emericus, Mungÿak Michael, Lanovics Martinus, Szekula Michael, Machkovich Joannes, Shebina Emericus, Romnich Georgius.

ČREČAN *(Cherchan, Chrechan, Chrechancz)*

s. u ž. Zagreb., k. pšt. rkž. i sdč. Sv. Ivan, 23 kuć. 111 st. – Selo ½ sata sjeveroistočno od

[114] Hrg, Metod. *Oporuka biskupa Martina Borkovića – Croatica Christiana Periodica*, vol. 10, br. 18, 1986., str. 66-88.

[115] Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 30.

Zeline. 1375. se spominje „posjed Čerčan"[116] a 1482. „Galo Banic iz Črečana"[117]. 1495. su *„darovani dijelovi posjeda Črečan pisaru Marku iz Berislavca"*[118]. Tijekom 16. st. nalazimo ga zabilježenoga u popisima poreza: *1517. CHRECHAN Thome Draganych fumus 1, 1533. CHRECHANCZ Ambrosii Chakan fl(orena) 4, 1598. CHRECHAN nobiles unius sessionis in eodem processu dicti Stephani Appalenych 15.* Potom se Črečan kao posjed plemića jednoselaca spominje 1600.[119] a onda i u urbaru iz 1720.[120]

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	128	129	178	171	209	111	107	125	147	170	183
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	176	179	206	203	193	179	185	183	198	167	136

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Michael Zerecz, Georgius Dropwchich, Michael idem, Joannes idem, Mattias Prwgowechky, Magdalena Czykowychka, Magdalena Antholkowych, Jacobus Thwrkowych, Gregorius junior Pyzkomych, Michael alter senior Pyzkomych, Michael Czykowych, Mattias Herwattych, Mattias alter idem, Stephanus Hozzar, Stephanus Koncz;

1720. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Michael Zerecz, Gregor Zerecz, Lucas Horvathovich, Matthias Dropuchich, alter Dropuchich, Thomas Kralj, Matthias Jelenovich, Lucas Huszar, Joannes Huszar, Martinus Huszar;

GLOBOČEC *(Globoucez, Globochecz, Globochech)*

s. u ž. Zagreb., k. rkž. i sdč. Bistrica, pšt. Stubica d, 48 kuć; 654 st. – Selo 2 sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. Spominje se 1209.[121] u opisu međa predija Bistrica, gdje jedna međa vodi *„ad Globoucez"*, a potom kao posjed župana Jureslava 1326.[122] Zatim ga u vlasništvu raznih vlasnika tijekom 16. st. bilježe popisi poreza: *1507. GLOBOCHECH Stephani judicis nobilium f(umus) 1, GLOBOCHECH Nicolai Ozel f. 1, GLOBOCHECH Georgii f. 3, Ibidem Johannis Zalay f. 2; 1512. GLOBOCHECH Georgii f. 6, GLOBOCHECH Johannis Zalay f. 2; 1517. GLOBOCHECH Petri Prakowch f. 1, Ibidem Mathie Hrwsoczy f. 1, Ibidem Nicolai Ozel f. 1, Ibidem Marci Prwgoweczki, vicejudis nobilium f. 1, GLOBOCHECH Georgii f. 5, GLOBOCHECH Joannis Zalay f.1; 1520. GLOBOCHECH Nicolai Ozel f. 1, Ibidem Nicolai Rogar f. 1, vicejudicis nobilium, ibidem Mathei litterati f. 1, GLOBOCHECH Georgii f. 3, GLOBOCHECH Petri judicis nobilium cum Polyana eiusdem f. 7, GLOBOCHECH relicte Zalay f. 1; 1543. GLOBOCHECH Nicolai Hrwsoczy fl. 1, ibidem Johannis Prakowch fl. 1, 1546. GLOBOCHECH Stephani Hrwsoczy f. 1; 1553. GLO-*

[116] *„possessionem Cherchan"* – CD XV, doc. 93, p. 124.

[117] *„Gallo Banicz de Chrechan"* –Arhiv HAZU, D-VII-6.

[118] *„Marco literato de Beryzlowcz ... et portionem Chrechan"* – Arhiv HAZU, D-XIX-6.

[119] Arhiv HAZU, D-XLIX-17.

[120] *„nobiles unius sessionis … pagus Chrechan" – Urbarium … Superiori Zelina.*

[121] CD III, doc. 75, p. 93.

[122] *„Possessio comitis Jureclen, filii Bogdazlai Globochech vocata"* – CD IX, doc. 259, p. 316.

BOCHECH Johannis Hrwsoczy fl. 1, – jam Ambrosiii litterati – Joannes Prakoych f. 1, GLOBOCHECH Ambrosii litterati f. 1, Ibidem Mathiae Arras f. 1; 1554. GLOBOCHECH Ambrosii litterati f. 1, Ibidem Mathiae Arras f. 1; 1559. GLOBOCHECH Ambrosii litterati f. 1; 1560. GLOBOCHECH Ambrosii litterati f. 1; 1566. GLOBOCHECH Johannis Hrusoczy f. 1, ibidem junioris Johannis Hrusoczy quod alias possidet Matthias Arras f. ½, ibidem senioris Michael Hrusoczy quod olim posidebat Laurentius Bogdanych f. ½, 1567. GLOBOCHECH junioris Johannis Hrussoczy f ½, 1568. GLOBOCHECH Johannis Hrwssoczy f.1, ibidem senioris Michael Hrwsoczy f ½, 1570. GLOBOCHECH Johannis Hrussoczy f.1, ibidem Michaelis senioris et junioris idem f ½; 1573. GLOBOCHECZ Johanni Hrwssoczy cum Michaele juniori idem f. 1 ½ (deserti fumi 1 ½), ibidem Michaelis senioris idem desertus fumus 1; 1574. GLOBOCHECZ Johanni et Michaelis junioris Hrussoczy cum relicta Michaelis senioris Hrwssoczy f. 1 ½; 1576. In GLOBOCHECZ Joannis et Michaelis Hrwssoczy f. 1 ½; 1578. In GLOBOCHECZ Joannis et Michaelis Hrwssoczy f. 1 ½; 1582. In GLOBOCHECZ Joannis et Michaelis Hrwssoczy f. 1 ½; 1588. In GLOBOCHECZ Joannis et Michaelis Hrwssoczy f. 1; 1596. In GLOBOCHECZ Georgii Krayssych cum Hansoczi f. ½; 1598. portio egregii Wolffgangi Thremecz in GLOBOCHECZ col. 1, portio egregii Nicoli Fodroczy in GLOBOCHECZ col. 1, portio egregii domini Michaelis Konzky in GLOBOCHECZ col. 1, portio nobilis Petri Rogar in GLOBOCHECZ inq. 1, portio nobilis Lucae Radissych in GLOBOCHECZ col. 1 i inq. 1, portio nobilis Georgii Hrussoczy in GLOBOCHECZ col. 2, portio nobilis Georgii Krayssych in GLOBOCHECZ col. 2; 1600. Petri Rogar in GLOBOCHECZ domus 1, Lucae Radessych ibidem dom. 2, Georgii Hrwssoczy ibidem dom. 2, Georgi Krayssych ex portione Georgii Hrwssoczy dom. 2.[123] God. 1613. spominju se u Globočecu plemići jednoselci[124].

Naseljenost

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	438	410	508	319	675	654	721	862	1015	1140	1273
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	1217	1299	1401	1354	1209	984	773	709	619	525	490

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Martinus Kossych, Georgius Kwrych, Joannes Bertt, Paulus Wkow bratt, Georgius Mwssecz, Stephanus Senichky, Lucas Kosich, Andreas Lempecz, Martinus Swssenzky, Stephanus Kosych; PLEMIĆI JEDNOSELCI: Michael Fian, Mattias Wkych;

1842. nob. (= *nobilis* tj. plemeniti) Fian Josephus, nob. Fian Joannes, Sossinak Joannes, Labass Petrus, Labass Michael Biger, Labass Stephanus Szkuchak.

HRASTJE *(Hrasztje,* prije: *Brezje, Brezyae)*

s. u ž.Zagreb., k. pšt. rkž. i sdč. Sv. Ivan, 30 kuć 137 st. Ovamo spada mlin Guštakovina – Selo sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline, *¾ sata daleko.* Prije se zvalo Brezje, te se pod tim imenom spominje 1598. kao posjed i selo plemića jednoselca Jurja Rajtinića *(Nobiles*

[123] Adamček-Kampuš, *Popisi.*

[124] Arhiv HAZU D-LIII-61.

unius sessionis, BREZYAE, Georgius Rayttinych)[125]. God. 1704. je zapisano kao selo *Brezje ili Hrastje* u župi Sv. Ivan Zelina a u urbaru iz 1720. samo kao *Hrastje*[126].

Naseljenost:

GOD.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
ST.	137	170	177	221	241	267	249	264
GOD.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
S.	283	283	266	265	264	245	211	193

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. PLEMIĆ JEDNOSELAC: Georgius Rayttinych;

1720. Paulus Raytttinych *(residens in domo Raytttinych)*, Jacobus Kunich, Joannes Rayttinych.

JERTOVEC *(Erthovcz, Ertovczy, Erdovecz, Jertovecz)*

S. u ž. Zagreb., k: Bistrica, pšt: Breznica, sdč: Orešje g., 29 kuć 333 st. rkž. Bedenica - Ovamo spada i hrp. kuć. Mačkovićevjarek – Selo 1 sat sjeverno od Sv. Ivana Zeline. U popisu iz 1598. zabilježeni su posjedovni dijelovi više vlasnika: *1598. Portio egregii Ladislai Kerechiny in ERTHOVCZ col. 2, inq. 2: Portio dominae Sophiae Kerechini in ERTHOVCZ col. 4, inq. 4, Portio condam Joannis Zaboky in ERTHOVCZ col. 1, Portio Joannis Budor ac dominae consortis sue in ERTHOVCZ col. 1, inq. 2.* God. 1645. spominju se posjedi Gornji i Donji ili Veliki i Mali Jertovec[127]. God. 1704. je zabilježeno selo Jertovec u župi Svih svetih u Bedenici a u urbaru iz 1720. selo Jertovec *(pagus Ertovczy)*.

Naseljenost:

GOD.	1784.	1812.	1821.	1831*.[128]	1841*.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	243	246	248	250	280	303	389	442	482	697	784
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	850	1003	1042	1042	1110	1050	953	883	791	730	610

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Michael Martinus Bonchich, Paulus Wragothok, Joannes Czerowecz, Nicolaus Wgrinichek, Michael Sagwd, Andreas Wedris, Blaius Chernekowych, Michael Henkecz, Gregorius Horwath, Marcu Pethechky, Marcus Pzarych, Michael Kraniecz;

1720. Michael Czerowecz, Georgius Chernekowich, Joannis Chernekowich, Nicolaus Berlek *(des.)*, Nicolaus Jurek, Georgius Sagud, Joannes Vragotok, Thomas Martinyak, Paulus Vedriss, Petrus Vedriss aliter Mikel, Andres Vedriss, Matthias Vedriss, Petrus Bessedich, Georgius Herkecz, Andres Jurek;

1782.[129] Matto Herkecz, Josephus Pechechky, Martin Vedris, Josephus Mikel, Josephus

[125] Adamček-Kampuš, *Popisi*, str. 441.

[126] „*Hrasztje*" – *Urbarium ... Superiori Zelina*.

[127] Arhiv HAZU, D-LXV-45.

[128] U godinama označenim * zajedno su popisani Jertovec i Peščeno.

[129] Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 31.

Nahod, Mattek Popek, Jura Popek, Pavel Simunecz, Stef Kukulya, Jakob Kuuk, Ferencz Tomurad, Jantolek Sztanek, Jantolek Steff, Jantolek Jura.

1854. - 1887. (SA)[130] Hadeš Josip, Prugovečki Andraš, Šabarić Franjo, Mačković Matija, Mačković Janko, Boršić Ivan, Šaguth Tuković Andraš, Šaguth Andraš, Kanki Franjo, Ratkajec Mihalj, Herkec Juraj, Herkec Stjepan, Gorički Stjepan, Mušec Juraj, Černeković Matija, Černeković Andraš, Cerovec Tomaš, Vedriš Ivan, Gjurek Mihalja sin Andraš, Psarić Josip, Vragolak Stjepan, Gjurek Janko, Barlek Josip, Nahod Havojec Petar, Čehulić Bartol.

KALINJE *(Kalin, Kalym, Kalynye, Kalinye)*

s. u ž. Zagreb., k. pšt. rkž. i sdč. Sv. Ivan, 19 kuć 169 st. Ovamo spada hrp. kuć: Ertače – Selo 1 sat sjeverno od Zeline. 1326. se spominje posjed Kalin[131] a 1482. „plem. Luka, sin Galla iz Kalina"[132]. U 16. st. bilježe ga popisi poreza: *1520. KALYM Georgii generis Zykrowych fumus 1, Ibidem Georgii Zykrowych f. 1; 1596. KALYNYE (s Berislavcem), 1598. (Popis) KALINYE Portionem egregii Ladislai Kerechiny ad castrum ZELINA pertinentes coloni 3, nobiles unius sessiones 5.* U urbaru iz 1720. zabilježeno je selo Kalinje *(pagus Kalim)*.

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	126	120	132	156	178	169	211	244	272	297	382
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	381	402	399	375	317	153	252	222	243	236	256

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Joannes Czahel, Georgius Pirak, Stephanus Sidar; PLEMIĆI JEDNOSELCI: Petrus Kalynzky alias Jakopchych, Georgius idem, Mattias idem, Ambrosius Jakopchych, Fabianus Kalynzky; ERTACHE: Michael Erthachky;

1720.[133] Ambrosius Dragija, Petrus Seb, Lucas Miklessich; PLEMIĆI JEDNOSELCI: Martinus Prugovechki, Gregorius Pechichky, Georgius Milko, Martinus Bogdan, Joannes Kalinszki, Stephanus Muljak.

KELEMINOVEC *(Keleminowcz, Keleminowczy)*

s. u ž. Križev., k. Novi Marof, pšt. Sv. Ivan, rkž. i sdč. Bisag, 7 kuć 124 st. – Selo sat i ½ sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline. Spominje se 1430. *(Keleminowcz)*[134] te u popisu poreza: *1598. Castrum BYGZAD magnifici domini Petri Castellanffy in KELEMYNOWCZY (et varas) col. 5, inq. 2, Portio Annae Susanae filiae condam domini Stephani Castellanffy in KELEMYNOWCZY (et varas) col. 6, Portio dominae Vrsule relictae condam Ladislai*

[130] „*Status animarum*" (SA) župe Bedenica u: Dobronić, Lelja. *Bedenica, župa svih svetih,* Župni ured Bedenica 1987., str. 71.

[131] „*possessionem Kalin vocatam*" – CD IX, doc. 259, p. 136.

[132] "*nob. Lucae de Kalin, filio Galli*" – Arhiv HAZU D-XVII-6.

[133] Popisani zajedno Kalinje i Ertače *(Kalm et Ertache)*.

[134] Arhiv HAZU D-IX-78.

Castellanffy in KELEMYNOWCZY (et varas) col. 4, inq. 1. U urbaru iz 1720. zabilježeno je selo Keleminovci[135].

Naseljenost:

GOD.	1784.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	v. Bisag[136]	76	83	102	103	124	118	125	145	166	179
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	183	182	194	180	180	277	154	137	140	116	106

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Paulus Zthanssych, Michael Rombechych, Georgius Krygenych, Caspar Haydinich, Georgius Magdich, Petrus Nivak, Antonius Ztanssych, Georgius Dwsewych, Nicolaus Taracz, Stephanus Thatharych, Johannes Kowachych, Johannes Kozmattych, Martinus Kattych, Johannes Dwsewych, Martinus Peraz, Laurentius Boraych, Caterina Zmolianycza, Fabianus Habwzyn;

1720. Georgius Dusseich, Andreas Paulich, Georgius Prigorcz, Simon Klich, Matthias Dusseich, Ladislaus Dusseich, Paulus Dusseich, Georgius Marinchich, Georgius Klich (des.).

KOMIN *(Komyny, Komin, Comin)*

(Tri-kralji, Sveti tri kralji, pod Rimljani: Pyrri) S. u ž. Zagreb., k: Bistrica, rkž: Bisag v, pšt: Breznica, sdč. Orešje g; 10 kuć 138 st. – Selo 1 i ½ sat sjeverno od Zeline. Drži se da je Komin bio rimska postaja Pyrri na trasi stare rimske ceste Ptuj - Sisak *(Poetevio-Siscia)*. U popisu iz 1598. spominju se posjedovni dijelovi više vlasnika: *Portio nobilis Matthei Pyzachich et consortis suae In KOMYNY (titulo pignoris possidet) col. 1, Portio domini Petri Castellanffy In KOMYNY col 7, Portio puellae Annae Susanae filie magnifici condam Stephani Castellanffy In KOMYNY et SURDOWCZ 4 col.* i *Portio dominae Urssulae Ratthkay relicte primum condam Ladislai Castellnffy In KOMYNY col 1.* 1704. zabilježeno je selo *Comin* a 1720. selo Komin *(pagus Komin)*[137].

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	127	136	157	113	134	138	163	190	222	251	279
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	274	282	306	299	310	281	249	267	261	250	204

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Nicolaus Steffwrych, Matthias Prewarek, Petrus Tathanich, Joannes Philipowich, Michael Solinich, Fabianus Krayachich, Mattias Fotharich, Michael Berwla, Georgius

[135] *„pagus Keleminovczii" – Urbarium ... Biszag.*

[136] Popisan vjerojatno zajedno s Bisagom (v. Bisag), koji je te godine po tom popisu brojio 374 stanovnika. Budući da poslije nikada nije imao toliko stanovnika, pretpostaviti je da je nešto manje od 100 stanovnika bilo keleminovečko.

[137] *Urbarium ... Biszag.*

Prevarek, Martinus Berczkowych, [Joannes Symwnchich, Thoma Werbzky, Blasius Berwla, Vrsula Bergolowicza[138]];

1720. Petrus Prevarek, Matthias Poszavecz, Blasius Prevarek, Andreas Knesz, Georgius Knesz, Sztaniszlaus Kuten, Ambrosius Berulecz, Joannes Tatarich, Joannes Benchiak.

KREČAVES *(Krechawez, Krejcha Vesz,* mađ. *Krethafalwa)*

S. u ž. Križev., k. Novimarof, rkž. i pšt. Sv. Ivan, sdč. Bisag; 12 kuć 168 st. – Selo 1 sat jugoistočno od Sv. Ivana Zeline. Spominje se 1430. pod imenom *Krethafalwa* (mađ. „Krečko Selo")[139]. U popisu poreza iz 1598. zabilježeni su posjedovni dijelovi plemića Petra Kaštelanfija i Ane Sofije, udovice Stjepana Kaštelanfija, u Krečavesi *(Krechawez* < *ves* od lat. *vicus* = selo) s ukupno 10 kmetskih selišta: *1598. Castrum BYGZAD magnifici domini Petri Castellanffy in KRECHAWEZ col. 5, Portio Annae Susanae filiae condam domini Stephani Castellanffy in KRECHAWEZ col. 5*. God. 1704. spominje se kao selo u župi Sv. Ivana Krstitelja u Zelini, a u urbaru iz 1720. kao selo Krejča Ves *(Krejcha Vesz)* s 9 kmetskih selišta.

Naseljenost:

GOD.	1784.-1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
ST.	v. N. Mesto	168	215	276	328	361	420	440	455
GOD.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	458	439	390	337	344	300	270	258	210

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Georgius Lewak, Petrus Gercz, Mattias Jwssak, Caspar Kemchych, Michael Podworcz, Michael Kemchych, Michael Roginich, Margaretha Pengekowycza;

1716. [140] Kramarich Lukach aliter Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Mattheas, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorecz Ivek, Kenchecz Matthe, Povszud Ferencz, Minyijel Ivek, Santek Ivan aliter Mali, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas (puszto), Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff pod Dvor, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Cerovecz Martin, Chernekovich Gyurko, Czindrics Thomas, Kirin Giurek, Petriss Steff, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Terczak Marko, Cwetko Mattek, Koszchecz Andrassevoga;

1720.[141] Podvorecz Stephanus, Podvorecz Joannes, Gyurinecz Petrus, Kenchich Steph., Roginich Stephanus, Kramarich Georgius, Poszavecz Georgius, Stephanecz Martinus, Kenchecz Matthias, Minyijel Stephanus, Pechek Georgius;

1720.[142] Kramarich Lukach *aliter* Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Matthias, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorcz Ivek, Kenchich Matthe Veliki veszda Ivek,

[138] U zagradi popisani zajedno glavari Komina i Šurdovca – Adamček-Kampuš, *Popisi*, str. 433-434.

[139] Arhiv HAZU D-IX-78.

[140] Neodvojeni popis glavara mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje, kao i onih sa zelinske strane – *Urbarium Rakovecz* Arhiv HAZU, IVb-63.

[141] *Urbarium … Superiori Zelina.*

[142] Skupni popis glavara mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Urbarium Rakovecz,* Arhiv HAZU, IVb-64.

Povszud Ferencz, Mingyel Jambrek, Santek Ivan aliter Mali, Rukelj Jurko, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas, Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Rukelj Jurko aliter Tokorich, Cerovecz Martin, Chernekovich Jurko, Petriss Steff aliter Terczak, Terczak Marko, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Cinchich Thomas;

1774.[143] Gregur Mihalich, Thomas Kramarich, Steffan Vugrinecz, Gyura Chinchich, Thomas Terczak, Peter Petris, Mikula Gyurinecz, Blas Gyurinecz, Martin Terczak, Bartol Skarecz, Mihaly Buszia, Mihaly Selko, Blas Rukely, Steff Nizek, Andras Sesztak, Marko Jelenich, Thomas Tremszki, Mato Silyak, Thomas Banovecz, Blas Sussecz, Blas Podvorecz, Simon Podvorecz, Andras Mumelass, Marko Rukely, Lukach Poszavecz, Gyura Steffanecz, Matthias Poszuda, Jakob Szermazi, Mato Pechek, Mihalj Kenchech.

MARINOVEC *(Marenowcz)*

S. utiel. s: Obrež, k. i rkž. Sv. Ivan, ž. Zagreb., 4 kuć, 64 st. – *Selo ¾ sata južno* od Sv. Ivana Zeline. Spominje se u popisu poreza iz god. 1598. kao skup posjeda plemića jednoselaca: *1598. Nobiles unius sessionis in MARENOWCZ nob. 10.* Poslije toga se uglavnom spominje kao zaselak koji spada pod Obrež (v. Obrež).

Naseljenost:

GOD.	1857.	1869.-1880.-1890.[144]		1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
ST.	64	v. Obrež		124	111	110	125	113
GOD	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	109	105	106	80	85	74	73	61

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Gregorius Bwkowych, Michael idem, Georgius Kohmanowych, Mattias idem, Mattias Salamon, Mattias Battyan, Joannes Swkach, Thomas Gembecz, Mattias Swkachew zet, Paulus Chegethek;

1720. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Martinus Chegetek, Jacobus Chegetek, Gregorius Konchich, Casparus Rustak.

MOKRIČKI BREG *(Mokričkibreg)*

s. utiel. s: Topličica d, k. i rkž. Sv. Ivan, ž. Zagreb., 5 kuć, 39 st. – Selo ½ sata jugoistočno od Sv. Ivana Zeline. 1704. se spominje *„Vražičev ili Mokrički Vrh"*, a 1720. *„Mokrički ili Vražičev Vrh"*.[145]

[143] Skupni popis glavara mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Conscriptio ... a. 1774.* – HDA, KŽ, *Acta urbarialia*, kut. 746.

[144] Od 1869. do 1890. godine podaci u popisu za Obrež Zelinski.

[145] *„pagus Mokrichki seu Vrasichev Verh"* – *Urbarium … Superiori Zelina*.

Naseljenost:

GOD.	1857.	1869.-1880.-1890.[146]	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.
ST.	39	v. Obrež	52	68	86	99	65

GOD	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	59	65	67	68	59	51	45	46

Glavari seoskih obitelji bili su:

1720. Andreas Subassich, Georgius Szabo, Joannes Milka, Matthias Szabolich;

NOVO MJESTO (Wyhelzenthpeter, Vyhel, Wyhel, Novo Loco, Nowo Meztho, Nowo Mezto, Novoměsto, Novomiesto)

S. u ž. Križev., k. Novimarof, pšt. Sv. Ivan, sdč. Bisag; 12 kuć. 160 st. - 159 rkž. Sv. Ivan, 1 giž. Salnik - ovamo spada i s. Podvorec. – *Selo 1 sat jugoistočno* od Sv. Ivana Zeline. Spominje se 1430. kao posjed Nikole i Jurja, prapranećaka kneza Abre od Sv. Petra iz 14. st. *(comitis Abrahae de Zenthpeter)*[147]. Srša za utemeljitelja Novog Mjesta drži Ladislava Rakovečkog: *„Ladislav Rakovečki crkvu sv. Petra mučenika dao je sagraditi na mjestu na kojemu nije bilo naselja i na kojemu se ono tek trebalo razviti (Novo loco)"*[148]. Kao posjed Ivana Kaštelanfija iz Bisaga spominje se 1422. kao i tijekom 16. st. u popisima poreza: *1495. VYHEL Johannis Pezer 46, VYHEL Georgii de Bigzad Castellanffy 13; oko 1500. WYHEL Georgii Castellan 20; 1507. WYHEL Georgii Castellanfy 13, WYHEL Johannis Pezery 26; 1512. WYHEL Georgii Castellanffy 25; 1517. WYHEL Johannis Castellanffy 31; 1520. VYHEL Johannis Castellanffy 31, pauperes 4; 1533. Ibidem (Johannis Castellanffy) WYHEL fl. 13; 1543. WYHEL ibidem (Petri Castellanffy) fl. 10; 1554. WYHEL Petri et Ladislai Castellanffy 4, WYHEL Christophori Castellanffy 2; 1570. VYHEL Petri Castellanffy fumi 3, VYHEL relictae Ladislai Castelanffy fumi 3; 1573. BYKZAD domini Castellanffy simul cum WYCHEL portione videlicet domini Ladislai Castellanffy fumi 13; BYKZAD et WYHEL domini Castellanffy cum portione olim Ladislai idem fumi 6, Ibidem (BYKSZAD et WYHEL) relictae Ladislai idem Castellanffy fumi 3; 1576. BYKZAD et WYHEL domini Kastellanffy fumi 14, per Walachos desertati fumi 2, Ibidem (BYKSZAD et WYHEL) relictae Ladislai Kastellanffy fumi 3. 1598. Petri Castellanffy In NOWO MESZTHO col.4, Portio Annae Susanae condam Stephani Castellanffy In NOWO MESZTHO col.* Početkom 18. st. uspio je Baltazar Patačić isposlovati povratak prava po ženskoj lozi i po svojoj ženi Tereziji Gerec od Gereca *(Theresiae Gereczy de Gerecz)* naslijediti dijelove posjeda Novo Mjesto. U *Statusu familie Patachich* nalazimo i likovni prikaz kurije Novo Mesto koja se u urbaru iz 1720. naziva još kurija Gerecijana *(curia Gerecziana)*. – Kapela Sv. Petra i Pavla, jedna od najstarijih sačuvanih crkvi u kraju, po stilskim karakteristikama potječe iz vremena rane gotike, dakle prije 13. stoljeća. Spominje se u popisima poreza iz 16. stoljeća: *1495. Plebani de WYHEL 4; 1507. WYHEL plebani 2; 1512. WYHEL plebani 4;*

[146] Od 1869. do 1890. godine podaci u popisu za Obrež Zelinski.

[147] Arhiv HAZU, D-IX-78.

[148] Srša, Ivan. *Kapela sv. Petra u Novom Mjestu (dvadeset godina poslije)* KAJ, god. LI, 3-4, 2018, str. 71.

1517. Plebani in WYHEL 1, Prebendarii in WYHEL 1; 1520. VYHEL plebani 2, pauper 1, VYHEL prebendarii 2.

Naseljenost:

GOD.	1784.*[149]	1812.*	1821.*	1831.*	1841.*	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	327	362	342	431	473	160	104	104	138	156	163
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	180	178	188	192	184	179	153	149	140	147	143

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Fabianus Banssych, Gregorius Koschecz, Martinus Wogryn, Petrus Kramarych, Petrus Fylipecz, Andreas Pozawecz, Georgius Jwrenecz, Franciscus Lythwych, Andreas Koschecz, Georgius Pozawecz, Joannes Petris;

1716.[150] Kramarich Lukach aliter Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Matthias, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorecz Ivek, Kenchecz Matthe, Povszud Ferencz, Minyijel Ivek, Santek Ivan aliter Mali, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas (puszto), Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff pod Dvor, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Cerovecz Martin, Chernekovich Gyurko, Czindrics Thomas, Kirin Giurek, Petriss Steff, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Terczak Marko, Cwetko Mattek, Koszchecz Andrassevoga;

1720.[1] [151] *curia Gerecziana*: Andrea (des.), Ambrosius Banovecz, Stephani Gyurinecz (des.), Michaelis Gyurinecz (des.), Andreas Stremszky, Mathe Sussecz (des.), Paulus Jelenchich, Joannes Lonchar, George Kramecz (des.), Jacobus Litvich;

1720.[2] [152] Kramarich Lukach aliter Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Matthias, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorcz Ivek, Kenchicz Matthe Veliki veszda Ivek, Povszud Ferencz, Mingyel Jambrek, Santek Ivan aliter Mali, Rukelj Jurko, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas, Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Rukelj Jurko aliter Tokorich, Cerovecz Martin, Chernekovich Jurko, Petriss Steff aliter Terczak, Terczak Marko, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Cinchich Thomas;

1774.[153] Gregur Mihalich, Thomas Kramarich, Stephan Vugrinecz, Gyura Chinchich, Thomas Terczak, Peter Petriss, Mikula Gyurinecz, Blas Gyurinecz, Martin Terczak, Barthol Skarecz, Mihaly Buszia, Mihaly Selko, Gyura Rukely, Steff Nizek, Andras Sesztak, Marko Jelenich, Thomas Tremszky, Mato Silyak, Thomas Banovecz, Blas Sussecz, Blas Podvorecz, Simon Podvorecz, Joseph Mumelass, Marko Rukely, Lukach Poszavecz, Gyura Steffanecz, Matthias Poszuda, Jakob Szermazy, Mato Pechek, Mihalj Kenchech, Thurchin

[149] U godinama označenim (*) popisano zajedno s Krečavesi i Polonjem, te odatle znatno veći broj stanovnika.

[150] Popis neodvojenih podložnika mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje, kao i žitelja zelinske strane – Arhiv HAZU IVb-63.

[151] *Urbarium … Superiori Zelina.*

[152] Skupni popis podložnika iz mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – Arhiv HAZU, IVb-64.

[153] Skupni popis podložnika iz mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Conscriptio ... a. 1774.* – HDA, KŽ, *Acta urbarialia*, kut. 746.

Martin (des.), Mathia Roginich (des.).

OBREŽ *(Obres, Obreš)*

S. u ž. Zagreb, k. pšt. rkž. i sdč: Sv. Ivan; 11 kuć 148 st. – Ovamo spada hrp. kuć. Marinovec – Selo 1 sat južno od Sv. Ivana Zeline. 1423. se spominje Pavao Dijanosković iz Obreža[154] a 1535. selo Obrež. U popisima poreza iz 1598. zabilježeni su u Gornjem *(Also)* i Donjem *(Felseö)* Obrežu: *Portio egregii Ladislai Kerechiny ALSO OBRES 1 col., Portio generosae dominae Sophiae Kerechini relictae olim egregii Stephani Bradach in ALSO OBRES 2 col.* i *in FELSEÖ OBRESS 1 col.* te *Portio Joannis Budor ac dominae consortis suae in FELSEÖ OBRESS 1 col.*[155]. Godine 1645. spominju se Gornji i Donji Obrež[156], 1704. Obrež i Donji Obrež a 1720. selo Obrež[157].

Naseljenost

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.[158]	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	203	117	114	119	132	148	204	200	234	126	133
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	120	113	106	102	84	81	81	59	65	65	61

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. ALSO OBRES: Martinus Kamenar, Michael Wongiak, Georgius Horwatt; FELSEO OBRES: Martinus Widowych, Thomas Laczkowych;

1720. Laurentius Popovich, Joannes Popovich, Antonius Vlahek, Michael Vlahek *(des.)*, Georgius Popovich, Thomas Kralj, Stephanus Kamenar, Matthias Kranjecz, Stephanus Gyurassin, Paulus Chegecz, Matthias Gustek, Paulus Czegecz *aliter* Sulanecz;

1782.[159] Mirko Vidak, Mattek Kralj, Blas Gjurassin, Lovrina Bellecz;

1834. Gyurassin Thomas, Kraly Josephus, Bellecz Georgius;

1839.[160] Gyurassin Thomas, Kraly Andreas, Bellecz Balthazar, Kraly Georgius, Zidarich Stephanus, Bobinecz Georgius, Majtha Paulus, Majczugh Jacobus, Zmislija Jacobus, Muczegh Andreas, Jerenchich Matthias, Banovecz Joseph, Banovec Joannes, Tukmak Matthias, Pajach Joseph, Miklechich Joseph.

OREŠJE *(Oresya, Oresye, Oresje)*

Spominje se u darovnici kralja Bele, koji 1225. posjed Orešje *(terram nostram Oresya)* daruje plemićima Stjepanu i Henriku, sinovima Zovka[161]. Godine 1380. zabilježen je posjed Orešje *(possessione Oresya)*[162], 1384. Prvoslav, sin Dragoša u Orešju *(Pervozlai, filii*

[154] Muzejska zbirka u Zelini (MZZ).

[155] Adamček-Kampuš, *Popisi*, str. 431-432.

[156] Arhiv HAZU, D-LXV-45

[157] *„Obres, Inferior Obres"* – KV 130/I Kalnik odnosno *„pagus Obres"* – *Urbarium ... Superiori Zelina.*

[158] Od 1869. do 1890. godine podaci u popisu i za Marinovec Zelinski.

[159] Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 31.

[160] Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 31.

[161] CD III, doc. 223, p 249.

[162] CD XVI, doc. 123, p. 134.

Dragoz de Oresya) [163] a 1461. Orešje Donje i Gornje *(Felse et Also Oresya)*[164]. U popisima poreza iz 1598. spominju se dijelovi više vlasnika u Gornjem *(Superior/Also)* i Donjem *(Felseö)* Orešju: *Portio egregii Ladislai Kerechiny in ALSO ORESYE 3 col.* i *in SUPERIORI ORESYE 7 col., portio Sophiae Kerechini relictae olim egregii Stephani Bradach in ALSO ORESYE col. 5* i *in FELSEÖ ORESYE 4 col., Portio haeredum condam Joannes Zaboky in SUPERIORI ORESSYE 1 col. i in ALSO ORESSYE 2 col., Portio Joannes Budor ac dominae consortis suae in in ALSO ORESSYE 3 col.* i *FELSEÖ ORESYE 2 col.* i *Portio haeredum condam Joannis Woykffy in FELSEÖ ORESYE 2 col.; 1600. haeredum Joannis Woykffi in FELSSEO ORESYE dom. 8*. God. 1704. Orešje (Donje) u rkž. Sv. Ivan Zelina i Orešje (Gornje) u rkž. Bedenica.

Orešje Gornje *s. u ž. Zagreb., k. Bistrica, pšt. Breznica, bilj. Žitomir, sdč. u m; 18 kuć, 226 st. rkž. Bedenica; sudčija ima podr. m: Dubovec, Jertovec, Komin (3 kralji), Novakovec, Omamno, Orešje d, Otèrčkovec, Prepolno, Šimunovec, Šurdovec, Zadèrkovec, Žitomir; 155 kuć, 1.744 st*.

Naseljenost:

god.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1866.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
st.	162	160	178	215	280	226	311	324	387	389	487
god.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
stan.	512	544	466	460	422	386	329	291	284	251	226

Orešje Donje *s. u ž. Zagreb., k. Bistrica, pšt. Breznica, sdč. Orešje g; 18 kuć, 319 st. rkž. Sv. Ivan Zelina*.

Naseljenost:

god.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
st.	186	175	250	268	301	319	383	450	552	642	732
god.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
stan.	730	742	762	763	699	663	588	580	539	502	446

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. *Superior/Also Oresye*: Michael Gerkssinich, Georgius idem, Georgius alter Gerkssinich, Ztanislaus Horwatt, Anna Wnuchechka, Martinus Zydar, Thomas Kralyew zeth, Martinus Posawecz, Nicolus Mochekow paztork, Michel Gorichky, Georgius Mayczwgh, Nicolaus Herwathek, Matthias Zmislya, Georgius Ban, Antonius Ban; *Felseo Oresye*: Georgius Kassyecz, Martinus Mykwlek, Petrus Hwzainich, Martinus idem, Thomas Laczkowych, Blasius Blatharych, Stephanus Hwniocz, Martinus Kyhavecz, Wolffgangus Strigely;

1720. Orešje (Donje): Mattheus Vedris (des.), Georgius Banovecz (des.), Lucas Majczuk, Paulus Majczuk, Paulus alter Majczuk, Georgius Zidarich, Matthe Krajchecz, Lucas Trupak (des.), Georgius Zmislya, Michael Juzak, Joannes Banovecz, Joannes Posavecz, Andres Mucsek, Paulus Mucsek, Michael Kirin, Joannes Kirin (des.), Ambrosius

[163] CD XVI. doc. 343, p. 455.

[164] Arhiv HAZU, D-XIII-90.

Banovecz, Marcus Banovecz, Michael Ferenchich, Petrus Machek, Michael Zunek, Ambrosius Voiko, Stephanus Kraly; Orešje (Gornje): Michael Grossinich, Stephanus cum Andreas Grossinich, Andreas cum Jacobo Pavlak, Blasius Martinyak, Paulus Sagud, Georgius Kyrin, Andreas Kukecz, Andreas Zakmardi, Georgius Rattkay, Josephus Martinyak, Petrus Sagud, Stephanus Pavlak;

1782.[165] Donje Orešje: Stefan Kraly, Joseph Bobinecz, Juraj Zidarich, Simon Majczugh, Blas Majta, Gyuro Zmislija, Andras Muzek, Blas Ferenchich, Joseph Banovecz, Ivan Zmislija, Joseph Tukmak, Andras Miklechich; Gornje Orešje: Juro Ratkajecz, Joseph Szakmardy, Stef Busanecz, Janko Pavlak;

1834. Donje Orešje: Kraly Georgius, Bobinecz Georgius, Zidarich Stephanus, Majtha Mattheus, Majczugh Jacobus, Zmislija Josephus;

1839. Ratkajecz Joseph, Pavlak Andreas, Szakmardij Andreas, Buszanecz Petrus, Martinyak Joannis, Nahod Joannes, Vedriss Josephus, Herkecz Josephus, Pechechky Joannes, Hlapchich Ignatius;

1862.[166] Orešje Dolnje: Kralj Kažimir, Bobinec Juro, Zidarić Andraš, Majta Štefan, Majcug Tomo, Zmišlja Andraš, Mucek Ivan, Ferenčić Ivan, Banovec Jakob, Banovec Janko, Pajač Blaž, Tukman Adam, Miklečić Ivan, Kirinić Štefan, Peteljak Petar; Orešje Gornje: Ratkajec Josip, Pavlek Šimon-Andro, Sakmardi Andro, Bužanec Peter, Herkec Ratkajec sin, Mušec Tomo, Vedriš Štefan, Psarić Josef, Berlek Joso, Nahod Jana, Hlapčić Ignac;

1854.-1887. (Sa) Orešje Gornje: Ztunja Josip, Ztunja Mihalj, Ztunja Ivan, Podolnjak Antun, Šaguth Tomaš, Podolnjak Imbro, Kirinec Janko, Baćan Stjepan, Sakmardi Andraš, Petriček Andraš, Grošinić Baltazar, Klučar Imbro, Gorički Andraš, Gorički Imbro (Mihalj), Pavlak Andraš, Bužanec Petar, Ratkaj Josip.

POLONJE *(Polonye)*

God. 1549. spominje se posjed Polonje – vlasništvo Ane, kćeri Andrije Golenića iz Blaškovca[167]. 1702. zabilježeno je selo *Polonie* u župi Sv. Ivan Zelina a 1720. sela Donje *(Inferior)* i Gornje *(Superior)* Polonje.

Polonje Donje *s. u ž. Križev., k. Novimarof, rkž. i pšt. Sv. Ivan, sdč. Bisag; 7 kuć, 91 st.*

Naseljenost:

god.	1857.[168]	1890.*	1900.*	1910.*	1921.*	1931.*	1948.*
st.	91	140	224	268	290	290	295

Polonje Gornje *s. u ž. Križev., k. Novimarof, rkž. i pšt. Sv. Ivan, sdč. Bisag; 11 kuć, 182 st.*

[165] Arhiv obitelji Fodroczy, kut. 31.

[166] HDA, Acta comitatus Zagrabiensis fasc. CCCLXIX, anno 1861-1862, § 170.

[167] *„Anna, filia Andreae litterati Golenych de Blaskowcz possesiones suas ... Polonye"* – Arhiv HAZU, D-XXX-I-29.

[168] Godine sa znakom (*) sadrže podatke za bivša naselja Donje Polonje i Gornje Polonje koja su tih godina bili odvojeno iskazani.

Naseljenost:

GOD.	1812. - 1841.		1850.	1857.*	1869.	1880.	1890.*	1900.*	1910.*	1921.*
ST.	v. Novo Mesto		585	182	339	367	278	25	210	189
GOD.	1931.*	1948.*	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	203	194	472	446	417	401	387	382	351	312

Glavari seoskih obitelji bili su:

1716.[169] Kramarich Lukach aliter Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Mattheas, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorecz Ivek, Kenchecz Matthe, Povszud Ferencz, Minyijel Ivek, Santek Ivan aliter Mali, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas (puszto), Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff pod Dvor, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Cerovecz Martin, Chernekovich Gyurko, Czindrics Thomas, Kirin Giurek, Petriss Steff, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Terczak Marko, Cwetko Mattek, Koszchecz Andrassevoga;

1720.[1] Gornje Polonje (Superioris Polonye): Michael Grosinich, Joannes Kramarich, Ambrosius Vugrinek, Gregorius Cinchich, Lurentius Petris, alter Petris, Georgius Verskÿ, deserta sessio Grosinich; Donje Polonje (Inferiori Polonye): Jacobus Gyurinecz, Stephanus Gyurinecz, Georgius Skarjecz, Andreas Koschecz, Joannes Kramarich aliter Busja, Lucas Kramarich, Georgius Kramarich, Stephanus Kramarich;

1720.[2] [170] Kramarich Lukach aliter Nizek, Gyurinecz Jakop, Gyurinecz Matthias, Banovecz Mihalj, Filipecz Ferencz, Podvorcz Ivek, Kenchicz Matthe Veliki veszda Ivek, Povszud Ferencz, Mingyel Jambrek, Santek Ivan aliter Mali, Rukelj Jurko, Vugrinek Gregur, Selko Mihalj, Kovach Blas, Koschecz Jakop aliter Skarecz, Littvich Ivek, Istok Steff, Rukelj Jurko aliter Szabol Kramarics, Poszavecz Thomas, Kenchecz Istvan, Rukelj Jurko aliter Tokorich, Cerovecz Martin, Chernekovich Jurko, Petriss Steff aliter Terczak, Terczak Marko, Stefanecz Martin, Tremszki Martin, Cinchich Thomas;

1774.[171] Gregur Mihalich, Thomas Kramarich, Stephan Vugrinecz, Gyura Chinchich, Thomas Terczak, Peter Petriss, Mikula i Blas Gyurinecz, Martin Terczak, Bartol Skarecz, Mihaly Buszia, Mihaly Selko, Gyura Rukely, Steff Niszek, Andras Sesztak, Marko Jelenich, Thomas Tremszki, Mato Silyak, Thomas Banovecz, Blas Sussecz, Blas Podvorecz, Simon Podvorecz, Andras Mumelass, Marko Rukely, Lukach Poszavecz, Gyura Steffanecz, Matthias Poszuda, Jakob Szermazi, Mato Pechek, Mihalj Kenchech, Thurchin Martin (des.), Mathia Roginich.

PREPOLNO *(Prypolno, Prepolnio, Prepolyno)*

S. u ž. Zagreb, k: Bistrica, pšt: Breznica, sdč: Orešje g; 5 kuć. 55 st. rkž: Bedenica – Selo 2 sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. Spominje se u popisu poreza: *1598. portio*

[169] Skupni popis podložnika mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Urbarium bonorum Rakovecz*, Arhiv HAZU IVb-63.

[170] Skupni popis podložnika iz mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Urbarium dominium Rakovecz*. Arhiv HAZU IVb-64.

[171] Skupni popis podložnika iz mjesta Novo Mjesto, Krečaves, Polonje – *Conscriptio ... a. 1774.* – HDA, KŽ, *Acta urbarialia*, kut. 746.

condam Joannis Wojkffy in PRYPOLNO col.1, portio Wolffgangi Wojkowych col. 1. 1704. *Prepolyno*, selo u župi Bedenica te 1720. *pagus* (selo) Prepolno.

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1866.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	51	51	48	57	55	55	73	71	90	84	103
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
STAN.	90	107	111	125	142	118	102	93	81	71	50

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Andreas Kassaych, Martinus Penthych:

1720. Lucas Kassay, Thomas i Georgius Pentich, Joannes Blattarich;

1854. - 1887. (SA) Hazulin Ivan, Serpak Ivan, Hržić Josip, Kašaj Mato, Kašaj Juraj, Kašaj Franjo.

PRETOKI *(Prethoka, Prethoca, Pretoka, Pretoke, Pretok)*

S. u ž. Zagreb, k. pšt. rkž. i sdč: Sv. Ivan; 19 kuć 144 st. – ovamo spadaju hrp. kuć Berislavec i Podbrodarcem – Selo ¼ sata sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline. Godine 1327. se spominje „dolina zvana Pretoka"[172] a 1335. „jarak Pretoka"[173]. U popisima poreza iz 16. st. zabilježeno je: *1517. PRETHOKA Johannis et Petri de Kalyn f. 1, Ibidem Nicolai de Kalyn, Ibidem Georgii de Kalyn, Ibidem Valentini Dropwchich cum Georgio Sygrych f. 1; 1598. Nobiles unius sessionis In PRETHOKA*[174]. U urbaru iz 1720. spominje se selo Pretoka *(pagus Pretoka)* kao posjed plemića jednoselaca *(nobilium unius sessionis)*[175].

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	64*	92*	98*	99*[176]	105	70	112	118	139	92	103
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
STAN.	93	150	141	143	175	226	254	284	310	295	277

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Mattias Segrowych, Stephanus idem;

1720. Petrus Segrovich, Georgius Segrovich, Andreas Muljak, Barbara Muljak;

1842.[177] nob. Sigrovich Andreas.

PSARJEVO *(Pizer, Phizer, Pezerie, Pezerya, Pzaryewo, Pzarjevo)*

„Psarjevo Gornje i malo selo Psarjevo" zabilježeni su 1295. u opisu međa zemlje

[172] *„ad unam vallem dictam Prethoka"* – CD IX, doc. 285, p. 342.

[173] *„unum fossatum Prethoca dicta"* – CD X, doc. 166, p. 233.

[174] Adamček-Kampuš. *Popisi*, str. 440.

[175] *Urbarium ... Superiori Zelina.*

[176] Popisano zajedno s Berislavcem.

[177] Arhiv obitelji Fodroczy kut. 30.

Nespeš[178]. U ispravi bana Mikića iz 1333. spomenuta je „zemlja u Donjem Psarjevu"[179] a 1397. „posjedi Gornje i Donje Psarjevo"[180]. Popisi poreza tijekom 16. st. bilježe posjed, a ponekad i *castrum*: *1507. PEHERIO Johannes et Nicolai 33, 1517. PZARYEWO Johannes et Nicolai de eadem 50, 1520. PEZERYA Nicolai Pezery 11 (pauperes 6), ibidem Pauli litterati de eadem 7 (pauperes 7); 1543. PEZERYO Johannis fl. 10, ibidem Francisci fl. 5, ibidem prebendarii fl. 1; 1546. PEZERYO Ladislai 10, ibidem Nelepeczy 5, ibidem prebendarii 1; 1553. PEZERYO Joannis f(umi) 10, Nelepeczy f. 5, ibidem plebani f. 1, Georgii Ladomer f. 1; 1553. PEZERYO Ladislai 10, ibidem Ladislai junioris idem 4, ibidem prebendarii desertum; 1554. PEZERIO Ladislai 8, ibidem Ladislai junioris idem 4, ibidem prebendarii desertum; 1559. PEZERIO Francisci Imprych № 1 ½, 1560. PEZERIO Francisci Imprych 1 ½, 1566. PEZERYO Ladislai cum domina Petronella relicta Francisci similiter Pezery 4, Ibidem Ladislai et Nezpessei 2, Ibidem domine Ursulae relictae Balogh 2, Ibidem Petri Telecz 1, Prebenda in eodem Pezeryo ½; 1567. PEZERIO relictae Francisci Pezery f. 2, Ursule relictae Marci Balogh f. 2, Petri Thelecz f. 1, Prebenda in eodem Pezeryo ½; Ladislai Nezpessey f. 3, Petri Imprych f. 1 ½, Joannis Karinchych 1 ½, relictae Orehoczy f. ½, Michaelis Zabo f. 1; 1568. PEZERYO Ladislai Nezpessey cum Stephano orphano et relicta Balogh fratribusque f. 5, Ibidem relictae Francisci Pezery cum filiabus Joannis f. 2, Ibidem Petri Imprych f. 1 ½, Ibidem Joannis Karynchych f. 1 ½, Ibidem relictae Orehoczy f. ½, Ibidem Michaelis Zabo f. 1; 1570. PEZERYO Ladislai Nezpessey f. 1, Ibidem Stephani Pezery f. 1 ½, Ibidem relictae Balogh f. 1 ½, Ibidem relicate Francisci Pezery f. 1, Ibidem filiorum Joannis Pezery cum Michaele Zaboo f. ½, Ibidem Jaonnis Karynchych f. 1, Ibidem Ladislai Imprych f. 1, Balthasari Orehoczy f. ½; 1573. In PEZERYO Ladislai Nezpessey f. 1 (pauperum f. 3 ½), Ibidem Stephani Pezery f. 2 (pauperum f. 4), Ibidem relictae Marci Balogh cum Draskowych f. 2 (pauperum f. 3), Ibidem relictae Francisci Pezery f. 1 ½ (pauperum f. 2 ½), Ibidem filiorum Joannis Pezery cum Michaele Zaboo f. ½ (pauperum f. 4), Ibidem Jaonnis Karynchych f. 1 ½ (pauperum f. 3), Ibidem Ladislai Imprych cum fratre f. 2 (pauperum f. 2 ½), Ibidem Gasparis Orehoczy f. ½ (deserti f. 2 ½); 1574. PESZERYO Ladislai Nezpessey cum relicta Baxay f. 1 ½, Ibidem Stephani Pezery f. 2, Ibidem Petri Draskowych cum Pwnek f. 2, Ibidem relictae Francisci Peszery f. 1, Ibidem Michaelis Szabo cum Marygolth f. 1, Ibidem Jaonnis Karynchych f. 1 ½, Ibidem Ladislai Imprych f. 1 ½, Ibidem Gasparis Orehoczy f. ½; 1576. Castrum PESZERWARA, Ibidem Ladislai aliter Nezpessei f. 1 ½, Ibidem Stephani Pezery f. 2, Ibidem Petri Draskowych cum Mathia Balogh f.1, Ibidem Stephani Nelepeczey cum Georgio Pwnek et puella Sophia f. 1, Ibidem loco Francisci patris Joannis Peszerey cum consorte Petry Poyatych f. 1, Ibidem Michaelis Zaboo cum Adamo Marygolth f. 1, Ibidem Jaonnis Karynchych f. 1 ½, Ibidem Ladislai Imprych apud manus Stephani Peszery f. 1 ½, Ibidem Gasparis Orehoczy f. ½; 1578. Castrum PESZERWARA, Ibidem Ladislai alias Nezpessei cum Stephano Pezery f. 3 ½, Ibidem Petri Draskowych cum Balogh f.1, Ibidem Georgii Pwnek cum Nelepczey f. ½, Ibidem Dorothych f. ½ , Ibidem Joannis Pezery cum Poyatych f. 1, Ibidem Michaelis Zaboo cum Marygolth Adamo f. 1, Ibidem Jaonnis Karynchych f. 1 ½, Ibidem Ladislai Imprych f. 1 ½, Ibidem Gasparis Orehoczy f. ½; 1582. In*

[178] „*Pizer Superior et minor villa Phizir*" – CD VII, doc. 196, p. 216.

[179] „*terra in Inferiori Pezerie*" – CD X, doc. 98, p. 119.

[180] „*in possesionibus … Felseupzeryo, Alsopzeryo*" – CD XVIII, doc. 183, p. 283.

PEZERYO Ladislai Nezpessey cum Stephano et Joanne Peszery, Petro Poyatich, Karynchych et Orehoczy f. 5 ½, Ibidem pauperum f. 1, Ibidem Petri Draskowych f. ½, desertatus ibidem f. ½, Ibidem Dorotyych f. ½, Ibidem Georgii Pwnek f. ½, Ibidem Zaboo cum Marygolth f. 1, Ibidem Ladislai Imprych f. 1 ½; 1588. . In PEZERYO Ladislai Nezpessey cum Stephano Peszery, Karynchych et Orehoczy f. 4, Ibidem Petri Draskowych cum Dorothych et relicta Georgii Pwnek f. 1, Ibidem Petro Poyathich cum Sarap Tomasko et Joanne Pezery f. 1, Ibidem Michaelis Zabo cum Marygolth f. 1, Ibidem Ladislai Imprych f. 1; 1596. In PEZERYO Stephani Peszery cum Karynchych et Orehoczy ac Sarap f. 1 ½, Ibidem Petri Draskowych aliter Vayde cum Punek et Megyurechky f. ½, Ibidem Petri Poyathich cum Tomasko, Johanne Pezery et Spyssych f. ½, Ibidem Zabo cum Marygoltt f. ½, Ibidem relictae Ztoych f. ½, Ibidem Blasyewych f. 1 ½; 1598. In FELSEO PEZERIO portio egregi Stephani Pezery 4 d(omus), portio haeredum condam Joannis Pezery 1 d, portio dominae Annae Myhanowych 1 d, portio egregii Petri Draskowych 1 d; In PEZERIO portio nobilis Melchioris Orehowecky 1 d, portio egregii Joannis Spissych 1 d, portio nobilis dominae Magdalenae Telecz consortis Stephani Kosswtych 1 d; 1600. in PEZERYO Stephani Pezery 15 d, Helenae Nezpessy consortis Nicolai Megyrechky 2 d, Annae Mihanowych relictae Pauli Thremecz ibidem 3 d, Petri Draskowych Woywode ibidem 3 d, Barbare Karynchich ibidem 1 d, Margarete Pezery relictae Poyattych 3 d, Haeredum Joannis Pezery 1 d, Melchioris Orehowecky ibidem 1 d, Weronicae Imprych consortis Joannis Spyssych 1 d, Magdalenae Thellecz consortis Stephani Kosswttich 3 d. Tada, kao i kasnije, Psarjevo je bilo podijeljeno na Gornje i Donje (mađ. *Also i Felseo*, lat. *Superior i Inferior*).

Psarjevo Gornje *s. u ž. Zagreb., k. rkž. i pšt: Sv. Ivan, bilj: Blaževdol, sdč. u m; 18 kuć 227 st.*

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	v. Donje Psarjevo (zajedno popisani)					280	338	351	451	730	833
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	844	848	901	864	807	567	531	476	477	467	419

Psarjevo Donje *Zagreb., k. rkž. i pšt: Sv. Ivan, bilj: Blaževdol, sdč. u m; 16 kuć 280 st. – Sdč. ima podr. mj.: Blaževdol, Bukovec, Bunjak, Hernjanec, Nespeš, Psarjevo g, Suhodol, Velikagora, 182 kuć. 2.197 st.*

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	397	365	498	546	585	227	277	285	320	336	384
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	388	409	408	398	373	360	347	333	318	311	284

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Felseo Pezerio (Donje Psarjevo): Valentinus Zerecz, Matthias Kwchis, Joannes Ztrelar, Benedictus Skerlecz, Blasius Belych, Michael Mattekowych, Nicolaus Berlych, Paulus Pieczak; Psarjevo (Pezerio): Georgius Jwchecz, Georgius Gwsthowych, Jacobus Belsich;

1720. [181] Superior (Gornje) Psarjevo: Matthias Szkerlecz, Georgius Szkerlecz, Matthias Suljich, Petrus Pechek, Joannis Szkerlecz, Petrus Strelar, Lucas Kerljan, Andreas Kukuvachecz, Matthias Sokol, Paulus Bilussich, Petrus Bilussich, Lucas Gustovich, Franciscus Gustovich, Michael Hlapecz. Inferior (Donje) Psarjevo: Jannes Hudich, Paulus Chahel, Thomas Segman *(des.)*, Joannes Betrina *(des.)*, Matthias Pek *alias* Kussich, Matthias Sivecz, Georgius Blasak, Georgius *(drugi)* Blasak, Matthias Kavich, Joannes Pivarich, Andreas Pivarich, *curia* D. Georg. Czulifay.

RADOIŠĆE *(Radowysthye, Radowyschie, Radoysche, Radoische)*

S. u ž. Križev., k: Novimarof pšt: Breznica, sdč: Bisag; 22 kuć 244 st. - 215 rkž: Bisag, 29 giž: Salnik. – Selo 2 i ½ sata sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline. Potok Radoišće *(flumen Rodowissa)* spominje se 1245., zatim 1320. *(Radowysche)* te 1381. *(Radonyscha)*[182]. Kao selo spominje se 1506. *(Radowysthye)*[183] a potom i 1510. *(Radowyschie)* [184], te 1520. kada je podijeljeno na Gornje i Donje *(possessio Radoische superior et inferior ad castrum Rokonok pertinens Petro literato de Hozyweghy*[185]*)*. Zabilježeno je u popisima poreza tijekom 16. stoljeća: *1533. RADOYSCHE relicte Hozywheghy fl. 4; 1543. RADOYSCHE Nicolai Hozzweghy fl. 3; 1554. RADOYSCHE Nicolai Hozweghy 3;* da bi ga Turci opustošili, te u popisu iz 1570. nalazimo zabilježeno: *RADOYSCHE Nicolai Hozzwheghy per hostes Thurcas omnino desertum*[186]. Zrinski ga ponovo naseljavaju god. 1618. te je u Urbaru iz 1630.[187] popisano kao novo naselje *(nova colonia)*, čiji su stanovnici bili obvezni davati dvije kunske kože *(mardurinas pelles)* te ratovati kao Lonjičani *(Item militare ut Loniczenses)*. Doseljenici su, sudeći po imenima i prezimenima, bili Slavonci *(Slovinci)*, međutim kasnije ga naseljuju i Vlasi pa se tako u urbaru iz 1709. spominje kao selo naseljeno vlaškim slobodnjacima *(villa Radoische Valachorum libertinorum)*, iako je iz popisa razvidno kako je riječ o miješanom *(slovinsko-vlaškom)* selu. Do kraja 18. st. u urbarima Rakovca.

Naseljenost:

god.	1784.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
st.	254	221	193	216	218	244	227	236	324	409	500
god.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
st	471	539	538	557	526	431	383	307	295	259	178

Glavari seoskih obitelji bili su:

[181] Neodvojeno popisani stanovnici oba sela; isto tako i u popisima za godine 1795., 1812.,1821., 1831., 1841. i 1850.

[182] CD IV, doc. 250, p. 285; CD VIII, doc. 467, p. 573. i CD XVI, doc. 176, p. 209.

[183] MOL Dl 37791.

[184] MOL, DL 37868.

[185] Oficijal Jurja Brandenburškog *(Petrus litteratus de Hozywegh, officiales Georgii, marchionis Brandenburgiensis)* Arh. HAZU, D-XXV-72.

[186] Adamček-Kampuš, *Popisi*, str. 233.

[187] Lopašić, Radoslav. *Hrvatski urbari* MHISM 5, Zagreb, 1894., str. 182.

1630. Ivan Šafran (des.), Georg. Bertić *loco* Blas, Laur. Tkačak, Fabek (des.), *rel.* Emericus Turopolec, Georg Kandar, Gregor Benković (des.), Petr. Bedeković (des.), Nicol. Božec, Gregor. Bisažan (des.), Georgius Petričić (des.), Martin Horvat;

1638. Joannis Tkachak, Michael Bossecz, Petrus Kandar, Georgius Kandar, Joannis Kuber, Georgius Bertich, relicta Emerici Turopolecz, Martinus Horuath aliter Babich, Georgius Turchinich;

1716. Bertich Sztanek knez, Bulich Rado, Prigorcz Peter, Hranilovich Gergich, Kachak Steff, Hranilovich Todor, Beszedich Vaszo, Poszavecz Matthe Salominecz, Poszavecz Matthe drugi i sztareji;

1720.[1] Bertich Sztanek ~~knez~~, Bulich Rado, Hranilovich ~~Gergich~~ Vid, Kachak Steff, Hranilovich ~~Todor~~ Mihail, Beszedich ~~Vaszo~~ Giurko, Poszavecz ~~Matthe starssi~~ Marko;

1720.[2] Marcus Siprak, Sztaniszlaus Bertich, Simon Kachak, Matthias Poszavecz, Paulus i Martinus Hodopir, Stephanus Feliak, Michael Habunek, Georgius Bereskovich, Georgius Giamutek;

1750. Ioannes Sabarich, Blasisus Bertich, Stephanus Kachak, Rade Bulich, Demetrius Hranilovich, Georgius Poszavecz, Stephanus Poszavecz, Vaso Hranilovich, Georgius Besedich;

1753. Hranilovich Micahel, Hranilovich Mitter, Bertich Blasius, Bulich Rade, Szadarich Ivan, Kachak Stephanus, Poszavecz Lukach, Poszavecz Marko, Besedich Georgius, Siprak Stephanus;

1755.[1] Michael Hranilovich, Mitar Hranilovich, Blasius Bertich, Rade Bulich, Joannes Szadarich, Lucas Poszavecz, Marcus Poszavecz, Georgius Beszedich, Georgius Siprak;

1755.[2] Ioannes Sadarich, Stephanus Kachak, Basilius Hranilovich, Vid Hranilovich, Andreas Bertich, Rade Bulich, Stephanus Poszavecz, Marcus Poszavecz, Gjurko Beszedich;

1769. Bertics Petrus, Bessedics Georgius, Czindrics Josephus, Hranilovics Nicolaus, Hranilovics Vitus, Kachak Joannes, Posavecz Stephanus, Posavecz Georgius, Szadarics Joannes;

1774. Marko Vodopia, Pavel Vodopia, Anton Jurisskovich, Marko Habunek, Gyura Habunek, Mattek Berczkovich, Steffan Berczkovich, Lukach Felyak, Marko Siprak, SLOBODNJACI (LIBERTINI) DOMINAE ELEONORE PATACHICH: Gyuko Hranilovich, Pavo Hranilovich, Petar Bertich, Ivan Sugich, Ivan Szadarich, Pavel Kachak, Gyuro Poszavecz, Mihaly Poszavecz, Illia Beszedich.

SVETA HELENA *(Zenth Ilona, Zent Ilona, Zenthilona, Zentilona)*

S. u ž. Zagreb, k. pšt. i rkž. Sv. Ivan; sdč: Paukovec, 437 st. – Selo 1 sat i ¾ zapadno od Sv. Ivana Zeline. Spominje se 1520.[188] kao i 1521. [189] kao posjed što ga prior Matija Barač *(Mathias Barach)* zalaže plemiću Simonu Mršiću *(Simon Mersich)*. U popisima poreza druge pol. 16. st.: *1566. ZENTILONA Francisci Mykwlych f 4, 1566. ZENTH ILO-*

[188] *„possessiones Zenth-Illona"* – Arhiv HAZU, D-XXV-46.

[189] *„possessiones Zenth-Illona"* – Arhiv HAZU, D-XXV-61.

NA Francisci Mykulich f. 4, 1573. ZENT ILONA Gasparis Mykwlich f. 4 ½, 1574. ZENT ILONA eiusdem (Gasparis Mykwlich) f. 5 ½, 1578. ZENT ILONA eiusdem f. 4 ½, 1582. ZENT ILONA eiusdem f. 4 (ibidem pauperum f. ½), 1588. ZENT ILONA eiusdem f. 3, 1596. ZENTH ILONA eiusdem f. 1, 1600. ZENTT ILLONA eorundem (Georgii Mykwlych de Podlapacz domus 20). Nikola Zrinski je 1623. zalaže plemiću Koczyju[190], kojega je naslijedila obitelj Češković. Sredinom 18. st. drži je podžupan Saić, a udajom njegove kćeri za Ivana Kapistrana pl. Čepinskog (o. 1760.) dolazi u posjed slavonske plemićke obitelji Adamovich-Čepinski. Oženivši Kapistranovu nećakinju Mariju Adamović, vlasnik posjeda postaje 1825. Wilhelm barun Hellenbach von Paczolay, koji ga 1866. prodaje Kolomanu pl. Mikšiću *(Mixich)* od Lukavca, velikom županu Zagrebačke županije. Na mjestu starije kurije podignut je u prvoj pol. 19. st. jednokatni dvorac u romantičarskom stilu, po kronološkom redoslijedu vlasnika nazvan Adamović-Hellenbach-Mikšić. Dvorac je stradao u potresu 1880. a krajem 19. st. Mikšići ga obnavljaju.[191] – Kapela Sv. Helene je srednjovjekovna građevina neogotički obnovljena 1866. godine. Ne spominje je popis 1334. jer nije bila župna crkva, no 1550. je zabilježen „župnik crkve Sv. Helene u Moravču"[192].

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1866.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.
ST.	290	278	311	267	437	437	375	416	481	522	559	586
GOD.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011.	2011.	2021.
ST.	598	604	586	551	490	472	445	400	366	366	366	353

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Nicolaus Laczkowych, Martinus idem, Ambrosius Jambreczeczew, Vrsula Laczkowychka, Blasius Kowach, Mattias Jakopchych, Simon Kowach, Michael Ozych, Nicolaus Krwpzky, Mattias Konkowych, Andreas Chadowchych, Mattias Dezpott, Marcus Bertechych, Simon Bertechych, Mattias Bugyan, Paulus Bertechych, Michael Nowosel, Antonius Kowach, Andreas Jerchek, Thomas Sthwbych.

SVETI IVAN ZELINA *(Zelyna, Zelyna Superior, Zelina gornja)*

s. u ž. Zagreb., kotarski sud, pšt. i sdč. s bilj. U m. 99 kuć. 624 st. rkž. s crkvom Sv. Ivan u m; učio. 1 učit. 31 md. 21 žd – Ovamo spadaju hrp. kuć. Klanjec, Malčevci i Tèrsci d. – Sudčija ima podr. m: Biškupec, Črečan, Hrastje, Kalinje, Obrež, Pretoki, Šalovec, Šulinec, Topličica d. i g. 317 kuć. 2182 st. – Rk. Župa u nadbis. Zagreb.; adj: Kalnik, dj. Zelina, ima podr. m: Krečaves, Novomiesto, Orešje d., Polonje, Psarjevo d. i g., Velikagora, Zadèrkovec, i čitavu miest. sdč. 3822 st. – 1175. spominje se predij Zelina *(predium Zelina)* a potom 1200. i selo Zelina *(ville Zelina)*[193]. Godine 1326. zabilježeno je trgovište Zelina *(Zelna foro)*[194] a 1327. grad-utvrda Zelina *(castrum Zelna)* i njeni vlasnici obitelj *Bychkele (Byczkele) de Zelnavar*[195].

[190] HDA, *Urbaria et conscriptiones 7*, 27.

[191] Marić, Matija *Stropni medaljoni iz dvorca Adamović-Hellenbach-Mikšić* u. Godišnjak hrvatskog restauratorskog zavoda 10/2019, str. 146-147.

[192] *„plebanus ecclesie s. Elene in Marocha"* – Muzej zbirka u Zelini (MZZ).

[193] CD II, doc. 136, p. 139, odnosno CD II, doc. 327, p. 354.

[194] CD IX, doc. 259, p. 317. i doc. 285, p. 344.

Zelingrad se spominje tijekom 16. st. u popisima poreza: *1507. ZELYNAWAR cum pertinentiis magnifici Johannis Zepesiensis 69; 1509. Castrum ZELYNAWAR domini Johannis 50, Petri Horwath Zelyna 16; 1517. ZELYNAWAR cum pertinenciis domini waywode 60; ZENTH IWAN plebani de eadem 1; 1520. ZELENAWAR cum pertinenciis domini waywode Transilwaniensis 55 (pauperes 26); 1533. Combusta in eodem processu ZENTH IVAN Emerici Bradach; 1543. ZELYNA Kerechyny fl. 40; 1546. ZELYNA Kerechyny 40 1553. ZELYNA Georgii Myhanoych fumi 3; Ibidem Ambrosii litterati fumi 3; ZELYNA Kerechyny fumi 40; 1553. ZELYNA Kerechyny 20; ZELYNA Georgii Myhanowych 3; Ibidem Ambrosii litterati 2; Ibidem Mathiae Zremach; 1554. ZELYNA Kerechyny 20; ZELYNA Georgii Myhanowych 3; Ibidem Ambrosii litterati 2; Ibidem Mathiae Zremach 4; 1566. ZELYNA Michaelis Kerecheny 10; Ibidem Ladislai idem 12; Ibidem relictae Andreae Kerechyny 6; Ibidem plebani de Zenth Iwan ½; ZELINA Georgii Myhanowych 2; Ibidem Ambrosii litterati 3; Ibidem Ladislai Pezeri fumi 6; Ibidem Ladislai Imprych 1; Ibidem Francisci Imprych 1; Ibidem Joannis Karynchych 1; 1567. ZELYNA Michaelis et Johannis quondam Kerecheny fumi 2; ZELYNA in pertinentiis Bobonok (?! Rokonok) domini Erdewdy fumi 5; ZELYNA Christophori Brada fumi 3; ZELYNA Ambrosii litterati Gregoriancz fumi 3; 1568. ZELYNA Michaelis et quondam Joannis Kerecheny fumi 12; Ibidem Christophori Kerecheny fumi 6: Ibidem Matthiae Kerecheny fumi 6; ZELYNA relictae quondam Andreae Kerecheny fumi 6; ZELYNA in pertinentiis Rakonok dominorum Erdewdy fumi 5; ZELYNA Christophori Brada fumi 3; ZELYNA Ambrosii litterati Gregoriancz fumi 3; 1570. ZELYNA Michaelis Kerecheny fumi 5; Ibidem Matthiae Kerecheny fumi 5; Ibidem Christophori Kerecheny fumi 5; Ibidem relictae Andreae Kerecheny fumi 4; ZELYNA in pertinentiis ROKONOK dominorum Erdewdy fumi 5; Ibidem Christophori Brada fumi 2 ½; Ibidem Ambrosii Gregorianczy fumi 2; 1573. ZELYNA Michaelis Kerecheny fumi 4 ½ (deserti fumi 3); Ibidem Matthiae similiter Kerecheny fumi 4 (deserti fumi 2 ½); Ibidem Judit loco Christophori Kerecheny fumi 4 (deserti fumi 2 ½); Ibidem relictae Andreae Kerecheny fumi 4 (deserti fumi 2 ½); Ibidem Stephani Bradach fumi 5 (deserti fumi 2 ½); ZELYNA heredum olim domini Erdewdy bani fumi 5 (deserti fumi 1 ½); Ibidem Christophori Brada fumi 3 (deserti fumi 2); Ibidem Stephani de Gregoriancz fumi 3 (deserti fumi 2); 1574. ZELYNA Michaelis Kerecheny fumi 4; Ibidem Matthiae Kerecheny fumi 4; Ibidem puellae Juditae loco Christophori idem fumi 4; Ibidem relictae Andreae idem fumi 5; Ibidem Stephani Bradach fumi 5 ½; ZELYNA heredum olim domini Erdewdy fumi 5 ½; Ibidem Petri Myhanowych fumi 3 ½; BWKOWCZ et ZELYNA Stephani Gregoryanczy fumi 3 ½ 1576. ZELYNA Michaelis Kerecheny cum puella Judit fumi 8; Ibidem relictae Mathiae Kerecheny fumi 4; Ibidem relictae Andreae idem Kerecheny fumi; Ibidem Stephani Bradach fumi 5 (Ibidem pauperum fumus ½); In ZELYNA dominorum Erdewdy fumi 5 ½; Ibidem et BWKOWCZ Petri Myhanowych fumi 3 ½; Ibidem Stephani de Gregoryancz fumi 3 ½; 1578. ZELYNA Michaelis Kerecheny cum puella Judit fumi 8; Ibidem relictae Mathiae Kerecheny fumi 4; Ibidem relictae Andreae idem Kerecheny fumi 5; Ibidem relictae Stephani Bradach fumi 5; In ZELYNA dominorum Erdewdy fumi 5 ½; Ibidem et BWKOWCZ Petri Myhanowych fumi 3 ½; Ibidem Stephani Gregoryanczy vicebani fumi 3 ½; 1582. ZELYNA Michaelis Kerecheny cum Judit fumi 8; Ibidem relictae Mathiae Kerecheny fumi 4; Ibidem*

[195] CD IX doc. 295, p. 357 i CD XVIII, doc. 213 p. 318.

relictae Anthonii Kerecheny fumi 5; Ibidem dominae Sophiae Kerecheny relictae olim Bradach fumi 4 (Ibidem per Valachos desertatus fumus 1); 1588. ZELYNA Michaelis Kerecheny cum domina Judit fumi 6 ½; Ibidem relictae Andreae Kerecheny fumi 3 ½; Ibidem dominae Sophiae Kerecheny cum portione Mathiae idem fumi 6 ½; ZELYNA dominorum Erdewdi fumi 5; Ibidem et in BWKOWCZ Syssynachky cum Ladislao Saffarych fumi 2; Ibidem domini Gregoryanczy fumi 3; 1596. ZELYNA Michaelis Kerecheny cum domina Judit fumi 2; Ibidem relictae Andreae Kerecheny fumi 2; Ibidem dominae Sophiae Kerecheny cum portione Mathiae idem fumi 2 ½; 1600. Casparis Blasyewych in ZELINA domus 7; Wolffgangii Sisinachky nunc apud in manus Stephani Domyanych in ZELINA domus 3; Annae Chernokoczi relictae Petri Zttoych in ZELINA domus 5; Ladislai Kerecheny in pertinentiis castri ZELYNA domus 18; Sophiae idem relictae Stephani Bradach domus 27; Haeredum Joannis Zaboky ibidem domus 5. Od 1635. Zelingrad se spominje kao razoren i napušten: *„dirutum castrum Zelina"*[196]. – Župna crkva Sv. Ivana Krstitelja spominje se 1200. *(ecclesia sancti Johanni)* [197], zatim u prvom popisu župa iz 1334. *(ecclesia b. Joannis babtistae de Marocha)*, dok se u drugom popisu iz 1501. spominje njen župnik Benedikt *(Benedictus, plebanus in Marocha)*. Krajem 16. st. spominje se u popisima poreza: *1574. Plebani in MAROCHA ZENT IWAN fumus 1, 1576. Plebani in MAROCHA ZENTIWAN fumus ½ (pauperum fumus ½), 1578. Plebani in MAROCHA ZENT IWAN fumus ½, 1582. Plebani ecclesiae Zent Iwan fumus ½, 1588. Plebani in ZENTH IWAN fumus ½, 1596. Plebani in ZENTH IWAN cum plebano Omnium Sanctorum in Bedenycza fumus ½* itd. O njenom srednjovjekovnom izgledu svjedoče još samo neki gotički fragmenti zvonika, dok je današnji barokni izgled poprimila u 18. a definitivno u 19. st. a nakon dva požara (1828. i 1842.) u kojima je stradala.

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	285	365	470	452	504	624	759	722	848	946	986
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	908	986	1.050	1.164	1.241	1.738	2.188	2.535	2.772	2.764	2.583

Glavari obitelji crkvenih kmetova bili su:

1598. CRKVENI KMETOVI: Joannes Hadrowych, Georgius Gaizky, Jacobus Kraly;

1720. CRKVENI KMETOVI: Joannes Sturlecz, Joannis Sekula, Stephanus Sigrovich, Joannis Kenchecz, Pauli Horvath (des.), Horvathichka vidua.

1778. COLONI PAROCHIALIS: Turchich Ivan, Czury Lukach *nunc* Simun, Gyurovich Mikula, Turchich Peter, Turchich Martin, Turchich Gregur, Szkerlen Mattek.

ŠALOVEC *(Zalowczy, Salovecz)*

s. u ž. Zagreb., k. pšt. rkž. i sdč. Sv. Ivan, 34 kuć 220 st. – Selo ¾ sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. U popisu poreza 1598. zabilježeno je: *Portio domini Petri Castellanffy de Bygzad in ZALOWCZY inq. 2* te *Nobiles unius sessionis In SAWLOWCZ (5)*[198]. 1720. kao selo *Šalovec*, u posjedu plemića jednoselaca[199].

[196] Arhiv HAZU, D-LX-73, 74, 82.

[197] CD II, doc. 327, p. 354.

[198] Adamček-Kampuš, *Popisi*, str. 434 i 440.

[199] *„Salovecz … nobilium unius sessionis" – Urbarium ... Superiori Zelina*.

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	130	143	177	181	198	220	239	226	262	277	307
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST	294	280	229	212	181	144	155	144	168	169	156

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Andreas Kraniecz, Micheal Ferenchich, Thomas Berczkowych, Petrus Kowach, Joannes Kezecz, Georgius Andrechich; PLEMIĆI JEDNOSELCI: Lucas Lyzzyak, Thomas Dogach, Mattias Kodelyan, Nicolaus idem, Lucas Czykowych;

1720. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Nicolaus Prugovechky, Joannes Gywrkovecz, Petrus Mikovich, Michael Habienacz, Paulus Habianecz, Michael drugi Habianecz, Joannes Pechechky, Mato Pechechky, Marcus Pechechky, George Pechechky, Mathe Sadovich, Stephanus Sadovich, George Cziboczi, Mathias Sllik, And. Puljak, Petrus Puljak, Simon Antolkovich, Michael Pitep, George Gluhak, Blasius Kamenjak, Lucas Mamut.

ŠULINEC (*Solinczi, Sulinecz, Sullinecz)*

S. u ž. Zagreb., k. pšt. rkž. i sdč. Sv. Ivan; 15 kuća 82 st. – Selo ½ sata jugoistočno od Zeline. U urbaru iz 1704. spominje se pod imenom *Solinci*[200] a potom 1720. i 1795. kao Šulinec[201].

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	103	138	156	161	180	82	100	119	150	161	172
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	174	189	185	188	195	189	176	162	191	217	234

Glavari seoskih obitelji bili su:

1720. Marcus Bachjan, Gregorius Bachjan, Georgius Dukovich, Petrus Vaper, Georgius Dobchecz, Martinus Gassich.

TOMAŠEVEC *(Thomassevczy, Thomassevecz)*

S. u ž. Križev., k: Novimarof, pšt: Sv. Ivan, rkž. i sdč: Bisag; 12 kuć. 145 st. – Selo 1½ sat sjeveroistočno od Zeline. 1720. se spominje kao selo Tomaševci[202] a 1774. kao selo Tomaševec[203].

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	111	123	128	108	125	145	144	160	175	204	216
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	233	266	259	262	245	232	218	211	208	198	155

[200] *„1704. naziv sela u župi Sv. Ivana Krst. u Zelini; vjerojatno odgovara današnjem selu Šulinec“.* – Dobronić, *Po starom*, str. 156.

[201] *Urbarium ... Superiori Zelina* odnosno *Az első Magyarországi.*

[202] *„pagus Thomasseuczy“ – Urbarium ... Biszag.*

[203] *„possessio Thomassevecz“ – Conscriptio ... a. 1774.* – HDA, KŽ, *Acta urbarialia*, kut. 746.

Glavari seoskih obitelji bili su:

1720. Dusaich Andreas, Dusaich Martin, Czigan Matthias, Skomrak Georgius, Habuzin Matthias;

1774.[204] Coloni Domine Jankovich: Ivan Dusaich, Sztanko Dusaich, Stephan Dusaich, Gyuro Skomrak, Mihaly Habuzin, Andras Verschak, Thomas Verschak, Thomas Martinyak, Martin Martinyak, Andras Martinyak, Gyuro Simunaczy, Peter Klijes, Gyuro Marenschak, Joseph Dusaich, Pavel Pitola.

TOPLIČICA, donja / dolnja *(Thoplichcza, Felseo Thoplichicza, Thoplichicza Inferior) s. u ž. Zagreb., k. rkž. pšt. i sdč: Sv. Ivan; 16 kuć. 132 st. Ovamo spadaju hrpe kuća Borina i Mokričkibreg – Selo ½ sata istočno* od Sv. Ivane Zeline. Spominje se u popisu poreza iz 1598. kao posjed Stjepana Psarjevačkoga: *Portio Stephani Pezery FELSEO THOPLICHICZA inq. 1.* U urbaru iz 1720. spominje se kao selo Topličica *(Toplichicha)* naseljeno kmetovima vs. selo Gornja Toplica *(pagus Superior Toplicza)* naseljeno plemićima jednoselcima.

Naseljenost:

god.	1812.	1821.	1857.	1866.	1869.*[205]	1880.*	1890.*	1900.	1910.	1921.
st.	71	85	93	132	174	185	225	124	141	151
god.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
stan.	137	92	83	79	85	84	73	70	68	72

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Joannes Herwathich;

1720. Thomas Poszavecz, George Novosell (des.), Michael Voivodich, Joannes Pordobich, Michael Kamenarych, George Vidak aliter Mokrichky.

TOPLIČICA, gornja *(Toplicha, Thoplycza Superior, Also Toplichicza, Toplichicza Superior)*

S. u ž. Zagreb., k. rkž. pšt. i sdč: Sv. Ivan.; 29 kuć. 129 st. Ovdie ima vrelo tople rudne vode: Toplica. – Selo ¾ sata sjeverno od Sv. Ivane Zeline. Godine 1327. spominje se „posjed i potok Topliča"[206] a 1335. „potok Topliča"[207]. Potom 1423. kao „Gornja Toplica"[208] i „Gornja Topličica" 1528.[209]. U Popisima poreza iz 1598. spominju se posjedovni dijelovi više vlasnika: *Portio Ladislai Kerechiny col. 3, Sophie Kerechini relictae Stephani Bradach col. 1, Joannis Budor ac dominae consortis sua col. 1 In ALSO TOPLICZA* te *Nobiles unius sessionis In SUPERIORI TOPLICZA 3.* U urbaru iz 1720. popisano kao selo Topličica.[210]

[204] *Conscriptio ... a. 1774.* – HDA, KŽ, *Acta urbarialia*, kut. 746.

[205] *od 1869. do 1890. sadrži i podatke za Breg Mokrički.

[206] *„predictam possessionem Vugrini, filii Farkasii, Thoplicham dictam ... fluvium Topliche"* – CD IX, doc. 285, p. 343.

[207] *„fluvium Toplicha vocata"* – CD X, doc. 166, p. 232.

[208] *„Superior Thoplycza"* – MZZ.

[209] *„Joannes Sampwch de Felsew Thoplichicha!* – Arhiv HAZU, DXXVIII-111.

[210] *„pagus Toplichicza" – Urbarium … Superiori Zelina.*

Naseljenost:

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1850.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	146	118	236	260	285	129	155	184	185	243	265
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST..	256	262	221	205	190	142	103	96	121	157	170

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Caterina Chiakchycza, Georgius Kwchek, Joannes Bunthak, Blasius Gerdowich, Georgius Woywodich; PLEMIĆI JEDNOSELCI: Andreas Passych, Joannes idem, Stephanus Koschecz, Thomas Thomassynyak;

1720. PLEMIĆI JEDNOSELCI: Georgius Puljak, Emericus Puljak, Baltasar Poldrugach, Blasius Roschevecz, Franciscus Gragyen, Thomas Bassich.

1842.[211] nob. Poldrugach Josephus, nob. Czvetnich Blasius, nob. Koschecz Joannes, Gregurich Stephanus, nob. Cvetnich Balthasar, vidua Barbara Passich, nob. Szabolich Paulus, nob. Poldrugach Joannes, nob. Koschecz Blasius, nob. Koschecz Corporalis, nob. Antolkovich Stephanus, Joannes i Mathias.

TREM *(Threm)*

U popisima poreza: *1598. Portio dominae Helene Tremzke in THREM col. 2* i *Portio nobilis Pauli Orehovachky in THREM col. 3.; 1600. Helena Thremzka in THREM dom. 3* a potom u urbaru iz 1720. kao *pagus Trem* (selo Trem). Kasnije se popisuje (1821.) kao dio sela Zadrkovec te ga u Sabljarovu *Rječniku* iz 1866. više ne nalazimo.

Naseljenost:

GOD.	1821.
ST.	139

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Joannes Hrwpecz, Georgius Jarecz, Georgius Markwlyn, Georgius Symwnchych, Blasius Werbsky.

1720. *nobilio* Joannes Kosatich, Petri Denendek (des.), Martini Aloczy (des.), Martinus Jarecz, Mathe Plesarak, And. Markulya, Casparus Banek, Jacopus Jakopecz, Adamus Jurkovich.

TRŠCI *(Tèrsci)*

T è r s c i D o l n j i pl. dv. utiel. s. rkž. i k. Sv. Ivan, ž. Zagreb; 16 st. – T è r s c i G o r n j i 2 kuće utiel. s. Biškupec, rkž. i k. Sv. Ivan, ž. Zagreb; 11 st. – Bivše selo kraj Biškupca, ½ sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. Drži se da je tu bilo trgovište Četvrtkovec *(Chethverthkowcz, mađ. Chetörtökhel* [212]. God. 1598. spominje se kao *THERSECZ (In THERSCZY)*. Poslije podijeljeno na Dolnje i Gornje selo i pripadnost sela Biškupec.

[211] Arhiv obitelji Fodroczy kut. 30.

[212] Dobronić, *Po starom*.

Naseljenost:

GOD.	1866.
ST. (D+G)	27 (16+11)

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Petrus Ryhtar, Marcus Chegecz, Matthias Mathekowich, Nicolaus Ztrassych, Petrus Czwkecz, Paulus Pengak, Georgius Kemchich.

ZADRKOVEC *(Zaderkowcz, Zaderkovecz)*

s. u ž. Zagreb., k.: Bistrica, pšt. Breznica sdč: Orešje g., 18 kuć, 191 st. rkž: Sv. Ivan – Selo 1 ½ sat sjeveroistočno od Sv. Ivana Zeline. U popisu iz 1598. zabilježeni su posjedovni dijelovi u Zadrkovcu: *Portio dominae consortis egregii Gregorii Sugnetich in ZADERKOWCZ col. 1* i *Portio haeredum condam Joannis Woykffy in ZADERKOWCZ col. 1*. 1704. je zabilježen Zadrkovec *(Zaderkouecz)*, selo u župi Sv. Ivan Zelina, a onda se u urbaru iz 1720. spominje također kao selo Zadrkovec *(pagus Zaderkovecz)*[213].

Naseljenost:

GOD.	1812.*	1821.*	1831.*	1841.*[214]	1866.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	129	139	188	197	191	191	226	259	291	386	459
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	400	449	391	390	367	269	234	223	196	214	152

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Blasius Werlecz, Gregorius *privignus* (posinak) Stryglyew;

1720. Paulus Poiko, Ambrosius Pojko, Mathe Krupecz, Joannes Perkavecz.

ŽITOMIR *(Sythomeria, Sytomeryafew, Sÿttomir)*

s. u ž. Zagreb., k.: Bistrica, pšt. Breznica sdč: Orešje g sa bilj. u m; 22 kuć; 182 st. rkž: Bedenica – Selo 2 sata sjeverozapadno od Sv. Ivana Zeline. Godine 1209. spominje se „potok Žitomir koji utječe u Krapinu"[215]. Zatim je 1343. zabilježen posjed Žitomir[216] a potom i 1382.[217] odnosno 1397. godine[218]. Nadalje se tijekom 16. st. spominje u popisima poreza: *1507. SYTHOMERYE Joannis f. 8, 1509. SYTHOMERYE Joannis f. 8, 1517. SYTHOMERYE Gregorii Horwath f. 7, 1520. SYTHOMERYE Gregorii Czwethko f. 9, paupere s 7; 1543. SYTHOMER Gasparis fl. 6, 1546. SYTHOMER Gaspar 6; 1553. SYTHOMER Casparis fumi 6; 1554. SYTHOMER Melchioris 5; 1566. SYTHOMER Melchioris 4* i *1598. Portio Nicolai Fodroczy col 1, inq. 1, Portio Wolffgangi Thremecz col. 1.; 1600. Wolffgangi Thremecz in SYTTOMER dom. 3.* God. 1704. zabilježeno je selo Žitomir u župi Svih Svetih u Bedenici a potom se spominje i u urbaru iz 1720. kao *pagus Sÿttomir* (selo Žitomir).

[213] *Urbarium … Superiori Zelina.*

[214] U godinama označenim (*) popisano zajedno sa selom Trem.

[215] *„ubi Sitomeria cadit in Crapinam"* – CD III, doc. 75, p. 93.

[216] *„Sytomeryafew"* – CD XI, doc. 30, p. 41.

[217] *„possessionis in Sythomeria"* – Arhiv HAZU, D-VI-61.

[218] *„possessiones … in Sythomeria"* – Arhiv HAZU, D-VIIa-97.

Naseljenost

GOD.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1866.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
ST.	140	139	146	157	182	182	246	295	255	318	373
GOD.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
ST.	380	441	377	370	333	289	236	208	191	193	193

Glavari seoskih obitelji bili su:

1598. Joannes Bunchich, Jacobus Gurkowich, Stephanus Gajzky;

1720. Petrus cum Paulo Bunchich, Bartholomeus Prugovechky, Blasius Prugovechky, Georgius Hrejch, Martinus Kustich, Marcus Kustich, N. Horvath, Martinus Miklechich;

1854. - 1887. (SA) Bunčić Stjepan, Bunčić Josip, Bunčić Tomaš, Bunčić Antun, Bunčić Imbro, Hondrej Georgius, Sever Juraj, Ditković Antonija, Špiranec Andraš, Prugovečki Imbro, Prugovečki Ivan, Prugovečki Juraj, Prugovečki Josip, Prugovečki Andraš, Prugovečki Ignac.

SVETI IVAN ZELINA AS THE CENTRAL PLACE OF THE SURROUNDING COUNTRYSIDE

By Franjo Pajur, Zagreb / Eisenstadt

Summary

Initially an estate, then a settlement and church, then a fortified town, and then a market-town in the Moravče county, Zelina was predestined to become the central place of the surrounding countryside from its very beginnings, due to the "utmost importance" of its economic function, arising from the fact that it is situated on the Zagorje road route, and also owing to its defensive function in the fortification system as one of the protective routes of that road. Even though there is a relatively more than sufficient number of genuine historical sources, some uncertainties have remained unresolved (such as the relations between Zelina and Moravče, Zelina Sv. Nikola and Zelina Sv. Ivan, as well as the relations between market-town Četvrtkovec and market-town Sveti Ivan). However, those disputes do not affect the issue of centrality, because like most of our central towns, Sv. Ivan Zelina holds the central place in the countryside surroundings primarily owing to its role in transportation.

Key words: Zelina; Moravče; centrality

HODOČAŠĆE NA MARIJU BISTRICU

Željko Bajza, Zagreb[*]

Naša kuća je trošna kao da stoji na graničnoj točci vremena s koje će se strovaliti u sebe i postati prašina. U njoj su se nagomilala stoljeća koja će jednom u imploziji iscuriti u provaliju ostavljajući na zemlji crnu rupu. Od naboja neizmjernog vremena koje nosi u sebi svaka stvar se oglašava: ormari i vitrine škripe, starinska gusana peć tiho pucketa kao da je u njoj upaljen vječni plamen, svečano zveči sve posuđe (porculansko, emajlirano, teflonsko, aluminijsko), vrata tiho škripe (iako su zatvorena), pjeva jedan veseo glas iz ostave. S prvim znacima dolazećeg ljeta sve postaje prošlost, izblijedjelo je rumenilo ljeta, na vjetru lepršа uveli list, ništa ne osta od snova, godine prolaze u nadanjima da će čovjek upoznati sreću, pod stasitim kestenima blagog sumraka trče djeca. Vjetar pleše oko kuće pjevajući glasnije, pa tiše, i prošla je kratka ljetna noć, ljubav i mladost i čim rumen najavi zoru sve se gubi i nestaje, dim je išao iz dimnjaka, pas je lajao u noći, a klijale su pod borovima neke oči i zavidjele mi. To je dakle moja zemlja u san uljuljkana, zec pretrčava put, pas u hladu drijema, mirise vlažnog polja donose mi vjetri, lokomotiva odašilje noćni pisak, dvije crne ptice grakćući odlijeću.

Noćas sjedim na sjećanjima, duša mi premire od samilosti, bajka je to koja se zove djetinjstvo i ima beskrajnu moć. Uzbuđenje je to prije puta na koji ćemo krenuti u jutro. I jedna poruka, istinu pronesi kroz život, sveta istina daje snagu. Sat u kuhinji otkucao je pet sati, treba krenuti na put. Idemo pješice mama, tata, sestra i ja. Istina, to je da svatko s popevku nosi snoplje svoje. Sve je moje ovog dopodneva, leptiri izmiču suncu i snivaju kao mladost nasmijana i lijepa u živo-

* U ovom dvobroju, u završnom, trećem nastavku, objavljujemo putopise s 15. natječaja i programa *Hrvatski književni putopis*. Radovi su to (abecedno): Željka Bajze, Marije Drobnjak Posavec, Aleksandra Horvata i Irene Kalan. Prvi i drugi dio putopisa s tog natječaja (2021.) objavili smo u Kaju 3-4/2023. i 5-6/2023. (op. ur.).

tu bezimenih kojima nije jasno što donosi svanuće. Iz zipke zelenila prhnule su ptice, od izlaza do zalaza sunce je na krilima anđela i dani se i noći uvrću kako se ništa ne bi mijenjalo, sklopi ruke i moli se i u bijedi i u obilju. Put na Mariju Bistricu poučava pristojnosti života i tu *kaj* odnavek odzvanja na mjestima gdje se oštre suprotnosti u burnom srazu neodoljive ljepote. Ondašnje nade ostale su samo tlapnja. Kazivač sreće drži motku, a blagi zeleni bregovi kriju jedinstvenu ustaničku prošlost. Čujem brz ritam potkova i prolazak konjskih zaprega, ja tražim Zagorje u njegovim brežuljcima i drevnim poganskim stablima, u ovoj bi se ljepoti mogao trajno izmiriti.

Krenuli smo iz Poznanovca u istočno Zagorje put Marije Bistrice. Put nas je vodio k Lovrečanu i Zlatar Bistrici. Prolazimo pokraj dvorca u Poznanovcu. U neko svoje vrijeme Poznanovcem su gospodarili Mihanovići, Stubički, te obitelj Bedeković pa Prašinsky, Sermagei i drugi. Posjedi i dobra su s njima nestali. U dvorcu Poznanovec do kraja Drugog svjetskog rata održali su se Ritteri. Brat i setra Nikola i Greta Ritter izgubili su glavu po preokretu i u poratnim "društvenim promjenama", od tada je dvorac izraz sustavnog nemara i devastacije. Lovrečan smo susreli na brijegu. Prošli smo preko križanja za Mače i Zlatar, onaj put za Zlatar koji čini njegov sjeverni ulaz u grad. Vijugavim putom prošli smo močvarišta i močvarne livade. Kuće sam pamtio uz obje strane ceste. Bilo ih je starih i novih, nastanjenih i praznih. Nepokošena dvorišta s dračom i pusti dimnjaci potvrđivali su neživot ljudi. Polagano sunce izlazi, budi se dan, posljednje zrake šalje u san. Ali upravo u tom smiraju ljepotom veličanstvenom skrivaju povijest naroda moga, jablani uvijek postojano stoje, streme u visinu na slavu Bogu djedovini, obitelji i domaji, spoznaja kako svijet će preživjeti ovih čudnih dana kad nebo je noću crno, počeo sam pretraživati snove tamo gdje granica svemira rasplinjuje se kao mašta.

Krajolik je nešto pred čime strepimo, a u istom času nas opčinjava tako kako i Mojsije opada na koljena pred gorućim grmom. Kod Matoša je na primjer krajolik istodobno ideja, osobno putopisno iskustvo i poetička praksa, moralna vrijednost pejzaža jednako je sloboda. Kulturni krajolik genius loci ispunjen je sjećanjima, simbolima koji naviru iz kulturnih tragova zabilježenih u prostoru, starih dvoraca, vladara, književnih djela i znamenitih ljudi; tako Matoš u "Kod kuće" kaže da mi smo izdanci pejzaža, mi smo kao ta jabuka i taj grozd plodovi te zemlje, bilje, brda, zvijezde i mjesečina govore o Hrvatskoj istim jezikom kao Hrvati. Bog i priroda govore u haljinama lišća, jezerima dodiru sunca i vjetra i kapima kiše u srcu prirode svatko je od nas stanovnik svijeta, ljudi prolaze u spokoju nosi me preko mosta raskoš boja.

U Zlatar Bistrici ostavili smo prugu i rampu, onu koja propušta do pet putničkih vlakova na dan. Prometanje teretnih vagona nisam vidio. Da li je Rauchova

pruga na izdisaju? Nije elektrificirana. Bruj zagorske plavo-kninske dizelske oklopnjače potvrđivao je održivost tog prometnog pravca. Vlak, "zagorec„ je prošao. Imao je tri vagona. Ponekad ih prometuje s pet i više. Vagone je čuvao poneki putnik. Počesto se dogodi, da u prometu ima više vagona od putnika. Teretnih vlakova navodno sve manje prometuje. Nisam ih vidio. Zapadna cesta ide smjerom Lovrečana, Poznanovca, Bedekovčine, Zaboka, sjeverna k Zlataru i Ivančici, a južni za Tugojnicu, Podgađe Bistričko i Mariju Bistricu, a iza Laza Bistričkog izborom su putovi k Moravču, Lazu i Kašini. Konjščina ima i južni "rimsko suvremeni slijed" - i put preko Vinskog vrha bistričko poljaničkog, uz pogansko svetište, blizu Svetog Vida, do Marije Bistrice i dalje.

Stigli smo u Tugonicu. Čekam da priroda zaliječi otuđenost. Razumijem šapat drveća, pričanje rose, šuma se tamo dolje gotovo crvenjela u suncu kao da između granja probija plamen. Izlazak sunca slabio je nad rijekom. Pogled izmami jedno novo sjećanje i izroni iz magle neodređenosti. Čistina između drveća, dugačke sjene i koso svjetlo ranoga jutra u šumi izmame jedno novo sjećanje i izrone iz magle neodređenosti. Tu stoje redovi niskih kućica usjenjenih drvećem. Ono što se dogodilo davno ostalo je očito u mojem sjećanju u mojoj podsvijesti. Čovjek trajno hodi i traži sveto mjesto, hodočašće je uporno traženje toga mjesta, sam čovjekov život je jedno hodočašće u traženju smisla sreće i ljubavi. Bog homo viator je motivacija za sveti put, za sveti cilj. Ne moraš se pitati zašto sam uopće ovdje, cesta je poput priče. Svatko smije naći svoju jezgru. Moje stope ponijet će uspomenu koraka. Bude se suvremeni kreativni potencijali, razvoj kulturnog i kreativnog sektora, nedefinirana kompleksnost senzibiliteta. Čeka nas kreativna Europa. Treba obnoviti iznevjerene vrijednosti, vratiti ugled idealima. Gospodine, zašto su se umnožili progonitelji moji? Mnogi se poeti meni zdižu, mnogi govore da duši mojoj nema pomoći pri Bogu. Ti svejedno Gospodine jesi obrana moja, dika moja i uzvisuješ glavu moju. Glasom mojim. Vikao sam Gospodinu i poslušao je mene, iz gore svete svoje spal sam i zaspal tvrdo, ustao sam se gore, ar me je gospodin pod obrambu primio. Ne ću se bojati tisuću ljudi koji me opstrli jesu. Stani, Gospodine Bože moj, oslobodi me i sve odagnaj koji meni bez razloga suprotstavili su se.

Nezaobilazan je dio Hrvatskog zagorja bistrički kraj što vjekuje s nama povezan na neobičan, nerazjašnjen i neraskidiv način. Marija Bistrica zauzima središnji položaj. No, na tim su bregovima veće ljudske naseobine postojale još u 9. stoljeću. Naziv Bistrica prvi se put spominje 1334. godine kao sjedište župne crkve. A ono po čemu je ovo mjesto već stoljećima poznato izvan Hrvatske jest čudotvorni kip Blažene Djevice Marije Bistričke. Uspravna crna, drvena skulptura visoka 117 centimetara otok je spasa tisućama neutješenih, izgubljenih, molećih. Lik Bogorodice s djetetom koja po jednom tumačenju stoji na podnožju od

mjeseca. Mjesec pod Marijinim nogama znači njezinu bezgrešnost. Po drugima pak Marija stoji na ljudskoj glavi pokrivenoj kapuljačom. Tako se navodno ovjekovječio sam autor kipa. Kip je omalen, ali je velika slava njegova.

Ne znaš kada je tu ljepše! Je li u proljeće, kada voćnjaci mirišu i kada je sve „vu cvetju" ili u ljeto, kada se zlatno žito leluja na vjetru? Je li u jesen, kada lišće u šumi dobiva boje poput krasnog šarenog tepiha, a po brežuljcima u „klijetima" iz preše „moštek curi", ili zimi, kada djevičansko bijeli snijeg daleko od gradskog smoga prekrije doline i brege, a dječja crvena lica pokazuju radost zimskog ugođaja! Stoga i čovjek tog kraja želio se zahvaliti Stvoritelju za taj lijepi kutak domovine Hrvatske, te je tijekom dugih stoljeća nastojao udoline i brežuljke ukrasiti i umjetničkim djelima svoga duha, da bi zajedno i priroda i umjetnička djela bili objedinjeni u divnu harmoniju i neprekidni hvalospjev Bogu stvoritelju.

Odakle, zapravo, potiče drveni kip biblijske Marije? Sigurnog odgovora na to pitanje nema. Međutim, kip je najvjerojatnije u Zagorje donesen potkraj 15. ili na početku 16. stoljeća. Sa sobom su ga, po svemu sudeći, donijeli bosanski kršćani bježeći pred Turcima. Jer i selo nedaleko Marije Bistrice već stoljećima nosi ime Bosna. U 16. stoljeću kip se nalazio u kapeli na Vinskom vrhu kraj Bistrice. Zbog turske opasnosti zazidan je u zid ondašnje crkve. Kako je kip kroz svoju povijest nekoliko puta bio skrivan od opasnosti koje su prijetile, posljednji je put pronađen i postavljen na oltar u srpnju 1684. godine od kada počinju hodočašća u ovo svetište. Stoljeće poslije kada je turska opasnost popustila, ukazalo se, kako narod priča, čudo u obližnjem voćnjaku.

Obavili smo zagovore popeli se križnim putem do vrha. Lipe cvatu i mirišu. a svijet se mota okolo, riječi padaju jedna za drugom. Žene prolaze livadom. Zapalili smo svijeće i spustili se na livadu ispod Kalvarije. Tamo su postavljeni stolovi i klupe, rasprostrli smo stolnjak i izvadili svoje pohance i ručali. Vratili smo se do crkve. Pored crkve postavljen je jedan šator. Pred šatorom stoji visok mršav čovjek sa šiljatom kapom na glavi i udara u bubanj. Onda izlazi iz šatora mlada polugola žena noseći na ramenima veliku žutu zmiju. Ona ju miluje omata oko svoga vrata, ljubi i stavlja njezinu glavu u svoja usta. Na drugom kraju jedan čovjek baca noževe na ženu i uspijeva da ju ne pogodi. Otišli smo još na trg kupiti licitare. Ispred crkve sjede bistrički bokci kljasti, slijepi i uzeti, sunce im pali raskrivene glave, oni nariču i pjevaju pružajući hrapave ruke spram prolaznika. Dugo nisam vidio koji to glas pjeva nepogrešivim skladom i snagom što pozdravlja narod napjevom koji će odzvanjati tog dana od pravednoga Boga koji će kazniti zle, a dobre nagraditi vječnom srećom. Iščući Boga u sebi, na kraju hodočašća pronašao sam nadu.

To nedjeljno popodne sjedimo u toploj kuhinji podno slavne crkve, a ljubazni domaćin Tomo Forko nam pripovijeda: „Tu je bila bistrica šljiva. Majka Božja se

pokazala na toj šljivi. I onda su zato prozvali mjesto Majka Božja Bistrička, Marija Bistrica. Tak sam ja od starih čul pripovedati, a ja drugač ne bi mogel reči, nego kak su stari pripovedali". Prema predaji, tadašnji je župnik te 1684. godine vidio čudnu svjetlost na crkvenom zidu. Otvorivši zid pronašao je skriven Bogorodičin kip s djetetom. Kip Majke Božje je crne boje jer su potkraj 15. stoljeća crkveni umjetnici izrađivali crne madone. No, narod ovog kraja o tome ima svoju priču. Još se spominje veliki bistrički požar u župnoj crkvi 1880. godine. Gospodin Forko nastavlja: „Posle je bila vatra i crkva je zgorela, oltar je drveni zgorel, ali je kip ostal celi, a on je od drveta. I taj su kip davali prefarbavati i tu je bil jen umetnik kod mojega dede je bil na stanu kad je taj kip prefarbaval, ali nikakvu boju nije primal taj kip, ostal je crni kak je bil pocrnel."

Tijekom stoljeća, kako se vjeruje, čudotvorna Bogorodica s Djetetom pomaže ljudima u različitim nevoljama. Već u 19. stoljeću svake je godine hodočastilo u Mariju Bistricu trideset tisuća duša. Danas to hrvatsko narodno svetište pohodi više od stotinu tisuća hodočasnika. Kako govori narod toga kraja, Bog ne može odbiti molbe koje mu od ljudi prenosi njegova Majka. Prije odlaska iz Marije Bistrice, supruga dede Tome, Ana Forko, otpjevala nam je romarsku pjesmu Bogorodici. Popevali su ljudi: „Majko Božja Bistrička, moli za nas, mi smo tvoji putnici, blagoslovi nas, mi ti ruke pružamo, srcem te pozdravljamo, zdravo, zdravo, zdravo Marijo."

(Putopisna diploma časopisa Kaj za putopis zagorske tematike)

TRIPUT V SAMOBORU

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Da bi bilo dobro otpeljati v Samobor nas gimnazijalce, dospomenuli su se naši mudri profesori ondašnje Devete gimnazije koja je bila na Savski cesti, skupa s Višom pedagoškom i Srednjom ekonomskom školom.Bilo nam je svima tesno i išli smo v tri smene. Neje se moglo baš sve nafčiti kaj bi trebalo, baš nas je bilo preveč. Da bi se nekak rešilo brig i nafčilo nekaj i zvan škole, naša vredna razrednica, Olga Salzer, preštimana i onda kak prvoklasna profesorica povijesti i još nekoliko pametnih i vrednih profesorov, bili su za to da se deca otpeljaju nekam gde bi se malko sprešetali i nafčili nekaj zvan školski klup koje su nam bile tesne, dijakov koji su se šteli školovati bilo je više neg stolcev. Zebrali su baš Samobor, jerbo v Samoboru se moglo i za onda, a bilo je to pred šezdeset let, videti svega kaj bi bilo dobro da mi gimnazijalci doznamo.

Ja sem onda bila tek curička, stoprom sem došla v Zagreb na školovanje, da bi negdar negdi morti lepše i lekše mogla živeti i baš nikaj nesem znala kaj je to, kaj bi sve čovek moral znati, a da ima pak nekakov Samobor, koji baš i neje samo bor, nego i nekaj više, ob tom nesem imela dunsta.

Kak bilo da bilo, mi se ipak nekak jesmo, s teškom mukom, i zdogovorili da se pe, makar sekire padale. Trebalo je najti novce za put, pa onda i nekaj malko stroška, a bilo bi fino imati i kakvu novu opravičku da se pokažemo kakti mladi zagrebački školarci. A sve ono kaj se bu vidlo i čulo, trebalo bude zapamtiti jerbo je važno za znati. Vu vlaku kaj se zval Samoborček, nami je bilo čisto fino fanj i mogli bi vu njem još i ostati, ali smo dosti brzo došli, prem smo išli polefko i gledeli čez obljuke natiskani kak mali tičeki dok glediju van z svega gnezda i dok čekaju da jim nekaj vu kljun copne. Dodavali jesu nama svatko svoje. Naša razrednica Olga, a potajno smo ju zvali Teca, pripovedala nam je kak su se tu i tam odvijale svakojačke teške borbe i kak su zginuli mnogi koji su šteli slobodu i pravicu za sve ljude, a toga nigdar neje bilo dosti, falelo i navek puno toga igubile

su se glave i sve kaj goder se imelo. Od toga svega nesmo baš puno kaj zapamtili, bilo nam je lepše gledeti vun, krave i konje kak pasu, race, guske, rode kak se brčkaju po ribnjakima i potokima, a zgledavali smo se več fanj i jedni na druge koj se s kim štima i koj koga morti več i rad ima.

Mam, dok smo zišli vun z vlaka, pokazali su nam zdaleka razrušeni stari grad na bregu. To je bilo meni nekak žalosno gledeti kak strše gole zidine prema nebu, a okolo zarasla šuma kak da oče sve to nadrasti, ali ipak nemre. Negdar zdavnja, to su bile visoke kule, pune vojnikovi oružja svakojačkoga da se more odbraniti grad i oni v nutri. Branili se jesu, ali nesu se mogli i odbraniti jer se navek najdu od jakih oni najjakši i tak se oni menjaju dok im ne dosadi, pa na kraju konca i najtvrdeše kule i zidine popuste i same se od sebe razruše, samo ostanu, kak kakve velike ščrbave laloke bez zubov one zidine i strašni kljovi streme v nebo kak da bi plašili one koji to glede da se ne bi smelo vmarjati i zlevati ljucka krv. Čovek fakat neje stvoren ina Zemlju poslan da jedni druge vmarjaju i tamane.

Ja sem od svega toga do denes zapamtila joši to da su v Samoboru imeli skorom se kaj im je trebalo, tijam su imeli i svega rudnika i kopala se ruda, imeli su silne i velike svoje šume i svoje svakojačke majstore i majstorice za peči i kuvati, sve ftečno da bi prste polizal. I den denes pamtim još kak je velik onaj njijov veliki plac, okolo njega nanizane starinske iže i veliki dučani svega puni. Vele da su nekoje hiže stareše tijam i od onijov kaj su najstarejše po Zagrebu, jel da su taj stari Samobor i Zagreb negdar bili vršnjaki, nekak skup stari, bili su jednako veliki gda su je isti kralji darovali z kojakakvim darovnicam i iste vojske napadale i rušile. Je, da, Zagreb se nekak bolše zapomogel i narasel vekši puno i ostal glavni, a Samobor, pak zgledal nekak veseleši. Ja moram reči da mi je ostala slika velikoga potoka koj tak velik i jak teče po sami sredini,kušne tu i tam one nekoje velike hiže kaj su se kak ftruc spustile do samoga potoka, kaj su se usudile spustiti k njemu i svoje noge prati vu vodama njegvim bistrim. I još sem zapamtila da nigde na svetu nisem vidla tolike visibabe po vrčakima i toliko zumbulov da tak diše. Još sem zapamtila kojakaj, a sad vam to i ne bi pripovedala, morti i vi to več znate bolje od mene, a morti ste i vidli nekoje od onijov oko sedamsto zvirikov koji zvirjaju po Samoborskom gorju i Žumberku i lepo se slažu i svoje vode pošiljaju dalje vu svet. Skoro sem zaboravela kremšnite, to je pak nekaj jako preštiman kolač, koj se obično kupi vu tom Samoboru. Ja nesem imala ni za toliko troška da bi si to kupila, pa se ne sečam kaj je to za jedno. I još sem si zapamtila dost poznatijov i vrednih ljudi koji su Samobor i Samoborce pripomagali dok jim je bilo nužda, pa su jim dali i moste zezidati da jim bude lekše preko potoka prejti. Došli su k njima i bokci koji su znali pisati, popevati i plakati nad svojim sudbinam, pobegli su k njima i onaj, morti ste čuli za nje - Stanko Vraz koj je smrtno zaljubljen bil vu svoju Ljubicu, a ona je vmrla, pak onda i Gustav Matoš, kaj je i

njegva lepa cura vmrla i on ji je napisal da ga jedino njezine lasi podsečaju da se i vu smrti more snivati. I z Makedonije je došel Kosta Racin i za svoju Makedoniju je plakal, a neje ga imel ko tam pripomoči, pak su mu Samoborci pripomogli i njegve žalosne popevke su mu tiskali prvi, a on je i za svojom Lenkom plakal, jerbo je vmrla bogica od duvana kojega je morala rezati i pakovati za koj zna sve koga.

Samoborci su bili milostivni prema svima onima koji su imeli dušu, a paki njima su napravili prava čuda nekoji vredni ljudi i den-denes njijova imena spominju i slave te koji su za Samobor pridonesli puno, kak na priliku Ferdo Livadić.

Još kojekaj bi vam morti spripovedala, ali nekaj morem ostaviti i za poslje.

Došlo je i to, poslje.

More se reči da sem vu Samobor išla, bi se moglo reči s poslom i to je bilo da moram nekaj videti i ob tom kaj vidim, trebalo je bormeš napisati nekaj.

Mora se svakak videti Samoborskoga muzeja,pa cirkve i Park prirode Žumberak, koj se nekak znad Samobora prigrlil i meni je nekak zgledalo kak da je spustil svoje velike šake i drži celo to gorje sve skupa zajedno i ne pušča da nikaj ne propadne i da se nikaj ne zgubi, neg da sve ostane tak lepo, bogato, nanizano.

Sve je to bilo prelepo za videti, ali nekaj čist drugo je to napisati da bi bilo lepo i da bi se svidlo još nekom koj bi to prvi čital i još drugima dal.

Bilo je na Žumberku rano leto, vode su žuborile, trave su bujale. Po zraku je dišelo svakojačko cvetje, divlje ruže su se spuščale po kamenju, a steze su bile meke, kak da bi čekale nečije korake i cvetje bi morti štelo da ga ljudske ruke dodiravaju, ali nas je malo i nama se žuri jer moramo iti dalje i videti tu gore još dve cirkve slične, kaj su jedna do druge, slične, ali ipak je med njima razlika, no otpiraju jedna drugi vrata, dok nešče dojde i dok je nekakvo godovno i dok su si zmed sebe ljudi dobri i složni, ali dok dojde zlo vreme i dok se počnu zmed sebe svaditi, onda neje ni tu gore kak treba.

Stoji tam gore na visokom brdu jedna jama, zinula je kak labrnja nekakvoga velikoga zmaja i vele da je gutala žive ljude, da su po noči kamijoni tutnjali i ljude su hitali da bi tu strahovitu aždaju zasitili z ljuckim mesom i zakrvarili strašnu jamu. To neje ni za pripovedati, ali se mora ipak reči da je i to samo jeden del ovoga svega, to je ono podmuklo zlo kaj odnekud dojde i ljude napravi da prestanu biti dobri, onda sve to moraju jemput skupo naplatiti. Zato posle rastu šume da skriju sve to zlo i potoki i reke se zlevaju, huče i tutnje, koturaju kamenje, prelevaju se po detelji i goricam, srdite i opasne, ruše i trgaju nagnuta stabla i slabe hiže. Za vodam kak da i otidu ljudi i puti su po tim brdima sve više prazni i škole se zapiraju, ostaju obljuki rasprti i šajbe razbite.

Ipak, evo nas, došli smo i pred jedna otprta vrata, tu nas čeka lice jedno

nasmejano i veseli se našem dolasku. Najavili smo se časnim sestrama koje nesu ostavile one kojima su još nužni njijove molitve, njijove utehe i nečije ljubavi. Mole se i pomažu ove žene koje su se posvetile da pomažu onima potrebitima. Pokazale su nam kaj sve one delaju i kak se sve more ljudima pomagati. Pak su i nas pripomogle z malom okrepom, dale su kaj su imele, a mi smo to baš slatko pojeli sve do posljenjega guta, vidlo se da su nam dale od svega srca, a mi još više k srcu prijeli.

Dolje na niže na ravnici ima još jedna cirkva koja nas je dočekala takaj z otprtim velikim vratima i jeden mladi čovek živ i nasmejan, z detetom na rukam. To je velečasni i dete na rukam je njegvo. Kaj da vam povedam to su oni kojima je to moguče, to je fara grkokatolička, održala se još zdavnja.

I tak su lepi, taj mudri velečasni i to njegvo dete i nama je lepo slušati kak taj velečasni zna i more pomiriti nas i dete koje nas gledi i sve ono kaj pripoveda tak je skladno i sve skupa nas je razveselilo i mira nam je dušam dalo da moremo otiti doma bez brige da smo i mi nekome nekaj zla napravili. I tak nam je lepo bilo videti i sve okre te cirkve kak da je nekak u nekakvom skladu z onom vodom vu ribnjaku kaj je pred cirkvom i svim onim drvečem kaj svoje listje rasprostira i sipa po nama. Eto, ja sem napisala to kaj sem znala, a još mi je ostalo i za nekoji drugi put da se vrnem natrag vu Samobor i nadopunim ovo.

Treči put vu Samobor sem išla, sad več stara penzionerka, više neje zdavnja bilo vlaka Samoborčeka, a nesmo se vozili ni vu luksuznom autu, da bi mogli nekaj puno prejti, ali smo išli z velikom voljom.Zgodno vam je to tak iti nekam kam ne moraš, ali imaš volju, moreš delati kaj goder očeš, ono kaj moreš, a i ne moraš više nikaj ni delati, samo sebi nekaj moreš vdovaljati i nagađati.

Pasalo nam je najprije iti videti Samoborskoga muzeja, stari idu gledet nekaj još stareše, to je čist zgodno, vnutri nam je bila lepa ladovina i mi smo se razišli na sve strane kak piceki bez kvočke. Jedna čist pristojna, mlada i nasmejana štela nas je još koječemu nafčiti i pokazati ono lepo kaj se sve čuva i kaj su Samoborci delali i občuvali. Ženski rod penzionerski je zagledal kristale, vanjkuše, peglje, posude, starinske oprave, a ona dva predstavnika muškoga roda zanimalo je, kaj drugo, nego oružje, o nogometu neje baš ničega bilo.

Ja sem se bomeš dela vu velike brige, podsetili su me oni teški kameniti fosili i kosti svijov onijov kaj su zdavnja bili tu negdi gde smo sad mi i oni budu tu ostali i dok nas tu ne bu.

Bilo je lepo ziti vun na sunčece i prisetiti da smo još koliko toliko živi i bomeš i gladni, pa smo se zaputili nekam gde se more nekaj dobroga i pojesti. Na sreču našu, toga se našlo, lepo je bilo videti kak smo svi još živi i kak smo se prijeli srkati dobru juvicu, a neje falelo ni meseka svakojačkoga, bome je ftečno, a pak'rudarska greblica' i 'samoborska salama' dobro se mogla zalejati z kakvim

gemištom ili bermutom s kojim se Samoborci štimaju.

Imeli smo posle svega još iti videti tancplac na brdu Tepec kraj kapele sv. Ane, pa pogledati i Anindol, a na kraju i staroga rudnika. Ali smo to sve pogledali nekak na brzake, lepo je sve, ali nama škodi i muči nas zub, ne onaj koji bi se dal popraviti, nego onaj, kaj vele, zub vremena. Tak da itak nesmo išli razgledati rudarsku jamo, ma koj je videl stare ljude pošiljati v jamu, to nam je nekak nezgodno bilo, morti bi nas tam mogli sresti i oni nekakvi patuljki bergmani kaj su plašili bogce rudare.

Tak vam to sve zide jedno z drugim se složi, ono kaj je lepše se zapamti, a ono kaj neje lepo dobro je zaboraveti. Prijateljska reč i topla ruka smiri i razveseli, a v Samoboru se navek moglo toga najti.

Zagreb, 29. 06. 2021.

(Putopisna diploma časopisa Kaj za kajkavski tekst)

LIJEPA GORICA

Aleksandar Horvat, Ludbreg

Ima ljudi koji bi plazili po bregima ze štrikima i vesili se kak šišmiši po kamenju i gudurama. Planinari. I meni je lepo hodati po bregima, ali onim pitomnim, koje bi skorom v sandalama mogel prehodati. Na Ivanščicu, Kalnik i slične sem več prešel, ali v ludbreškem kraju najbližeši vrh koji bar malo štrči nad sem drugima je Lijepa Gorica. Celih tristo četerdeset osam metri nadmorske visine. Da se razmemo, neje to nekakvi posebni vrh z kojega vidiš sveta pak mu se čudiš, nego najvišeši breščec v jeni bukovi šumi, ne tolko vreden radi visine kolko radi pota do njega.

Z Ludbrega na par metri je poznati ludbreški otok, komad zelenjave kaj ga zapiraju Bednja i mlinski kanal. Tu se več čovek čuti dobro, čim prejdeš prek mosta, zmeša se priroda z malo gradskoga štiha. Mislim na svetla, klupčice, igralište, ribiče, šetače, trkače i tak dale. Dok se prejde prvo jezero, pri drugomu je več malo više trstine, tragov od živine, labudov, žab, čaplji i drugih ftičekov. Drevje sih vrsti i livadni cvetnjaki, vređena steza koja pela kraj kanala se do brane. I glavni tok je se bliže, a v sami špici je kraj "otoka" kajti nad branom počinje mlinski kanal. Potlam brane obrnem desno kre Bednje koja je friško vređena i zaškarpana v jako široko korito, z jablanima na obadve strane. Tu nikaj neje skrito, vidi se nadaleko. Divlje race se naganjaju, škanjec se sel na suhi vrbin vrh i počiva želoca, dva labudi pomali plutaju da bi našli nisku obalu za ziti z vode vun. Na putu su tragi od traktora kaj vodiju v pole, a v posušeni lokvi, kak štambilji deteči i pesji trag.

Tek za kočanskim mostom, vuzvodno, pomali se gubi trag od čoveka i tu počne za mene pravi špancir. Gosto drevje i šikarje kre Bednje nigdar ni žejno. Pod krošnjama se zeleniju rogozi z batekima i trstina. Se je živo na ovem mestu. Ftiči, kukci, ribe, gmazi, glodavci… Tu vladaju njihovi zakoni. Čez Ludbreg je Bednja zravnata, radi reda i kontrole, a tu, par kilometri vuzvodno, dok plazim

spram Slanja, Bednja još vija zvoje-zavoje i meandre, slaže peščene i šodrane sprude, zavrača zatone, ribama mesto za živlenje. Tu Bednja teče kak nji paše. Prek na drugi obali, špičasti trček se toži na dabra koji je na njemu zobe brusil. Na jenom mestu z bregov doteče potok i kušne se z Bednjom. Če očem dale vuz reku moram si najti vusko mesto koje bum lefko preskočil, a da se ne skopičem.

Otkrivaju se na Bednji ribička mesta koja samo retki znaju. Ribičov nema, ali na tem mestima morem dojti do vode, videti kak se vrbe i jalse ogledavaju v špiglu kaj teče pod njima. Z leve strane su polja pšenice, a za njima prvi bregi. K njima se još ne ravnam, Bednja me drži, i put kaj je zalepleni na njezinu obalu. Dok kilometre prehodam čez tu milinu, evo me blizu Slanja. Tu najdem ostatke brane. Negda je tu bila velika pilana kaj se pojila z Bednje i snagu za pile od nje prevzemala. Ostale su samo stare slike i spomeni. Se je drugo zamrlo, zginulo...

Dok dojdem do mosta v Slanju, vreme je da se z Bednjom pozdravim i idem dale kam me pot z mosta pela. K bregu. Tu gde još breg neje nabral zaleta, na rubu šume, prek male ledine je lugarnica. Do nje mi se neče iti, nego se držim puta. Z desne strane najpre mlada šuma kaj je znikla na krčevini, onda malo dalje, levo smrekovina, desno jalse. Kilometer dalje, desno stare bukve i grabri, tu i tam koji hrast, a levo, k istoku, krčevina. Nema hlada i sonce peče, vredi se malo požuriti. Nogu pred nogu dojdem do križanja kaj je kak škrakica od pračke. Desno su šumski puti po kojima bi v drugi priliki došel do Stražbenice. Ali tam mi denes neje cilj. Idem levo, i začas se okoli mene zapre prava stara bukova šuma. Bukve su se rasporedile po bregima i škarpama, a nad zemlom spojile krošnje. Zato pod njima nema šikarja, nit gustiša, po šumi se vidi daleko. Tu i tam kakov mali graber živi v bukvinoj milosti. Prek gliboke potkovaste grabe po čijem rubu me vodi pot, na par mesti su bukve zrušene. A okolo njihovoga trčka bukvin podmladak je zrasel kak drač. Tam gde se v zelenomu svodu otpre luknja, bukva znikne ze sakoga semena. To zgleda kak pozornica ze soncem osvetlena. Put je široki i razgaženi, po njemu v radne dane plaziju mašine, negdi v blizini je parcela za rušenje. Pod nogom škripa nasipani drobleni kamen, z brega malo zadiši po gljivama i mahovini, a negdi nad lisnatim pokrivalom čujem jastreba kak doziva v kruženju. Došetal sam se do kraja potkove i vidim z druge strane komad puta po kojem sem došel, ali moja sudbina ide desno po strmini kaj se drži samoga hrpta brega. I tu fali nekaj drevja pak v daljini vidim par kleti na Gracima, tam bum valda išel na povratku.

Noga več ne posluhne kajti sam prek deset kilometrov pregazil. Gde god na strmini najdem kaj ravnoga, makar trčka, moram malo stati kaj si počinem, i tak do samoga vrha. V počivanju vidim šumarice, plave zvončeke, paprati, i tek zniklu bukvu. Šumski put se na kratko zravna, a ja moram najti stezu koja jako nahero vleče v gornju šumu nad menom. Nemrem ju najti pak se plazim po sprhnjeno-

mu listju, šlajdram, škližem se, lovim za korenje i granje. I dok na kraju dojdem na gornju ravnicu, stanem pod leskom kaj dojdem do zraka. Dok gliboko dišem, vidim hrasta kaj je ze svojega trčka pred letima stiral novo steblo i ve se šepuri nad grabom. Pogledam v šumu, tu bi negdi morala biti moja kota. Jedna velika bukva. Vidim par njih pak se zaputim pogledati koja bi to bila. Z ove strani oznake nema, zato se sako malo ogledam v smeru od kud sam došel. I ne prejde dugo da zgledam na bukvi naznačeno "VRH LIJEPA GORICA 348 m". Najvišeši vrh ludbreške planinarske obilaznice koja se med dole i brege vleče cele dvajst tri kilometre. Ja sam ve negdi na pol puta.

Okolo mene je šuma, ne vidi se daleko. Vredi se malo počinuti. Dok poslušam ftičeka, v glavi vrtim celoga puta. TO znači osvojiti toga maloga vrha, Lijepu Goricu. Ne BITI tu, nego doživeti do sim i pri tomu se zmisliti sakoga Bednjinoga zavoja, blatne lokve, mosta, potoka, cvetnjaka na ledini, jastreba v patroli i škanjca na straži, lenoga daždevnjaka, sviba koji je po drugi put precvel v srpnju, cucka lutalicu, oblaka kak konjska glava, zapuščenu luknju od lisice, raskolenu divlju črešnju, črlenu muharu, samoniklu naherenu smreku, pozablenoga drvosečinoga žotoga karnistra, hičenoga sudopera, škrgutanje šodra, z duhom začinjenoga vetra, puna pluča zraka, mir v glavi, zeleno v očima, daleki nebosklon, otprto nebo…

Nazaj k domu čez Grace, med ljude, po cesti, negdo bu vuz put pozval na gemišt...

(Putopisna diploma časopisa Kaj za kajkavski tekst)

U PLETERNICI LJETNOGA POPODNEVA

Irena Kalan, Bilice/Pleternica

… Ideja je bila projektanta da betonska površina izgleda kao što izgledaju slavonska polja iz ptičje perspektive. Koliko će ljudi biti u mogućnosti uživati u toj privilegiji vjerojatno si nije postavio pitanje. Ono što dopušta suri kut gledišta čovjeka-pješaka betonska je ploha blijedih boja. Ni blizu buđenja osjećaja šetnje mirisnim livadama punim poljskoga cvijeća ili pak suhe otave, ni blizu da zastane pogled zaslijepljen žarkim poljima repice što ih od neba dijeli samo duga ravna obzorova crta, a od želje za utonućem u tu žutinu, odvraća zujanje rojeva pčela… Ni purpurno lahorastog tepiha facelije niti jedne jedine svilenkaste latice maka!

Sunce kao da je ispralo boje i kao da bi najradije ispralo i cijeli taj betonski pladanj - Trg Bećarca, u ovom pitomom mjestu u kojemu bi i po nazivlju i po onomu što doista povijesno jest trebao živjeti duh one stare svima prepoznatljive Slavonije. Moda nije uvijek najbolji izbor, ali za njom se povuku i umjetnici, a kako ne bi oni koji to nisu – oni, čisti konzumenti nametnutih trendova. Obiđoh plitku fontanu u razini tih betonskih *polja*, u kojoj su se sinoć rashlađivala djeca, osvijetljenu u stilu lunaparka, pa nije ni čudo…

I pođoh do stare zgrade nekadašnjeg Rosenfelda. Kakav dragulj! Potamnjelog sjaja, doduše, no još uvijek postojan unatoč činjenici da je desetljećima prepušten na nemilost vlasnicima, ne vlasnicima, a na milost zubu vremena koji ga pomalo gricka sladeći se okusom davnine upijene u oronule zidove. Kao da ne želi pojesti taj slatkiš odjednom i ostavlja ga željno iščekujući nekoga da ga spasi od sebe. Kao gospodin, vremešan, ali sa neupitnim stilom, gleda na onaj betonski plato i čudi se svijetu izgubljenom u poimanju ljepote i veličanju prolaznih vrijednosti.

U ova predvečerja čini se kao da šapuću gospodin Rosenfeld i gospođa Orljava, miljenica njegova, ispružena mu ispred stopala, o uspomenama daleke mladosti što ostaše skrivene ispod cilindara gospode i cvjetnih oboda damskih šešira u hrastovim kovčezima na tavanima obraslim paučinom.

A ta „Orljava neka, iz nekada rijeka" kako ju pjesnik nazva u stihu, pred očima mi se pretvori u sliku one edenske vode preslikane na platno kistom nastavnika Čuline, u kojoj i oko koje se život množio pod površinom i u raslinju šaša, vrbika i joha, mlin kada je glogotao, a nad obalom lebdjela mitska bestjelesna stvorenja vidljiva samo njemu.

A, gle sad! Pod mostom tek divlje patke grcaju uz ogoljenu obalu, bez gužve i konkurencije. U sredini plitkog korita bijeli se čaplja i drhti na jednoj nozi stojeći nepomično, izgubljena možda ili zamišljena kao i ono sunce što u malinastoj kremi zalazi za Starac, mirisan od boba graševine i klikuna u zrenju, i ruža među trsjem u punom cvatu.

Pokupih pogled iz daljine i uputih se prema ružičastom zvoniku i svetištu pod njim.

Umjesto vrelim nogostupom uz prometnicu, poželjeh poći kroz hladovinu parka što ju činiše stare krošnje lipa i pitomog kestena kao ogromne raskošne krinoline i pokojeg zalutalog bora neuglednog među njima… Ali, odvrati me od nauma pogled na popločanu stazu i – dobro, pa ne zakoračih. U tim bujnim krošnjama, na ekskluzivnoj lokaciji u centru grada svoja su gnijezda svila jata vrana. Jedan graktaj i poletješe sve, zacrni se nebo na trenutak i sjetih se Hitchockovih „Ptica" i otkuda je potekla inspiracija Daphni du Maurier… Otišle su, ali nisam htjela provocirati *opasnost od bombardiranja* koja je mogla još zaprijetiti odozgo, a kojega su i nove klupe bile nemoćni svjedoci.

Pogledavajući pod te raskošne krinoline na osunčanom proplanku nenametljivo se pogledu ukaže skulptura istog onog samozatajnog Tihomira zaljubljenog u obline Orljave. „Ljubavnici… zaboravljeni ljubavnici!" pomislih, a on mi šumom povjetarca došapnu: „Prijateljstvo prije svega!" Tako osamljeni izgledaše njih dvoje, k'o stijena pala odozgo, slučajno, u sred te trave pošećerene tratinčicama, i onom bijelom pticom u srcu, a kao u tamnici. Da li će oni što napustiše domovinu pronaći put natrag, korijenima ili će tek novi ptići čuti zov krvi predaka i poći, ne osvrćući se na blagodati tuđine, da bili bi ponovno svoji i na svome? Na temeljima stare Trenkove vojarne zaboravljeno „Prijateljstvo" odolijeva zaboravu, već godinama.

Alejom kanadskih javora stigoh pred moderno zdanje pod staklenom fasadom nove knjižnice i čitaonice. A zapravo stare, još s početka 20. stoljeća! Pred njom velečasni Švear, i on nimalo nova osoba, pozdravlja prolaznike i podsjeća nas da pamtimo povijest, zapisujemo - i povijest i sadašnjost, i slušamo njene pouke za budućnost. A preko puta spomenik u čast poginulim hrvatskim braniteljima sa, kao netom, postavljenim vijencima sa živim crvenim i bijelim gerberima složenim u milu nam šahovnicu. Znak da još nisu zaboravljeni. Znak da nije bilo uzalud.

I skrenuh u uzbrdnu ulicu desno. Nikoga u ovo popodne. A onih devet dana u rujnu njome se slijevaju bujice hodočasnika. Kao sve Gospine suze ikad isplakane nad čovječanstvom što se kaje za sva zla počinjena i iznova zabija klinove u dlanove njenoga sina svakim novim ratom, svakom novo-izumljenom bolešću donosi željeni spokoj onima što su otišli, ostavlja bol i nemir onima što su ostali. Majka k'o majka, neutješno lije suze nad svakim djetetom istim žarom ne bi li oprala krv s njihovih ruku… i s njihovih rana. I gledam u toplu ljetnu noć, oko mene stotine ruku uzdižu po svijeću k nebu dok iz grla ori se „Ave, ave, ave Maria!", i čuje se sve do Siracuze…

Zastadoh pred ovim svjetionikom duša što bdije nad gradom, križem na vrhu dotičući zapadno sunce. Učini se kao spona neba i zemlje!

Zrak se ispuni mirisom peludi i meda. Na lice mi padoše tople kapi kiše iz jednog zagubljenog bijelog oblačka na nebu što je već mijenjao boju iz purpurne u tamnu. Ili to Majka i moje grijehe ispire svojim suzama?

U SPOMEN SAMOBORSKOJ POVJESNIČARKI † IVANKI BREKALO

(Samobor, 21. 11. 1945. – Samobor, 19. 09. 2023.)

U teškoj nesreći koja se 19. rujna 2023. dogodila u Samoboru život je tragično izgubila naša poznata sugrađanka, muzealka u miru, **Ivanka Brekalo**. Najveći dio svog života provela je radeći u Samoborskom muzeju, dugi niz godina zajedno s njegovim suosnivačem Ivicom Sudnikom, s kojim je stvarala zavičajnu, samoborsku muzejsku zbirku. Bila je njegova časna nasljednica, i u mirovini je nastavila istraživati samoborsku povijest, temeljem dokumenata iz pismohrane Samoborskog muzeja.

†Mr. sc. Ivanka Brekalo, 21. 11. 1945. – 19. 09. 2023. (foto/detalj: www.radiosamobor.hr)

Svojom prisutnošću u javnom i kulturnom životu Samobora ostavila je zapažen trag inicirajući i organizirajući mnogobrojne izložbe i kulturne programe, posebice koncertne u muzejskim prostorima.

Ika je 2006. godine bila idejna začetnica povijesno-turističke manifestacije Bitka kod Samobora 1441., koja je postala jedna od najznačajnijih kulturnih priredbi našeg grada. Sudjelovala je i u pokretanju Samoborske salamijade kojoj je dala doprinos istraživanjem povijesne dimenzije Samoborske salame.

Ivanka Brekalo bila je autorica mnogih kataloga i zbornika, knjiga i brošura iz starih rukopisa, brojnih crtica, zapisa i ogleda za novine i časopise čime je pridonijela da se podaci o samoborskoj povijesti, pohranjeni u Muzeju, prezentiraju

i širem krugu ljudi.

U knjizi "Skrovitim Samoborom", zbirci priča o povijesti Samobora, Ivanka Brekalo je čitatelje pozvala na šetnju poviješću Samobora od 17. do 20. stoljeća, kroz pet zanimljivih priča u kojima oživljavaju nekadašnji stvarni događaji i sudbine Samoboraca. U tim pričama o Samoboru kojeg ili više nema, ili postoji, ali ga ne zapažamo, autorica čitatelju vrlo sugestivno otkriva tajne prošlosti svog rodnog grada, njegov nekadašnji izgled, društvene prilike, ljude i događaje. Istovremeno, neizravno poziva na očuvanje vrijednosti građanskog društva i bogate kulturne tradicije koja je pridonijela da se ime Samobora s poštovanjem spominje na cjelokupnom hrvatskom prostoru.

Ivanka Brekalo bila je i autorica Samoborskog turističkog vodiča 1999. i 2007. godine, koautorica izdanja "Po jutru se grad poznaje" koje je povijest Samobora u malom, kao i brošure o Olimpijadama Ivice Sudnika.

Kao jedna od najboljih poznavateljica samoborske povijesti, Ivanka Brekalo je bila i voditeljica Povijesnog odjela Ogranka Matice hrvatske u Samoboru te aktivna u događanjima koje je priređivala Udruga Oživljena povijest Samobora.

Njezin nemirni i neumorni duh, ali i neizmjerna skromnost u odnosu na ono čime je doprinosila istraživanju povijesti Samobora, silno će nedostajati ovom gradu.

Edi Kirschenheuter

(*Izvor:* Radio Samobor, www.radiosamobor.hr)

BIBLIOGRAFIJA OBJAVLJENIH RADOVA IVANKE BREKALO U ČASOPISU KAJ

Suradnju s ***Kajem***, časopisom za književnost, umjetnost, kulturu, ***†mr. sc. Ivanka Brekalo*** - svestrana autorica iznimne erudicije, među ostalim „jedna od najvećih čuvarica samoborske baštine" (Goga Kiš, *cityportal.hr*) - započela je prije tri desetljeća, a posljednji tekst objavila je u br. 3-4, 2022. godine. Pregled njezinih objavljenih radova, koji donosimo iz *Bibliografije časopisa Kaj, 1968. – 2010.* (prir. Marija Roščić Paro, prof.) svjedoči o raznolikom kulturno-znanstvenom rasponu zanimanja i stručnih, istraživanja naše samozatajne i vjerodostojne autorice. Ponosno ističemo kako je mr. sc. Ivanka Brekalo bila zaslužna članica *Kajkavskoga spravišča* od studenoga 2002. godine. Ostavila je trajno djelo, trag vu našim srčekima, zaduživši hrvatsku kulturu i znanost, ali i vrednote kajkavskoga govornog podneblja. Kajkavsko spravišče i časopis Kaj iskazuju joj posebnu zahvalnost.

(Uredništvo)

***

Starija hrvatska/kajkavska književnost:

BREKALO, Ivanka. Uz 280. obljetnicu rođenja Hilariona Gašparotija. 27 (1994) 6, 25-29.

Povijest umjetnosti, graditeljsko nasljeđe:

BREKALO, Ivanka. Briga Samoboraca za sakralnu baštinu : Pri Bogu još stoji kaj zgotoviti fali. 32 (1999.) 4-5, 77-89.

Povijesne teme; plemstvo i svećenstvo u hrvatskoj povijesti i kulturi:

BREKALO, Ivanka. Posjed grofa Janka Draškovića u Bregani. 29 (1996) 5-6, 123-129.

BREKALO, Ivanka. Samoborska bela zemlja. 35 (2002) 5-6, 95-106.

Tradicijska kultura/ folklor, običaji/ etnologija/etnografija:

BREKALO, Ivanka. Pogodba iz 1871. godine o dojenju napuštenog djeteta u Samoboru. 32 (1999) 4-5, 71-75.

BREKALO, Ivanka. Stara samoborska kuhinja "pod boltu načinjena". 37 (2004) 6, 95-106.

Kronika kajkaviana:

BREKALO, Ivanka. U spomen Ivici Sudniku. 35 (2002) 5-6, 135-136.

Jezično-povijesne korelacije:

BREKALO, Ivanka. Samoborski korijeni lingvista i hrvatskog preporoditelja Vjekoslava (Alojzija) Babukića : *Iz Agate Kelleković izhadjajućega odvetka* (uz 210. godišnjicu rođenja). 55 (2022) 3-4, 105-111

[Iz Bibliografije časopisa Kaj, 1968. - 2010.; priredila Marija Roščić Paro. Kaj 44 (2011), br. 3-4]

NEKOLIKO SKROMNIH RIJEČI O ZLATINOM *ZLATNOM LIJERU!*
Izabrane pjesme u povodu 90. obljetnice života i 30. književnog rada Zlate Bujan Kovačević

Ne želim vjerovati da je – s obzirom na autoričinu dob – riječ o završnom stvaralačkom poetskom činu, o opusu, jer opus na što se god odnosio pokadšto osim kreativnog senzacionalizma, intimnog realizma i iznijansirane egzaltiranosti i nadahnuća – u svom biću skriva pozlatu prošlosti, proživljenoga, ali i simboličnu ocjenu budućnosti.

Zlatine izabrane pjesme pod naslovom ***Zlatni lijer*** kreativnim grčem vrlo individualizirana stihovanja tako dobro manevriraju i prepleću osobne žuđene poetske helikonske visine s isto tako osobnim trumatičnim trenutcima – bez zastajkivanja, bez zatajivanja čak onih podataka koji bi trebali biti ili već jesu, svjedočenje osobne, intimne kreativne geste.

Zlata Bujan-Kovačević svojim stihovanjem u izabranim pjesmama *Zlatnoga lijera* tematski, sadržajno i jezično nadrasla je svoje pjesničko poslanje. Ponekad s vrlo izravnim priznanjem stvarnih (ljubavnih?) eskapada za mlađahnih dana do intimnih bdijenja s naznakom epitafa koji nas čitatelje naprosto nagoni da iznova iskreno preispitamo i svoje osobne silnice - bile one nešto od ugode, nešto od neugode – sve u svemu bile sraz intimističkoga i općega.

Bogatim koloritom u prepletu flore i faune, jezičnim izričajima na goranskom ili pak onom na poluurbanom samoborskom ili na jezičnom standardu *Zlatni lijer* našim iščitavanjem, našim svjedočenjem sudioništava, bogatim Zlatinim nadahnućem počesto nadilazi čak i svojeg tvorca, i to je znatnim dijelom mozaična i nadasve dragocjena utkanost u prepoznavanju svijesti i savjesti naših života.

Ivo Kalinski

***

Autorska napomena:

Zlata Bujan Kovačević – u povodu svoje 90. obljetnice života i više od 30 godina književnog rada - sama je priredila izbor svojih pjesama u zbirci pod naslovom ***Zlatni lijer***, izdavača Ogranka MH u Delnicama i Pop & Pop iz Crnog Luga. Njime je, 25. travnja 2024., u gotovo punoj dvorani „Jure Petričević" Matice hrvatske u Zagrebu, obilježen i mali kolokvij o sveukupnom autoričinom djelu. Osim autorice sudjelovali su dr. sc. Josip Lisac (o prilozima jezičnim istraživanjima), Ljubica Šego (o pjesničkom djelu), Silvija Polak-Mance (o proznim radovima) i Željko Nemec (o radu na ilustriranju njezinih knjiga), o ukupno 22 tiskane knjige. Zbog obilja prikaza, o esejima, znanstvenim radovima i pojedinačno objavljenim književnim prilozima (poezija, kratka priča, putopis) po različitim časopisima i zbornicima nije bilo govora.

Književnica je tu svoju najnoviju, osmu zbirku pjesama predstavila 3. svibnja i u mjesnoj Vijećnici svoje rodne župe u Fužinama, gdje je u crkvi sv. Antona Padovanskog krštena nakon rođenja u Vratima, 30. travnja, 1934. godine *(op. a.)*.

TISKAN VRIJEDAN ZBORNIK O PATRU GREGURU KAPUCINU

Ovih je dana iz tiska izašlo vrijedno djelo pod naslovom ''Gregur Kapucin i njegovo djelo''. Riječ je, zapravo, o zborniku radova s međunarodnog znanstvenog skupa koji je održan u prostorijama Matice hrvatske u Zagrebu 28. listopada 2022. Simpozij su zajedno organizirali hrvatski i slovenski kapucini u prigodi 210. obljetnice smrti *Patra Gregura Kapucina* († 29. siječnja 1812.) pravog imena *Juraj Maljevec*.

Zbornik obuhvaća više od 600 stranica te je podijeljen u dva velika dijela. Prvi dio tako obuhvaća predavanja svih petnaest autora koji su nastupili na simpoziju te njihovi radovi i doprinosi sada omogućuju bolji uvid u neke nove elemente biografije i opusa tog, u nas nedovoljno poznatog, kajkavskog pisca i pjesnika. Njihovim doprinosom predstavljeni su novi modaliteti i smjer valorizacije toga pregaoca, koji ne samo da je obilježio epohu kapucina u Hrvatskoj nego je u nju utkao svoje bogato književno i kulturno nasljeđe. Drugi dio zbornika, u dodatku, donosi pretisak dvaju rukopisa Gregurova poznatog djela *Nebeski pastir pogubljenu ovcu išče* iz 1704. odnosno 1849. godine u štokavskoj inačici. Potom su predočene neke naslovnice Gregurovih tiskanih djela kao i naslovnice pretisaka, a svoje mjesto našli su i neki drugi važni prilozi za književno djelovanje i stvaralaštvo Gregura Kapucina (kao, npr., velika i najznačajnija studija V. Dukata o P. Greguru iz 1915. godine).

Gr(e)gur Maljevec rođen je 2. ožujka 1734. godine a u kapucinski red stupio je u Novom Mestu 1. studenoga 1754. Za svećenika je zaređen u Varaždinu 23. srpnja 1760. U literaturi se najčešće spominje pod redovničkim imenom, *Gr(e)gur Kapucin* odn. *Capuczin*, odnosno u povijesnim izvorima kao *Gregorius Viniczensis*. Gimnaziju je najvjerojatnije završio kod zagrebačkih isusovaca [Grič], kao i teološki studij. Nakon prezbiterskog ređenja bilježi se da je gvardijan i propovjednik najprije u Zagrebu te nakon ukinuća tog samostana (1786.) u Varaždinu. Autor je tematski i žanrovski raznolikog opusa, znatnim dijelom tiskana pod pseudonimima i anonimno. Djela je uglavnom pisao hrvatskim (kajkavskim) jezikom s elementima baroknoga izraza. U početku je pisao prigodna djela: pjesme u povodu imenovanja I. K. Paxyja (1771.) i M. Vrhovca (1788.) biskupima, Ivana Nepomuka II. Erdődyja banom (1790.) te posmrtni govor u čast Marije Terezije, održan u crkvi sv. Marka u Zagrebu (1781.), a pripisuju mu se i prigodni tekst *Dar za novo leto* (1784.), pjesme za vojnike (*Nagovarjanye szoldatov na vojuvanye proti Turchinu,* 1787; *Nagovarjanye Vukasovicheveh dobrovolyczev na vojuvanye proti Turchinu,* 1789.) i u povodu svećeničkoga jubileja (*Patru Damascenu ztarczu,* 1787.), sve tiskano u Zagrebu, te rukopis *Sivlenye kapuczina iz roda Leslya Grofa* (1799.). U epskoj kronici *Nestrančno vezdašnjega tabora izpisavanje* (1789–1791) opisao je Dubički rat na temelju vijesti bečkih dvorskih novina.

Tako je u djelu *Nebeski Pastir* (1795.) prvi u hrvatskoj kajkavskoj književnosti obradio prispodobu o pastiru (Kristu) koji traži izgubljenu ovcu (čovjekovu dušu). Kao predložak najvjerojatnije mu je poslužilo djelo *Trutznachtigall* F. Speea von Langenfelda (1649.). U djelu *Horvacka od Kristuševoga narođenja vitija* (1800.), a koje neki autori drže njegovim estetski najvrednijim postignućem (Dukat, 1915.), prikazao je Kristovo rođenje. Religiozne je tematike i *Duhovni kalendar* (Zagreb, 1793.), zapravo prepjev djela *De imitatione Christi* Tome Kempenca. Od 1770. izdavao je pučki *Novi kalendar* (urednik 1801. – 1811.) te u njem, često pod pseudonimima, objavljivao kraće književne priloge i pjesme (*Pantalovski horvacki kalendar,* 1804.; *Skroven prorok,* 1804.; *Brodar,* 1805.; *Jagar,* 1806.; *Tkalec,* 1807.).

Autorstvo mu je dokazano (M. Ratković) i za proturevolucionarnu pjesmu *Horvat Horvatom horvatski govori* (*Novi kalendar,* 1801.) a pripisuje mu se i knjižica namijenjena društvenoj igri pod nazivom *Cabala, to je na vszakoiachka pitanya kratki ter vendar prikladni odgovori vu horvaczkom jeziku* (Zagreb, 1768.).

Rukopisi mu se čuvaju u Nacionalnoj i Gradskoj knjižnici u Zagrebu. Nerijetko se služio i potpisivao različitim kraticama [*J. B. K, P.*

G. C. i *P. G. K.*] i pseudonimima [*Šoštar, Varga, Dvorski, Valput, Čohaš iz Varaždina*]. O njegovu književnom djelovanju do sada je najviše pisao Vladoje Dukat, a ranije i August Šenoa, Stjepan Bosanac, Velimir Deželić, Nikola Andrić i Branko Drechsler, te u naše vrijeme prof. dr. sc. Alojz Jembrih.

Nakladnik ovog vrijednog zbornika je ***Hrvatska kapucinska provincija***, sunakladnik ***Slovenska kapucinska provinca***, a njegov ***urednik prof. dr. sc. Alojz Jembrih***. Zbornik su zajedno priredili prof. Alojz Jembrih, fra Juro Šimić te prof. Petar Ušković Croata.

Nadati se je da će ova reprezentativna i respektabilna edicija posvećena *Greguru Kapucinu* biti od velike koristi svima onima koji se bave izučavanjem kajkavske književnosti kao i povijesti zajednice braće kapucina u Hrvatskoj, koja do danas nije dovoljno istražena i valorizirana u svim svojim segmentima. Konačno, nadamo se kako će Zbornik ujedno biti i poticaj novim generacijama za daljnje proučavanje kako Patra Gregura tako i njegovih poglavito kajkavskih literarnih ostvarenja.

Juro Šimić

PODRHTAVANJE TIŠINE IVE KALINSKOGA (POU Sveti Ivan Zelina, Mala biblioteka *Dragutin Domjanić*, knj. 116, 2023.)

Podrhtavanje tišine, deveta pjesnička zbirka književnika i znanstvenika **Ive Kalinskoga** – unutar raznolikog mu opusa s dvadesetak knjiga – u izdanju Pučkog otvorenog učilišta Sv. Ivan Zelina, višestruko je intrigantna svojim poetskim slogom. Kao apsolutni poetski *novum*, antologijsko je obogaćenje vrha suvremene hrvatske književnosti.

Višeput je rečeno, Kalinski je pjesnik ***sinteze***: jezika, duha, prepletaja poetika i književnih žanrova, filozofije, arhetipskih konstanti suvremenog doba i njegove semantičke pustoši; otkrićem „crne jezgre" (Kuzmanović, 1971: 25), pjesnik je ideje ljepotno crnoga.

Valja podsjetiti: **Ivo Kalinski** (r. u Črečanu 1940.), antologijski književnik i znanstvenik (jezikoslovac, leksikograf/dijalektolog) esejist, urednik ..., suvremeni je intelektualac višestrukovne i bilingvalne kompetencije – ovjerene u više od pet desetljeća umjetničke i znanstvene prakse, od prvih (kajkavskih) stihova u časopisu Kaj (1/1971.). Antologiziran 1975., a prije prve, kajkavske, zbirke (1979.) - ocijenjen je književnim i intelektualističkim bardom, bez premca u suvremenom hrvatskom (kajkavskom) pjesništvu. Kalinski uspostavlja suvremenu poveznicu sa 'središnjom' hrvatskom književnosti, korespondirajući suvereno s kreativnim znacima svjetske poezije. Izrazita neoegzistencijalistička poetika dominanta je njegova i kajkavskoga i standardnojezičnoga opusa (od poezije, kratke proze i romaneskne strukture).

Ivo Kalinski, pjesnik „iznimne jezične kulture" (Milanja, 2007: 3-9), u stilskoj (nad) gradnji i estetskom rastu dvadesetak knjiga svog raznorodnog književnog i znanstvenog opusa - i u najnovijoj, devetoj pjesničkoj zbirci *Podrhtavanje tišine* – suvereno je p(r)ovukao hvaljene konstante dosadašnjeg postmodernističkog, neonihilističkog pjeva. Neporecivo, u Kalinskoga smo svakim novim djelom uočavali upravo gradacijsko prerastanje poetoloških mu vrsnoća onih prethodno objavljenih. U standardnojezičnoj realizaciji, ovaj put, sublimirajući svjetopogledni i poetsko-prozni narativni kôd, npr., kajkavske zbirke iz 2007. *Blindjerana pizza* (u knjizi s Vladimirom Pernićem) *Cicirici & senjali***,** kreativno nastavljajući, bolje rečeno - nadrastajući stihozbirke *Kristalni aed* (2005.), *Lollo* (2008.), *Nemir podvornika Szerbe* (2009.), *Četverolisni četveropreg* (2010.) i *Apidiktor* (2016.) – Kalinski je u *Podrhtavanju tišine* iznova sažeo i dokazao pjesničku bît svoga stvaralaštva. Reprezentativni vrh njegove vrijednosne piramide, zapravo tekstualne napetosti u slobodnom stihu - od monološko-dijaloških sekvenci, naoko dnevne narativnosti, do groteskних fabulativnih krokija (osobito

u ciklusu *Mijau… Vau, vau!*: npr., *Na sprovodu, Lučprda*), iznad svega ironičnosti, apsurdnosti kao humorističnosti, oksimoronskih sintagmi („podrhtavanje nesnosne tišine") – taj reprezentativni vrh Kalinski dostiže nesmiljenom selektivnošću i relativizacijom, pogotovo vlastita teksta, i subjekta *(„Zašto otrovana vodka Kalinska"* – Trampolin); postiže ga sinteznim iskazom, svojevrsnim preamalgamiranjem / vlastita/ stvaralačkog čina do ***visoke filozofičnosti***.

Ukratko: p(r)oigravajući se tekstom, semantikom, emocionalnošću.

Izrazitu filozofičnost sveukupnoga pjesništva Ive Kalinskoga, uz „auto/ironijsku poziciju (lirskoga) subjekta" istaknuo je, među ostalim, ***Cvjetko Milanja*** – suprotstavivši je (kao i Miroslav Šicel) onoj heideggerovske provenijencije *(Pjesništvo Ive Kalinskoga*, Kaj, XL, 2007.). I dalje, rabeći uz njegovo pjesništvo ključnu referentnu sintagmu - **„nigdinska metafizika"** - Milanja će zaključiti kako Kalinski „ne svjedoči toliko o krizi pjesništva" koliko o „krizi suvremenoga globalističkog svijeta i njegove 'siromašne' misli koja je simptom umske opustošenosti i niskog modusa egzistencije u kojoj nedostaje briga za vlastito biće".

I u novoj zbirci, često i naslovno (*Mima, Dostojevski, Jaran iz Bosne, Maša, Harms,…*) iskazana je disputabilna narav paralelnih „likova". Postupci i autorefleksije ***pripovjednog kôda*** (groteskne minijature, monolozi, dijalozi), ***analepsa*** kao književni i, općenito, umjetnički „flashback"/prisjećanje (u naslovu *Dijalozi? Terapija protiv sjećanja*) u poetskoj su funkciji. Ukratko, ***narativno je u lirskome*** – od grafijskog usložnjavanja u stihu, do filozofijske sinteze. I ponovno – poigravanje dnevnim, afirmativnim, zamalo ideologemskim okaminama u sintagmama, poput: „u neko novo svanuće / U neki bolji drugi svijet" (*Karega, zemlja koje nema*). Bravurozne su i brojne ***homonimijske zamjene***/ zabune, uz tzv. varijante prevarenog očekivanja („tigra" – „pigra"; „Porađa se neki novi šarm"; „Svaka tvorba je borba (…) /Svako stvaranje varanje"). I ponovno ***ironijske terminologizacije*** i poigravanja terminologijskom sviješću u književnoj funkciji („Pimpinela magna"; „Rem nije išao u atelanu /To bi bila glupa litota, javila Mima"; „I bit ćeš letipas, Pteropus edula / Bit ćeš kalong" - *Tišina*; „Gledaju me momci s Nato-strana / Ili oni sa čudnih Otana, / Ne znajući da su anagram" - *Azaleja*).

Jedna od skrivenih ključnih riječi zbirke *Podrhtavanje tišine* bila bi, možda, ***Stella*** - od posvetnog zagovora na njenom početku („Tebi, *Antares!*/ Najsjajnija zvijezdo u zviježđu Škorpiona") do poentiranih stihova „Ja sam pimpinela. / Moje pravo ime – Stella?!"; do poentiranja ***svemirskih razmjera PRAZNINE*** (i verzalno istaknuto), u istoj pjesmi *(Porađa se neki novi šarm)*,: „Svemir nema kraja (…) / Ima svoju bit – svoju tišinu /Koja strasno grli – i živi /PRAZNINU."

Podrhtavanje tišine poetsko je tkivo višestruke ***heretičnosti***: spram vlastita teksta, identiteta, civilizacijskih korijena. U skladu s tim, poezija je to mnogostrukih razobličavanja – na razini ideje i označiteljskih praksi (najprovokativnije u završnim stihovima pjesme *Jabuka ili Apple*: „Možda, možda ipak nije kraj! / A što s nama ako kraja uopće nema?!").

Podrhtavanje tišine u prvotnom naletu moglo bi izazvati ***recepcijsku jezu*** naglašenom ***semantikom praznine*** kao globalnim usudom – koja, međutim, nije ni tragična, ni patetična, ni melankolična – ukoliko je se, autorskim „pripitomljavanjem" te praznine, usudi takvom i sagledati.

Višeput je isticana istinska nemoć kritičara u pokušaju književno-analitičke aktualizacije pjesničkoga djela Ive Kalinskoga, koje se ne da tek tako podvesti, ukalupiti u samo jednu poetiku, takovrstni stil, razdoblje. Nemoć je to pred tekstom koji ne daje znakove „načetosti", ne vide mu se poetički „šavovi"; tekst je to koji stalno nuka na sintezno zaokruživanje, na općost… A kako sve to izreći neizbježnom iskaznom linearnošću!? Tim više što bi svaki pjesmotvor i iz najnovije zbirke zaslužio zahtjevniju interpretacijsku studiju. Zato on ponovno izmiče i jačoj kritičarskoj hrabrosti. Jer djelo takve *cijelosti i sinteze* podliježe jedino apsolutu superlativa. Iza kojega slijedi poetika udivljenja tekstom, fenomenologija ***tišine***.

Božica Pažur

AUTORI/SURADNICI – *KAJ* 1-2/2024

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) − književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist, urednik

MARIJA DROBNJAK POSAVEC, prof. (Zagreb) – književnica i publicistica (kolumnistica u Školskim novinama), autorica knjiga za djecu, te brojnih (kajkavskih) putopisa i kratke proze

Dr. sc. KRISTINA GRGIĆ (Zagreb) – izvanredna profesorica Odsjeka za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Katedra za komparativnu povijest hrvatske književnosti); područja znanstvenog interesa: teorija i metodologija komparativne književnosti, poredbenopovijesna istraživanja hrvatske književnosti, s naglaskom na vezama s književnostima engleskoga govornog područja

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a *Anka Ošpuh*, voditelj i pokretač brojnih kulturnih manifestacija, publicist; višestruko književno nagrađivan

IRENA KALAN (Bilice/Pleternica) - pjesnikinja, slikarica, kulturna inicijatorica; volonterka, urednica; među ostalim, pokretačica i voditeljica pjesničkog susreta Noć poezije "Zvijezde pod zvijezdama" u Slunju

Dr. sc. IVO KALINSKI (Zagreb) – književnik i znanstvenik/ jezikoslovac, leksikograf (Institut za hrv. jezik i jezikoslovlje – do umirovlj.), viši znanstveni suradnik; antologijski (kajkavski) pjesnik, esejist, urednik; počasni predsjednik *Kajkavskoga spravišča;* autor 20-ak raznorodnih djela i 100-ak studija i članaka

EDI KIRSCHENHEUTER (Samobor) – novinar (Radio Samobor, Samoborske novine); bio je suradnik-dopisnik Sportskih novosti i Večernjeg lista, te urednik i novinar Radija SVN i Svetonedeljske panorame; povremeni suradnik i drugih medija (od Zagreba, Dubrovnika, do Sidneya)

Dr. sc. ZVONKO KOVAČ (Zagreb) – književnik i znanstvenik; umirovljeni redoviti sveuč. profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, hrvatski (antologijski kajkavski) pjesnik i književni kritičar; područja autorskih znanstvenih knjiga i projekata: interpretacija književnosti, metodologija povijesti književnosti, suvremene južnoslavenske književnosti, međuknjiževna kritika, kajkavsko pjesništvo

MILJENKO MURŠIĆ, prof. (Velika Gorica) – književnik, esejist, dramski pisac hrvatskog standardnog i kajkavskog jezičnog izbora; autor brojnih i raznorodnih književnih djela (proza/roman, poezija, eseji, igrokazi, slikovnice) te dramskih izvedbi

Mr. sc. FRANJO PAJUR (Zagreb) – predavač hrvatskog jezika u Eisenstadtu/Austrija, istaknuti proučavatelj starije kajkavske književnosti i hrvatske povijesti; autor brojnih znanstvenih studija

Dr. sc. BOŽICA PAŽUR [B. P.] (Zagreb) – književnica i znanstvenica, esejistica, kajkavska pjesnikinja; gl. i odg. urednica časopisa *Kaj* i drugih izdanja; voditeljica projekata/biblioteka u *Kajkavskom spravišču*

Fra JURO ŠIMIĆ (Zagreb) – provincijal Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića; pisac duhovnik

Dr. sc. BARBARA ŠTEBIH GOLUB (Zagreb) – znanstvena savjetnica u trajnome zvanju, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Odjel za povijest hrvatskoga jezika); suradnica i voditeljica u značajnim znanstvenim projektima (Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije… itd.)

KATARINA ZADRIJA (Vrbovec) – (kajkavska) pjesnikinja i prozaistica, sudionica brojnih recitala; među ostalim, predsjednica udruge *Osebunjek*

LADA ŽIGO ŠPANIĆ, prof. (Zagreb) – književnica /prozaistica, književna kritičarka, esejistica; voditeljica Tribine Društva hrvatskih književnika

***

Učenici/učenice osnovnih škola:

Chriztel Renae Aceveda, *OŠ Sveti Martin na Muri*

Veronika Pomper, *OŠ Dragutina Domjanića, Sv. Ivan Zelina*

Ivano Nemčić, *OŠ Sidonije Rubido Erdödy, Gornja Rijeka; PŠ Kolarec*

Tara Ferenčina, *OŠ Novi Marof*

Borna Šlogar, *OŠ Đure Prejca, Desinić*

***

DOPUNA – SURADNICI U *KAJU* 5-6/2023.

Mr. sc. DENIS PERIČIĆ (Varaždin) – nagrađivani književnik raznolikih književnih žanrova i jezičnih izbora; kajkavolog, publicist, urednik, antologičar, prevoditelj; samostalni umjetnik; nakladnik, recenzent, kritičar, znanstveni i stručni pisac

TOMISLAV RIBIĆ, dipl. ekonomist (Varaždin) – pjesnik, prozni i dramski pisac hrvatskoga kajkavskoga i standardnoga jezičnog izbora; antologijski kajkavski pjesnik; dobitnik više desetaka književnih nagrada; prevođen i izvođen

IVAN SRŠA, prof. (Zagreb) – povjesničar umjetnosti, konzervator-restaurator savjetnik, autor monografije te brojnih studija i istraživanja graditeljske baštine kontinentalne Hrvatske; pisac